

A debreceni közszolgáltató szervezetek külső környezeti értékelése

Auksziné Erdélyi Anita

közgazdász, PhD-hallgató, stratégiai és kontrolling tanácsadó

Bittner Beáta

egyetemi docens, Debreceni Egyetem GTK

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy a stratégiai tervezés szempontjából feltárja a debreceni közszolgáltató szervezetek – különösen a Debreceni Vagyonkezelő Zrt. tagvállalatainak – külső környezeti tényezőit. A kutatás a PESTEL-modell alkalmazásával rendszerezi a politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti és jogi hatásokat, amelyek meghatározzák a szervezetek működését és versenyképességét. Az elemzés rámutat arra, hogy bár a külső tényezők szisztematikus vizsgálata nélkülözhetetlen, önmagában nem elegendő a stratégiaalkotáshoz. A szervezetspecifikus hatások és a belső erőforrások vizsgálata szintén elengedhetetlen annak érdekében, hogy a közszolgáltató szervezetek alkalmazkodni tudjanak a változó környezethez, és hozzájáruljanak a város hosszú távú fenntarthatóságához.

Kulcsszavak: közszolgáltató szervezetek, külső környezeti tényezők, stratégiai tervezés, holdingstruktúra, PESTEL modell

Abstract

The aim of this study is to explore the external environmental factors affecting public service organizations in Debrecen, with particular attention to the member companies of the Debreceni Vagyonkezelő Zrt. from a strategic planning perspective. Using the PESTEL model, the paper systematizes political, economic, social, technological, environmental, and legal influences that shape the operation and competitiveness of these organizations. The analysis highlights that while the systematic assessment of external factors is essential, it is not sufficient for strategy formulation on its own. Organization-specific effects and internal resources must also be examined in order to enable public service providers to adapt to a changing environment and contribute to the city's long-term sustainability.

Keywords: public service organizations, external environmental factors, strategic planning, holding structure, PESTEL model

Bevezetés

A közszolgáltató szervezetek működése szorosan összefonódik a társadalmi, gazdasági és politikai környezettel, amelyben tevékenykednek. Ezek a szervezetek – legyen szó közlekedésről, hulladékgazdálkodásról, vízellátásról vagy egyéb alapvető szolgáltatásokról – nem csupán technikai rendszerek, hanem komplex társadalmi intézmények, amelyek folyamatosan reagálnak a külső környezet változásaira. A külső környezeti tényezők – mint például a jogszabályi keretek, gazdasági feltételek, társadalmi elvárások és technológiai fejlődés – jelentős hatással vannak a közszolgáltatások minőségére, hatékonyságára és fenntarthatóságára.

Debrecen, mint Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő nagyvárosa, különösen érdekes terepe a közszolgáltatások vizsgálatának. A város gazdasági növekedése, egyetemi központként betöltött szerepe, valamint a lakosság számának és összetételének változása mind olyan tényezők, amelyek új kihívásokat és lehetőségeket teremtenek a közszolgáltató szervezetek számára. Kiemelt jelentőséggel bírnak a városban működő ipari parkok – különösen a nyugati és déli ipari övezetek –, amelyekbe az elmúlt években számos nemzetközi nagyvállalat települt be. Ezek a cégek nemcsak munkahelyeket teremtenek, hanem jelentős hatást gyakorolnak Debrecen infrastruktúrájára, közlekedési rendszerére, energiaellátására és környezeti terhelésére is.

A város közszolgáltatási struktúrájának egyik meghatározó eleme a Debreceni Vagyonkezelő Zrt., közismert nevén a holding, amely kilenc tagvállalatot fog össze, és ezek jelentős része közszolgáltatási feladatokat lát el. A holding szervezeti modellje sajátos működési logikát követ, amelyben a tagvállalatok egymással szoros együttműködésben, ugyanakkor önálló gazdasági egységként működnek. Ez a struktúra külön kihívásokat jelent a stratégiai tervezés szempontjából, hiszen a tulajdonosi elvárásoknak való megfelelés miatt sokszor az egyéni érdek a közjó háttérbe szorul, továbbá a külső környezet értékelése mellett elengedhetetlen a belső kapcsolatok, erőforrások és kompetenciák összehangolt vizsgálata is. A városfejlesztési irányok kijelölésében Debrecen Megyei Jogú Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2021–2027 (FVS, 2021) is kiemelt szerepet játszik, amely hangsúlyozza a gazdasági diverzifikációt, a zöld átállást és a digitális infrastruktúra fejlesztésének fontosságát, valamint a közszolgáltatások minőségi javítását mint stratégiai célokat. Ezt egészíti ki a Debrecen 2030 program, amely átfogó fejlesztési keretet biztosít a város számára, különös tekintettel a közlekedési hálózat korszerűsítésére, az oktatási és kulturális intézmények megerősítésére, valamint a gazdasági szereplők számára vonzó városi környezet kialakítására.

Jelen tanulmány célja, hogy stratégiai tervezési nézőpontból megvizsgálja a debreceni közszolgáltató szervezetekre – különös tekintettel a holding tagvállalataira – ható külső környezeti tényezőket, és rávilágítson arra, hogy a külső környezet értékelése önmagában nem elegendő a hatékony stratégiaalkotáshoz. A vizsgálat során különös figyelmet fordítunk a politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti és jogi tényezőkre, melyek nagymértékben meghatározzák a szervezetek működését és versenyképességét.

Elméleti háttér, a holding szervezetek

A holding szervezetek célja a tulajdonosi jogok gyakorlása, az irányítás centralizálása és a vállalatcsoport koordinációja. A holdingok működése két alapvető funkcióra épül: egyrészt vagyonkezelési szerepet töltenek be, másrészt központosított szolgáltatásokat nyújtanak a leányvállalatok számára. A holdingtársaságok nem folytatnak közvetlen termelő vagy kereskedelmi tevékenységet, hanem más gazdasági egységek részvényeinek birtoklása révén gyakorolnak befolyást. A holdingstruktúra lehetőséget biztosít a vállalatok számára, hogy különböző üzletágakat vagy régiókat egységes irányítás alatt tartsanak, miközben a napi operatív tevékenységek decentralizáltan zajlanak (Udvardy, 2023). A holdingstruktúra további előnyei közé tartozik a kockázatmegosztás, a jogi védelem és az adóoptimalizáció lehetősége. A hazai gyakorlatban a holdingstruktúra különösen a nagyobb, diverzifikált vállalatcsoportok esetében bizonyult hatékony szervezeti formának, amely elősegíti a stratégiai irányítás és a pénzügyi kontroll összehangolását (Kucséber, 2021).

A Debrecenben működtetett holding kilenc céget fog össze (*1. táblázat*), amelyek közül több is közvetlenül közszolgáltatási feladatokat lát el az önkormányzat megbízásából és annak tulajdonosi irányítása alatt. Ezek a szervezetek különböző ágazatokban tevékenykednek, és kulcsszerepet játszanak a város működésében, lakossági ellátásában és infrastruktúrájának fenntartásában.

A holdingstruktúrák alkalmazása számos előnnyel járhat, ugyanakkor nem mentes a működési és szervezeti kockázatoktól. Az egyik leggyakoribb hátrány a szervezeti komplexitás növekedése, amely a döntéshozatali folyamatok lassulásához és az irányítási felelősségek elmosódásához vezethet. A központosított irányítás és decentralizált operatív működés közötti egyensúly megteremtése különösen nehéz lehet, ha a leányvállalatok eltérő üzleti kultúrával vagy piaci környezettel rendelkeznek. Emellett a holdingstruktúra fenntartása jelentős adminisztratív és jogi költségekkel járhat, különösen akkor, ha a vállalatcsoport több országban működik, eltérő adózási és számviteli szabályozás mellett. További kockázatot jelenthet, hogy a holdingtársaság és a leányvállalatok közötti transzferárak és belső szolgáltatások kezelése adóhatósági vizsgálatok tárgyát képezheti, ami fokozott megfelelési kényszert eredményez. Végül a túlzott centralizáció csökkentheti a leányvállalatok önállóságát és innovációs képességét, ami hosszú távon a versenyképesség rovására mehet (Udvardy, 2023).

1. táblázat: A holding tagvállalatai és főbb tevékenységeik

Vállalat	Tevékenység
Debreceni Vízmű Zrt.	Ivóvízellátás és szennyvízkezelés, víziközmű-szolgáltatás
Debreceni Hőszolgáltató Kft.	A városi távhőszolgáltatásért felelős, lakóépületek és intézmények hőellátását biztosítja.
DKV Zrt.	Debrecen közösségi közlekedésének biztosítója, villamos-, autóbusz- és trolijáratok üzemeltetője.
Cívis Ház Zrt.	Városi ingatlanok kezelése, lakásgazdálkodás
Médiacentrum Debrecen Kft.	A régió legjelentősebb tartalom-előállító és médiaszolgáltató vállalkozása, amely televíziót, rádiót, hírportált és nyomtatott magazint működtet.
Aquaticum Debrecen Kft.	A Nagyerdő területén működő szálloda- és fürdőkomplexum, amely termálfürdőt, élményfürdőt, wellness-szigetet és szaunavilágot kínál, kiemelt szerepet játszva a városi turizmusban és rekreációban.
DV Info Kft.	Informatikai szolgáltatóként az önkormányzat, a polgármesteri hivatal és a holding tagvállalatainak IT-rendszereit üzemelteti, fejleszti és felügyeli.
Debreceni Ipari Centrum Kft. (DIC)	Ipari és logisztikai célú területfejlesztésre irányul, a Déli Gazdasági Övezetben, a Debreceni Nemzetközi Repülőtér mellett helyezkedik el, és kiváló infrastruktúrával támogatja a nagyvállalatok betelepülését.
DV Parking Kft.	Debrecen város fizető parkolási rendszerének üzemeltetője, amely mélygarázsokat, felszíni parkolókat és elektromos töltőállomásokat működtet, beleértve a repülőtéri parkolót is. Korszerű digitális megoldásaival – mint a QR-kódos jegyvásárlás és mobilalkalmazások – hozzájárul az élhető, fenntartható városi közlekedés kialakításához.

Forrás: saját készítés a tagvállalatok weboldalai alapján (URL1-10), 2025

A holding szervezetek működése nem csupán a vállalati struktúrák racionalizálását szolgálja, hanem a stratégiai irányítás, a pénzügyi menedzsment és a kockázatkezelés integrált megközelítését is lehetővé teszi, különösen nagyobb, diverzifikált vállalatcsoportok esetében. Mindezekre tekintettel kiemelten fontos a stratégiai tervezés, ezen belül pedig a külső környezet folyamatos és szisztematikus elemzése, mivel a makrogazdasági, politikai, technológiai és jogszabályi változások közvetlen hatással vannak nemcsak a holding egészére, hanem az egyes leányvállalatok működésére is.

Stratégiai tervezés

Ahogy Nábrádi és Pupos (2010) fogalmaz: „A stratégiai tervezés a vállalat jövőbeni működésének tudatos előkészítése, amely a hosszú távú célok kijelölésén, a környezeti és belső adottságok elemzésén, valamint az erőforrások opti-

mális elosztásán keresztül biztosítja a szervezet versenyképességének fenntartását és fejlesztését.” Chikán Attila véleménye szerint a vállalat környezete határozza meg a stratégiai mozgásteret, amelyen belül a szervezet versenyképes működést alakíthat ki (Chikán, 2024). A stratégiai tervezés irányt és fókuszot ad a szervezeteknek, segít a hosszú távú célok kijelölésében és az erőforrások összehangolásában. Fontos szerepe, hogy a szervezetek proaktívan reagáljanak a külső környezet változásaira, ne csak alkalmazkodjanak, hanem formálják is a környezetet, ahol lehet. A stratégiai tervezés összekapcsolja a külső és belső tényezők elemzését, és ezáltal biztosítja, hogy a szervezet tartósan versenyképes, hatékony és fenntartható maradjon (David-David, 2023).

A stratégiaalkotás során tehát elengedhetetlen a külső környezet szisztematikus feltérképezése, amelyhez a menedzsmenttudományban széles körben alkalmazott PESTEL (Political, Economic, Social, Technological, Environmental, Legal) modell a makrokörnyezeti tényezők vizsgálatára szolgál, lehetővé téve a szervezet számára, hogy azonosítsa azokat a külső hatásokat, amelyek befolyásolhatják a stratégiai döntéseket. A modell alkalmazása különösen releváns a globalizált gazdasági térben, ahol a politikai instabilitás, a technológiai innovációk gyors üteme, valamint a társadalmi és jogi változások jelentős hatással lehetnek a vállalati működésre. A PESTEL-elemzés nem csupán a környezeti tényezők azonosítását teszi lehetővé, hanem hozzájárul a stratégiai rugalmasság növeléséhez és a kockázatok proaktív kezeléséhez (Belsare, 2025).

Eredmények

Politikai tényezők

A Debreceni Vagyonkezelő Zrt. tagvállalatainak működését jelentős politikai tényezők formálják, amelyek egyaránt kínálnak lehetőségeket és hordoznak kockázatokat. Az önkormányzati tulajdonosi háttér és a szabályozási környezet stabilitást és kiszámíthatóságot biztosít, ugyanakkor korlátozhatja a szervezetek stratégiai rugalmasságát és innovációs mozgásterét. A szabályozási nyomás, az uniós megfelelési kötelezettségek, valamint az állami és önkormányzati támogatási struktúrák együttesen határozzák meg a működés politikai kereteit. A politikai hatások egy része minden szervezetre kiterjed: ilyen például az Európai Unió támogatásokhoz való hozzáférés, a Fenntartható Városfejlesztési Stratégia (FVS 2021–2027) célkitűzései, valamint az önkormányzati választásokból fakadó bizonytalanság. Ezek a tényezők közvetlenül befolyásolják a városi fejlesztési projektek folyamatosságát, a hosszú távú tervezést és a szervezetek működési biztonságát (2. táblázat).

2. táblázat: A szervezetek működését befolyásoló politikai tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható politikai tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus politikai tényezők</i>
Önkormányzati tulajdonosi háttér	Ivóvízbázis-védelmi programok (Debreceni Vízmű Zrt.)
Szabályozási nyomás	Energiapolitikai szabályozás (Debreceni Vízmű Zrt, Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
Önkormányzati választások miatti bizonytalanság	Lakáspolitikai programok (Cívisház Zrt.)
Nemzetközi konfliktusok (orosz-ukrán, közel-keleti konfliktusok)	Turizmusfejlesztési stratégia (Aquaticum Debrecen Kft.)
Európai Unió támogatások (D2030)	Parkolási rendeletek (DV Parking Kft.)
Beruházások állami támogatása, hitelek	Városfejlesztési szerep (DV Zrt.)
Unió elvárásoknak való megfelelés	Külső vevők köre korlátozottan bővíthető (in-house szabály, DV Info Kft.)
Fenntartható Városfejlesztési Stratégia (FVS 2021-2027)	Közzszolgálati szerep (Mediacentrum Debrecen Kft.)
	Debrecen Fenntartható Városi Mobilitási terve (SUMP2024), (DKV Zrt., DV Parking Kft.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

Ugyanakkor számos politikai tényező szervezetspecifikus módon hat. A Debreceni Vízmű Zrt. működését az ivóvízbázis-védelmi programhoz való illeszkedés és az energiapiaci szabályozás határozza meg. A Debreceni Hőszolgáltató Zrt. szintén az energiapolitikai keretek között működik, míg a Cívisház Zrt. a Főnix Lakásprogramban való részvétellel lakáspolitikai célokat szolgál, például a fiatalok megtartását és a lakhatás biztosítását. Az Aquaticum Debrecen Kft. tevékenységét a turizmusfejlesztési stratégia irányítja, amely különösen érzékeny a nemzetközi konfliktusok – például az orosz-ukrán vagy közel-keleti helyzet – hatásaira.

A DV Parking Kft. működését az önkormányzati parkolási rendeletek szabályozzák, míg a Mediacentrum Debrecen Kft. közzszolgálati szerepkörében az önkormányzati kommunikációs célokhoz kapcsolódik. A Debreceni Ipari Centrum Kft. a Déli Gazdasági Övezet nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházási területén működik, amely állami és önkormányzati támogatást élvez. A DV Info Kft. esetében az in-house szabályozás korlátozza a külső vevőkör bővítésének lehetőségét, ami szintén politikai eredetű korlátként értelmezhető.

Külön figyelmet érdemel a közlekedési közszolgáltatók – a DKV Zrt. és a DV Parking Kft. – esetében a Fenntartható Városi Mobilitási Terv (SUMP 2024), amely Debrecen közlekedéspolitikai célkitűzéseit foglalja össze. A terv hatással van a közlekedési szolgáltatók stratégiai irányaira, különösen a környezetbarát közlekedési módok ösztönzése, az infrastruktúra fejlesztése és az elérhetőség javítása terén. Politikai vonatkozásként értelmezhető továbbá a díjmentes és kedvezményes utazási lehetőségek biztosítása, amelyek szociálpolitikai eszközként hatnak a szolgáltatók bevételi struktúrájára és társadalmi megítélésére.

Összességében a politikai tényezők nemcsak keretet adnak a működéshez, hanem aktívan alakítják a szervezetek stratégiai mozgásterét. A politikai stabilitás, a fejlesztéspolitikai prioritásokhoz való illeszkedés és az állami támogatásokhoz való hozzáférés stratégiai lehetőséget jelenthetnek, míg a szabályozási korlátok és a politikai ciklusokból fakadó bizonytalanságok kockázatként jelennek meg a hosszú távú tervezésben. A szigorú szabályozási környezet pedig korlátozhatja a vállalatok stratégiai mozgásterét, és hosszú távon csökkentheti versenyképességüket.

Gazdasági tényezők

A holding tagvállalatainak működését jelentős gazdasági hatások formálják, amelyek általános és szervezetspecifikus tényezők mentén értelmezhetők (3. táblázat).

3. táblázat: A szervezetek működését befolyásoló gazdasági tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható gazdasági tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus gazdasági tényezők</i>
Tartósan magas hitelkamatok	Helyi gazdaság támogatása (Médiacentrum Debrecen Kft.)
Magas infláció	Piaci működés (Mediacentrum Debrecen Kft, DV Info Kft.)
Folyamatosan növekvő energiaárak	Beruházási kényszer (Debreceni Vízmű Zrt. Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
HUF/EUR árfolyam	A turizmus szezonális ingadozása (Aquaticum Debrecen Kft.)
Növekvő és jelentős mértékű külföldi tőke beáramlása	Munkaerőpiaci hatás (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
Infrastrukturális beruházások tendenciái	Gazdasági diverzifikáció (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
Versenytársak magasabb bérszínvonala	Közösségi közlekedés állami támogatása (DKV Zrt.)
	Szociálpolitikai menetdíj-támogatások hatása (DKV Zrt.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

A tartósan magas hitelkamatok és az infláció növelik a beruházási és működési költségeket, különösen az ingatlanfejlesztés, az ipari parkok és energiaszektor ágazatok esetében. A közszolgáltatók árképzési korlátai miatt az inflációs hatások nem érvényesíthetők közvetlenül, ami a profitabilitás csökkenését eredményezheti. Az energiaárak volatilitása és a devizaárfolyam-ingadozások további kockázatot jelentenek, különösen a víziközmű-szolgáltatás, a távhőszolgáltatás és nemzetközi pályázatok esetében. A külföldi tőke beáramlása növeli a beruházási aktivitást és munkahelyteremtést, ugyanakkor fokozza a versenyt az ingatlanpiacon és a munkaerőért. Az infrastrukturális beruházások – mint az útépitések és közműfejlesztések – hosszú távon javítják a város gazdasági vonzerejét, de jelentős tőkebefektetéssel és időigénnyel járnak. A szervezetspecifikus tényezők tovább árnyalják a képet. A Mediacentrum Debrecen Kft. piaci működése és gazdasági szerepvállalása ösztönzi a helyi gazdaságot. A Debreceni Vízmű Zrt. esetében a rezsicsökkentés miatti árbevétel-csökkenés és az energiaszektor működés jelent gazdasági kihívást. Az Aquaticum Debrecen Kft.-nél a turizmus szezonális ingadozása befolyásolja a bevételeket. A Debreceni Ipari Centrum Kft.-t a munkaerőpiaci hatások és a gazdasági diverzifikáció formálják. A DKV Zrt. működését az állami és önkormányzati támogatások, valamint a szociálpolitikai menetdíj-támogatások határozzák meg, amelyek közvetlenül befolyásolják a szolgáltatás fenntarthatóságát és fejlesztési lehetőségeit.

E tényezők szorosan kapcsolódnak a SUMP 2024 mobilitási célkitűzéseéhez, amelyek a közösségi közlekedés stratégiai szerepét erősítik Debrecen fenntartható városfejlesztésében.

Társadalmi tényezők

A közszolgáltató szervezetek működését befolyásoló társadalmi tényezők (4. táblázat) komplex rendszert alkotnak, amelyben a közös és szervezetspecifikus elemek egyaránt meghatározók. A lakossági bizalom, a környezettudatos szemléletformálás, valamint a szolgáltatások minősége és megbízhatósága olyan alapvető társadalmi elvárások, amelyek közvetlenül hatnak a közszolgáltatások társadalmi elfogadottságára és fenntarthatóságára. A szolgáltatók társadalmi felelősségvállalása, valamint az átlátható és kétirányú kommunikációs gyakorlatok hozzájárulnak a pozitív lakossági percepció kialakításához, különösen a környezetvédelmi és egészségügyi szempontból érzékeny területeken.

Debrecen városának gazdasági növekedése és demográfiai bővülése új társadalmi kihívásokat teremt, különösen az infrastruktúra és a közszolgáltatások iránti fokozódó igények tekintetében. A városi mobilitásban tapasztalható nyomás – az utazási igények növekedése, a járatsűrűség optimalizálása és az elérhetőség biztosítása – a Debreceni Közlekedési Vállalat Zrt. (DKV) számára stratégiai fejlesztési kényszert jelent. A közösségi közlekedés minőségének fenntartása és bővítése nem csupán operatív kérdés, hanem a társadalmi elvárásokkal való

összhang biztosítása érdekében is elengedhetetlen, különösen a város Fenntartható Városi Mobilitási Tervének (SUMP 2024) céljai mentén.

4. táblázat: A szervezetek működését befolyásoló társadalmi tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható társadalmi tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus társadalmi tényezők</i>
Lakossági bizalom	Az egészségtudatosság növelése (Aquaticum Debrecen Kft.)
Környezettudatos szemléletformálás	Lakossági aggodalmak (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
A város létszámának dinamikus növekedése	Társadalmi viták (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
A migráció aránya	A szolgáltatásminőség és az ellátás biztonsága (Debreceni Vízmű Zrt, Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
Az iskolák száma, minősége	Új lakóparkok bekapcsolása a távhőrendszerbe. (Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
	A növekvő utazási igények kezelése (DKV Zrt.)
	A közösségi közlekedés fejlesztési kényszere (DKV Zrt.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

A migrációs folyamatok – beleértve a belső vándorlást és a nemzetközi betelepülést – új társadalmi mintázatokat hoznak létre, amelyek hatással vannak a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésre, a kulturális elvárásokra és a társadalmi integrációs kihívásokra. Az oktatás, egészségügy és lakhatás területén jelentkező nyomás fokozza a szolgáltatók alkalmazkodási szükségletét, különösen az iskolai infrastruktúra és minőség tekintetében, amelyet a Debrecen 2030 program is kiemelten kezel. A lakosság egyre érzékenyebb a vízbázisvédelem, az energiahatékonyság és a fenntartható fogyasztás kérdéseire, ami új elvárásokat támaszt a víz- és hőszolgáltatók irányában.

Az ipari beruházások társadalmi percepciója – különösen az akkumulátortárházakhoz kapcsolódó környezetvédelmi és egészségügyi aggályok – a Debreceni Ipari Centrum Kft. működését is befolyásolja. A társadalmi elfogadottság megőrzése érdekében elengedhetetlen a transzparens kommunikáció, a közösségi párbeszéd és a lakossági aggodalmakra való érzékeny reagálás. Hasonlóan, az Aquaticum Debrecen Kft. esetében az egészségtudatosság növekedése új szolgáltatási irányokat generál, különösen a wellness- és gyógyturizmus területén, amely a társadalmi életminőség javításához is hozzájárul.

Összességében a társadalmi tényezők nem csupán háttérváltozók, hanem aktív alakítói a közszolgáltatások stratégiai irányainak. A lakossági attitűdök, a demográfiai változások és a társadalmi percepciók integrálása a stratégiai menedzsmentbe elengedhetetlen a közszolgáltatások hosszú távú fenntarthatósága és társadalmi beágyazottsága szempontjából.

Technológiai tényezők

A holding és tagvállalatai számára a technológiai tényezőkön belül a mindegyik szervezetre ható elemek kulcsfontosságúak (5. táblázat). A villamosenergia elérhetősége, a folyamatos innováció, az okos rendszerek alkalmazása és az új technológiák integrálása alapvetően meghatározzák a működés hatékonyságát és fenntarthatóságát.

5. táblázat: A szervezetek működését befolyásoló technológiai tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható technológiai tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus technológiai tényezők</i>
Új technológiák felhasználása	Multiplatform jelenlét, digitális tartalomgyártás (Médiacentrum Debrecen Kft.)
Villamos energia elérhetősége	Vízkezelési technológiák, központi laboratórium (Debreceni Vízmű Zrt.)
Okos rendszerek elterjedése	Mérési rendszerek fejlesztése, energiaszámla-kezelés (Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
Folyamatos innováció az iparágban	Foglalási rendszer, élményelemek kínálata (Aquaticum Debrecen Kft.)
Digitális ügyintézés	Digitális fizetési rendszerek (DV Parking Kft, DKV Zrt.)
	Innovatív gyártástechnológiák (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
	Elektronikus jegy- és bérletrendszer, valós idejű utastájékoztató (DKV Zrt.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

A szervezetspecifikus technológiai tényezők az adott vállalat működéséhez és iparági sajátosságaihoz kapcsolódnak, és közvetlenül befolyásolják a versenyképességet, valamint a fejlesztési irányokat. A Mediacentrum Debrecen Kft. multiplatform jelenléttel és digitális tartalomgyártással éri el célközönségét, míg a Debreceni Vízmű Zrt. esetében a vízkezelési technológiák korszerűsítése és a központi laboratórium működtetése kiemelt jelentőségű. A Debreceni Hőszolgáltató Zrt. a vásárolt és eladott energia pontos mérésére fejlett technológiai megoldásokat alkalmaz, amelyek döntéstámogatási funkciót is betöltenek.

A Debreceni Közlekedési Vállalat Zrt. (DKV) technológiai fejlesztései a közösségi közlekedés elérhetőségének javítását célozzák. A bérletek több mint 75%-a már elektronikus csatornán keresztül kerül értékesítésre, ami jelentős előrelépés a digitális ügyintézés terén. Emellett a valós idejű utastájékoztatási rendszer bevezetése növeli a szolgáltatás átláthatóságát és használhatóságát, hozzájárulva a mobilitási élmény javításához és a városi közlekedés hatékonyságához.

Környezeti tényezők

A környezeti tényezők egyre hangsúlyosabb szerepet töltenek be a közszolgáltató szervezetek stratégiai tervezésében, különösen a fenntarthatósági célok és a gazdasági stabilitás összefüggésében. A 6. táblázatban rendszerezett tényezők jól mutatják, hogy a fenntartható működés, a digitális megoldások és a környezetbarát technológiák alkalmazása minden szervezet számára alapvető elvárássá vált. Az online platformok használata például nemcsak hatékonyságnövelő eszköz, hanem közvetetten hozzájárul a papíralapú működés csökkentéséhez, ezáltal a környezeti terhelés mérsékléséhez is.

A szervezetspecifikus környezeti tényezők tovább árnyalják a működési kereteket. A Debreceni Vízmű Zrt. esetében a vízbázisvédelem kiemelt stratégiai prioritás, míg a Debreceni Hőszolgáltató Zrt. és az Aquaticum Debrecen Kft. működésében az energiahatékonyság és a termálvíz mint természeti erőforrás fenntartható hasznosítása kap hangsúlyt. A Debreceni Ipari Centrum Kft. zöldmezős beruházásai a környezeti szempontok figyelembevételével valósulnak meg, míg a DV Parking Kft. és a DKV Zrt. a fenntartható közlekedés támogatásán keresztül járulnak hozzá a városi klímastratégia céljaihoz.

6. táblázat A szervezetek működését befolyásoló környezeti tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható környezeti tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus környezeti tényezők</i>
Fenntartható működés	Energhatékony (Debreceni Vízmű Zrt, debreceni Hőszolgáltató Zrt., Aquaticum Debrecen Kft.)
Digitális működés	Zöldmezős beruházások (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
Környezetbarát megoldások	Termálvíz mint természeti erőforrás (Aquaticum Debrecen Kft.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

E tényezők nem csupán operatív szinten relevánsak, hanem a szervezetek társadalmi megítélését, gazdasági stabilitását és hosszú távú versenyképességét is befolyásolják. A környezeti érzékenység és a fenntarthatóság iránti elkötele-

zettség ma már nem választható opció, hanem stratégiai szükségszerűség, amely a közszolgáltatók működésének minden szintjén érvényesül.

Jogi tényezők

A holding tagvállalatainak működését különböző szervezetspecifikus törvények és rendeletek szabályozzák (7. táblázat), amelyek jelentős hatással vannak nemcsak a mindennapi működésre, hanem a vállalatok belső környezetének kialakítására is. Mivel minden egyes vállalat más-más jogszabályi keretek között működik, elengedhetetlen, hogy a belső működésüket úgy alakítsák ki, hogy megfeleljenek ezeknek a specifikus előírásoknak.

A Debreceni Vízmű Zrt. működését a vízgazdálkodási törvények szabályozzák, míg a Debreceni Hőszolgáltató Zrt. esetében a távhőszolgáltatási törvények és kormányrendeletek a meghatározók. Az Aquaticum Debrecen Kft. működését a turisztikai adatszolgáltatásra vonatkozó előírások befolyásolják, míg a DV Parking Kft. tevékenységét közlekedési és parkolási rendeletek szabályozzák.

7. táblázat A szervezetek működését befolyásoló jogi tényezők

<i>mindegyik szervezetre ható jogi tényezők</i>	<i>szervezetspecifikus jogi tényezők</i>
Adatvédelem (GDPR)	Médiatörvénynek való megfelelés (Médiacentrum Debrecen Kft.)
NIS2 törvénynek való megfelelés.	Vízgazdálkodási törvények (Debreceni Vízmű Zrt.)
Szabályozási megfelelés.	Távhőszolgáltatási törvény (Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
Közbeszerzési szabályozás.	Lakásgazdálkodási rendeletek (Civis Ház Zrt.)
Munkaügyi szabályozás.	Turisztikai adatszolgáltatás (Aquaticum Debrecen Kft.)
Környezetvédelmi előírások.	Közlekedési és parkolási rendeletek (DV Parking Kft.)
	Beruházásbarát szabályozás (Debreceni Ipari Centrum Kft.)
	DAP törvénynek való megfelelés. (Debreceni Vízmű Zrt., Debreceni Hőszolgáltató Zrt.)
	ISO 27001 (DV Info Kft.)
	EK rendelet 1370/2007 és Személyszállítási törvény 2012. évi XLI. (DKV Zrt.)

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés, 2025

A Debreceni Közlekedési Vállalat Zrt. (DKV) esetében kiemelt jelentőséggel bír a közösségi közlekedésre vonatkozó jogszabályi megfelelés. A vállalat

működését az 1370/2007/EK rendelet szabályozza, amely a vasúti és közúti személyszállítási közszolgáltatásokra vonatkozó uniós keretrendszert határozza meg. Emellett a 2012. évi XLI. törvény a személyszállítási szolgáltatásokról hazai szinten rögzíti a közszolgáltatási kötelezettségeket, a szolgáltatási színvonal elvárásait és a finanszírozási kereteket. E jogszabályoknak való megfelelés nemcsak jogi kötelezettség, hanem a szolgáltatás minőségének, átláthatóságának és fenntarthatóságának alapvető feltétele.

A jogi tényezők között az egyik legfontosabb előnyt a szabályozási megfelelés biztosítja, amely növeli a vállalatok jogbiztonságát és elősegíti a stabil működési környezet kialakítását. Az adatvédelem (GDPR) és a NIS2 törvénynek való megfelelés különösen fontos, mivel ezek a szabályozások védik az ügyfél-adatokat és a kritikus infrastruktúrákat, ezáltal növelve a vállalatok iránti bizalmat és csökkentve a jogi kockázatokat. Ugyanakkor a jogi tényezők veszélyeket is rejtnek. A közbeszerzési szabályozás például gyakran hosszadalmas és bürokratikus folyamatokat eredményez, amelyek késleltethetik a projektek megvalósítását és növelhetik a költségeket. Ezen túlmenően, a szigorú szabályozás jelentős adminisztratív terhet ró a vállalatokra, ami csökkentheti a rugalmasságukat és innovációs képességüket. A jogi megfelelés tehát egyszerre jelenthet előnyt és veszélyt a vállalatok számára, attól függően, hogy mennyire képesek alkalmazkodni a változó jogi környezethez. Tekintettel arra, hogy állami tulajdonú szervezetekként a közbeszerzés nem választható opció, hanem kötelező beszerzési forma, a szervezeteknek úgy kell alakítaniuk belső környezetüket, hogy a közbeszerzési folyamat a lehető leghatékonyabban valósuljon meg.

Kihívások és megoldások más magyar nagyvárosokban

Bár a tanulmány fókuszában Debrecen közszolgáltató szervezeteinek stratégiai környezeti értékelése áll, érdemes röviden utalni arra, hogy más magyar nagyvárosok – mint Szeged, Győr, Pécs vagy Miskolc – hasonló kihívásokkal szembesülnek a közszolgáltatások működtetése és fejlesztése során. Az önkormányzati közszolgáltatások területe az elmúlt évtizedben jelentős átalakuláson ment keresztül, különösen a decentralizáció, a finanszírozási struktúrák változása és az állami szerepvállalás újr szabályozása következtében (Cseh-Zelina – Czibrik, 2023).

Szeged például a közösségi közlekedés és az energetikai szolgáltatások terén alkalmazott digitalizációs megoldásaival reagált a növekvő lakossági elvárásokra, míg Győrben az ipari parkokhoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztések és a közműszolgáltatások integrációja jelentette a stratégiai fókuszot (URL, 11). Az 1008/2022. (I. 20.) Korm. határozat külön kiemeli a közlekedési, energetikai és víziközmű-fejlesztéseket mint stratégiai célokat (Njt., 2022). Pécs esetében a lakossági bizalom erősítése és a környezettudatos szemléletformálás került előtérbe, különösen a hulladékgazdálkodás és a városi zöldterületek fenntartása kapcsán (URL, 12). Miskolcon a közszolgáltatások társadalmi elfogadottságát

befolyásoló tényezők – például a lakótelepi infrastruktúra állapota és a közbiztonság – stratégiai jelentőséggel bírnak, különösen az Avas városrészben tapasztalható szociális kihívások tükrében (URL, 13).

E városok példái rámutatnak arra, hogy a közszolgáltatások stratégiai menedzsmentje nem csupán operatív kérdés, hanem a városi versenyképesség, fenntarthatóság és társadalmi kohézió kulctényezője. A közös kihívások – mint a finanszírozási nyomás, a technológiai adaptáció, a lakossági bizalom és az ellátásbiztonság – hasonló mintázatokat mutatnak, ugyanakkor a megoldások lokalizáltak, a városi adottságokhoz és politikai-gazdasági környezethez igazodnak. Debrecen esettanulmánya így nemcsak önmagában értékes, hanem összehasonlítható keretként is szolgálhat a hazai városi közszolgáltatási gyakorlatok értelmezéséhez.

A kutatás korlátai és jövőbeli irányai

A tanulmány elsősorban másodlagos adatokra és dokumentumelemzésre épül, így a vizsgálat jellege feltáró és konceptualizáló, nem pedig empirikusan bizonyító. A közszolgáltató szervezetek stratégiai környezeti tényezőinek értelmezése elsősorban szakpolitikai dokumentumok, önkormányzati stratégiák, nyilvános vállalati jelentések és jogszabályi háttér alapján történt. Ez a megközelítés lehetővé teszi a strukturált keret kialakítását, ugyanakkor korlátozza a lakossági és szervezeti percepciók közvetlen megismerését.

A primer adatgyűjtés – például interjúk, kérdőíves felmérések vagy fókuszcsoportos vizsgálatok – hiánya miatt a tanulmány nem képes mélyebb betekintést nyújtani a közszolgáltatások társadalmi elfogadottságába, a lakossági attitűdökbe vagy a szervezeti szereplők stratégiai gondolkodásába. Ez különösen releváns lenne olyan érzékeny területeken, mint az ipari beruházások társadalmi percepciója, a migrációs hatások kezelése vagy a közlekedési szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettség.

A jövőbeli kutatások során célszerű lenne kvalitatív és kvantitatív primer módszerek alkalmazása, amelyek lehetővé tennék a közszolgáltatásokkal kapcsolatos társadalmi attitűdök, bizalmi szintek és elvárások mélyebb feltárását. További vizsgálati irányt jelenthet a belső szervezeti tényezők részletesebb elemzése, valamint a külső és belső hatások összekapcsolása a hosszú távú fenntarthatósági célokkal. Ezzel nemcsak a kutatás validitása növelhető, hanem a közszolgáltatói stratégiaalkotás gyakorlati megalapozottsága is erősíthető.

Összefoglalás

A tanulmány feltárta, hogy a közszolgáltató szervezetek stratégiai tervezése csak akkor lehet eredményes, ha a külső környezeti tényezők mellett a belső szervezeti adottságokat is integráltan vizsgáljuk. A PESTEL-modell mentén végzett elemzés rávilágított arra, hogy a politikai, gazdasági és jogi hatások különösen erőteljesen formálják a holdingstruktúrában működő tagvállalatok működési

kereteit. Ugyanakkor a társadalmi dimenzió – beleértve a lakossági attitűdöket, a migrációs mintázatokat és az ipari beruházások társadalmi percepcióját – további mélyfűrást igényel, különösen a fenntarthatósági célokkal való összekapcsolás érdekében.

Az elemzésből jól látható, hogy a szervezetspecifikus tényezők nagymértékben meghatározzák a cégek működését és versenyképességét, ezért csak a PESTEL modell tényezőinek elemzése önmagában nem elegendő a stratégiai terv elkészítéséhez. Tekintettel arra, hogy az egyes szervezetek sajátos piaci körülmények között működnek, és működésüket eltérő külső körülmények határozzák meg, úgy kell kialakítani a szervezeteknek a belső környezeti adottságait, hogy az tagvállalati szinten és holding szinten is megállja a helyét, mindközben megfeleljen a tulajdonos elvárásainak, igazodva az FVS (2021–27) és a D2030 programokhoz.

A kutatás feltáró jellegéből fakadóan nem célja a teljes körű bizonyítás, ugyanakkor világos irányokat jelöl ki a további vizsgálatok számára. A primer adatgyűjtésen alapuló kutatások – különösen a lakossági és szervezeti percepciók feltárása – hozzájárulhatnak a közszolgáltatások stratégiai megalapozásához. A jövő közszolgáltatói stratégiája nemcsak a szabályozási és gazdasági keretekhez való alkalmazkodásról szól, hanem arról is, hogy a szervezetek valóban képesek-e alkalmazni és működésükbe integrálni a stratégiai szemléletet.

Más magyar nagyvárosok – mint Szeged, Győr, Pécs vagy Miskolc – tapasztalatai azt mutatják, hogy a közszolgáltatások stratégiai menedzsmentje mindenhol hasonló kihívásokkal néz szembe, ugyanakkor a válaszok lokalizáltak, és a városi sajátosságokhoz igazodnak. E tapasztalatok összehasonlító elemzése további értékes tanulságokkal szolgálhat a hazai közszolgáltatási gyakorlatok fejlesztése szempontjából.

A stratégiai tervezés tehát nem pusztán dokumentációs kötelezettség, hanem a szervezeti alkalmazkodóképesség és társadalmi felelősségvállalás próbája – annak a kérdése, hogy a közszolgáltatók valóban képesek-e jövőképet alkotni, és azt következetesen meg is valósítani.

Irodalomjegyzék

- Belsare, H. V. (2025). PESTLE Analysis. *International Journal of Advanced Research*.
<https://tinyurl.com/pyhv3dre> Letöltve: 2025.07.28.
<https://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/20411>
- Chikán A. (2024): Vállalatgazdaságtan. Akadémiai Kiadó Zrt.
- David, F. R., & David, F. & David, M. (2023). *Strategic management: Concepts and cases* (18th ed.). Pearson Education.
- Cseh-Zelina G., Czibrik E. (2023): Önkormányzati közszolgáltatások elméleti és gyakorlati aspektusai. *KözigazgatásTudomány*, 2023/1., 203–214.
<https://doi.org/10.54200/kt.v3i1.58>
- Debrecen 2030 program (2020): <https://www.d2030.hu/doc/DEBRECEN2030main.pdf>
 Letöltve: 2025.07.27.

- Fenntartható Városi Mobilitási Terv (SUMP 2024): Debrecen Város Fenntartható Városi Mobilitási Terve, <https://tinyurl.com/v3w6sfwe> (Letöltés: 2025.09.24.)
- FVS Debrecen (2021): Debrecen Megyei Jogú Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája 2021–2027. <https://tinyurl.com/3skrjfv4> (Letöltés: 2025.07.25.)
- FVS Miskolc (2021): Miskolc Város Fenntartható Városfejlesztési Stratégia (2021–2027). <https://tinyurl.com/mrrarchv> (letöltés: 2025.09.24.)
- Kucséber, L. Z. (2021): A holdingstruktúra pénzügyi előnyei – Tapasztalatok a sikeres hazai vállalatok vizsgálata alapján. Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, <https://tinyurl.com/w6b6uxwp> (Letöltés: 2025.07.28.)
- Nábrádi, A – Pupos, T. (2010): A stratégiai és üzleti tervezés gyakorlata. Budapest: Szak tudás Kiadó Ház. p. 10.
- Nemzeti Jogszabálytár (2022): 1008/2022. (I. 20.) Korm. határozat a Győri Ipari Park bővítéséről és a bővítéssel összefüggő infrastruktúra-fejlesztésekről. <https://njt.hu/jogszabaly/2022-1008-30-22> (Letöltés: 2025.09.24.)
- Udvardy, K. (2023). Mikor jó a holdingstruktúra? RSM Hungary Blog. Elérhető: <https://tinyurl.com/tcse4zc9> (Letöltés: 2025.07.25.)

Egyéb források:

- URL1: A Debreceni Vagyonkezelő Zrt. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://www.dvrt.hu/>
- URL2: A Debreceni Vízmű Zrt. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://www.debreceni-vizmu.hu/>
- URL3: A Debreceni Hőszolgáltató Zrt. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://dhr.hu/>
- URL4: A DKV Zrt. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://dkv.hu/>
- URL5: A Civis Ház Zrt. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://www.civishaz.hu/hu>
- URL6: A Mediacentrum Debrecen Kft. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://mcdb.hu/>
- URL7: Az Aquaticum Debrecen Kft. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://www.aquaticum.hu/hu>
- URL8: A DV Info Informatikai Kft. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://dvinfo.hu/>
- URL9: A Debreceni Ipari Centrum Kft. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://dicpark.com/>
- URL10: A DV Parking Kft. hivatalos weboldala (letöltés: 2025.07.14.)
<https://www.dvparking.hu/>
- URL11: Győri Ipari Park - Biztos alap sikeréhez - Ipari Park.
<https://ipgyor.hu/ipari-park> (letöltés: 2025.09.22.)
- URL 12: Zöldkataszter.
<https://pecs.hu/zoldkataszter/> (letöltés: 2025.09.21.)
- URL 13: Terület- és Településfejlesztési Operatív Program,
<https://tinyurl.com/pzemfxwr> (letöltés: 2025.09.21.)

Élő Debrecen

Rácz Zoltán
építész, Debrecen

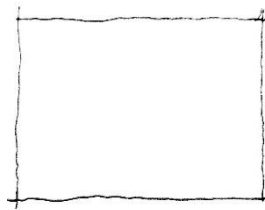
Absztrakt: A IV. Örökségünk Debrecen konferencián a debreceni Egyetemi templomban 2025. szeptember 19-én elhangzott előadás a következő kérdésekre fogalmaz meg válaszokat: Mitől élő egy szerves város? Hogyan fejlesztette Debrecen Borsos József? Hogyan óvja ezt az örökséget az utókor?

Kulcsszavak: őskép, archetípus, térérzékelés, földábrák, skálafüggetlen hálózat, tehermentesítő, Borsos József, Csapó kanyar, Nagyerdő, Ravatalozó, Egyetemi templom, A főépítész (film)

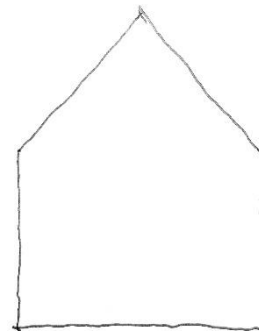
Abstract: The presentation given at the 4th Our Heritage Debrecen Conference in the University Church of Debrecen on September 19, 2025, provides answers to the following questions: What makes an organic city alive? How did József Borsos develop Debrecen? How will this heritage be preserved for posterity?

Keywords: archetype, spatial perception, geoglyphs, scale-independent network, relief road, József Borsos, Csapó bend, Nagyerdő (Great Forest), Funeral home, University church, The Chief Architect (film)

Mitől élő egy szerves folyamattal kiépülő város?

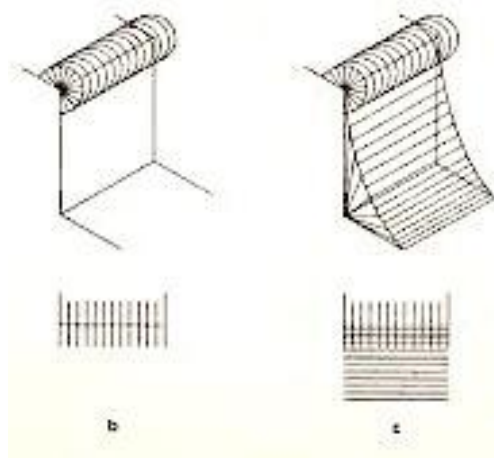
Mit látunk az első képen? Egy közösséges téglalapot. Mit látunk a következő képen? Egy házikót? A legtöbb ember számára, aki volt gyerek, ez egy ház jelent. A legelső egyszerű jel, amit megtanítottunk a kicsi babáknak. Csak egy vonallal több, mint a téglalap. Eszünkbe jut egy téglalapról egy ház? Most

már, persze. Hiszen tömegével látunk ilyen házakat körülöttünk. De a ház jele az óvodában mégsem egy téglalap. A ház formája így, magas tetővel, az őskép, az archetípus, ami a DNS-ünk szintjéig belénk van kódolva. Kitörölhetetlen, szinte velünk születő élményünk ez az építészetről. Később számtalan érzésünk kapcsolódik az épített helyekhez.

Gaston Bachelard *A tér poétikája* című könyvében éppen azt a titkot próbálja kifejteni, hogy egy-egy térhez, szobához az emlékeink által milyen érzelmi viszonyt ápolunk. (Bachelard, 2011) A térhez események kapcsolódnak, hangulatok, illatok, s ezek szövevényes hálózata alkotja meg emlékeinkben az adott helyet. Persze nem tudatosan.

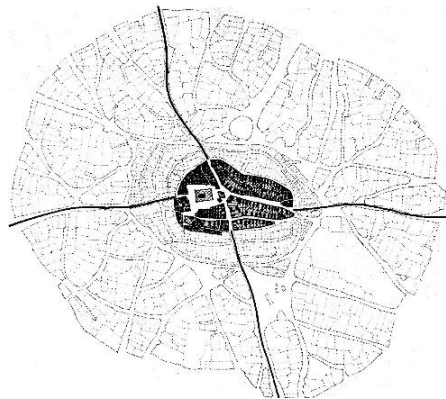
Edward T. Hall *Rejtett dimenziók* című könyvét még az egyetemi katedráról ajánlotta figyelmünkbe Farkasdi Zoli bácsi, aki a belsőépítészet tanította – mit tanította, elragadóan mesélt róla. (Hall, 1980) Ez a régi amerikai antropológus ízekre szedte a tér érzékelésének emberi lehetőségeit, a látást, a hallást, a tapintást, a szaglást, még a hőérzetet is, kifejtve a térben látás tizenhárom eszközét is. Mind ezt azért, hogy segítséget kapjunk a térrel való bánásmódunkhoz. Ez ugyanis nagyon jellemző az egyén és a társadalom viselkedésére, és ha ezt ismerjük, akkor már jobban meg tudjuk tervezni a számukra szükséges tereket, épületeket, városokat is. Egy példa az érthetőség kedvéért: a személyes távolságok rendszerét, amely ma már közismert, ő fogalmazta meg. Hall tehát az emberi érzékelésből indult ki, tudományos vizsgálatok és megfigyelések végzésével, nehogy a lelki tényező fellengzős mítoszába tévedjen. Csak zárójelben jegyzem meg, a „lelki” tényező nagy részét ezek a tudat alatti, ösztönös érzékelések és az ehhez kapcsolódó kognitív, megismerő szellemi munka teszi ki. Ezért elfogadhatónak vélem a köznyelvi „lelki” fogalom használatát is.

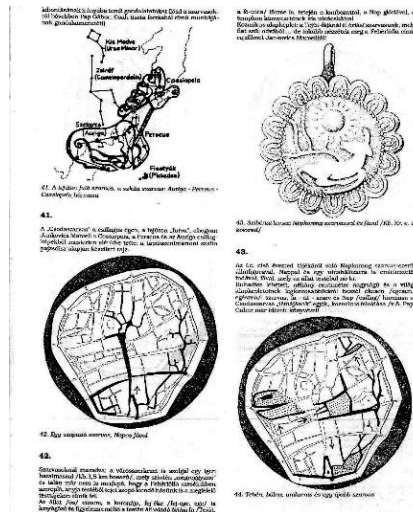
Ezzel szemben Hajnóczi Gyula, kedves professzorom hatalmas „spaciológia” kutatása a tárgyi valóság felmérésével próbálta rendszerbe foglalni a tér nyelvét. (Hajnóczi, 1991) Meghatározta a vonzó, taszító tárgyformákat, a mágneses erővonalakhoz hasonló ábrázolással mutatta meg, hogy milyen teret képeznek maguk körül. Ezek használatával elemezte épületek, korszakok, stílusok téralakító jellegzetességeit. Csanády Pálék ezt fokozták tovább, amikor a mozgást is bele-

kombinálták a térérzékelés változásába, vagyis az idő múlásától is függővé tették. Végezetül meg kell említenem Kőszeghy Attila hatalmas könyvét, Platontól Le Corbusierig címmel. (Kőszeghy, 2023) Az emlegetett Platón (i.e. 385-ben) nem törődött bele, hogy ahol semmi nincs, ott tényleg nincs semmi, ezt a megfoghatatlan teret ő elnevezte Khorának: **a Khora az a tér, amely helyet ad a létnek.** Mekora felelősséget akasztott a téralkotó építészek nyakába ezzel! Hiszen a létünk függ a tervezett tereinktől. Bizony, **az építészet nem csak homlokzat és hőszigetelés.** Rejtett dimenziókkal szövi át az életünket.

Nem tudunk magyarázatot arra sem, hogy Debrecen ősi belvárosának rajzolata miért tartalmaz mindenféle ábrákat. Az Országépítő folyóirat 91/4-es számában tárta a világ elé Buka László festő és rajztanár azokat a földábrákat, amik megtalálhatók a világ bizonyos részein és nagyon híresek is lettek. (Buka, 1992) Mi meg itt élünk benne, és nem látjuk a fától az erdőt. Nem gondolja senki, hogy ezek szándékosan rajzolódtak az úthálózatunkba, viszont azt felismerhetjük, hogy egy folyamatosan fejlődő, növekvő szervezet, ami lehet akár egy város is, hasonló formajegyeket tartalmazhat, mint más élő szervezet. Ez a közös rejtett dimenziójuk, amitől felismerhetők. Ez a különös hálózati rajz. Skálafüggetlen hálózat. Itt kell ráébrednünk egy távoli tudományág, a biokémia és a hálózatkutatás nagyszerű eredményeire.

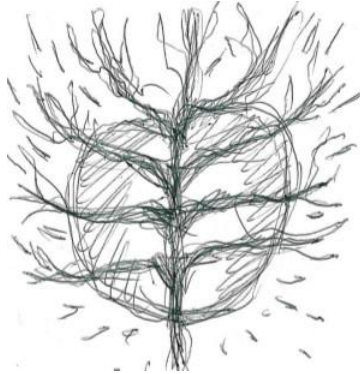

kén megfigyelt alapsejtet. A folyókanyarulatok öbleiben sorakozó pici faluközösségek a fraktálokra emlékeztetnek, ami szintén az előbb említett skálafüggetlen hálózatok jellegzetessége. A nagy egység hasonló az őt alkotó kis elemekhez. Böszörmény szíve felnagyítva az egész város, és pontosan úgy is működik, mint a szív.

Csermely Péter bizonyítja, hogy nem a katonás sakktábla rend, nem is a teljesen esetleges rendetlenség, hanem a kettő közötti laza hálózat adja az élet legstabilabb lehetőségét. (Csermely, 2005) Amilyen egy évszázadok alatt felnövekvő kisváros, a maga szabályosságaival és váratlan esetlegességeivel. Ennek világhírű példája a szomszédos Hajdúböszörmény. Halmaztelepülés, de azért neki is van szíve. Én ebben látom a város ősmagját. Felismerem benne a Szatmár-Bereg vidé-

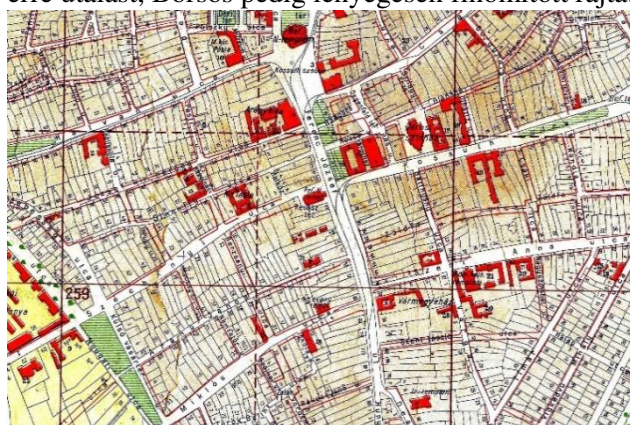
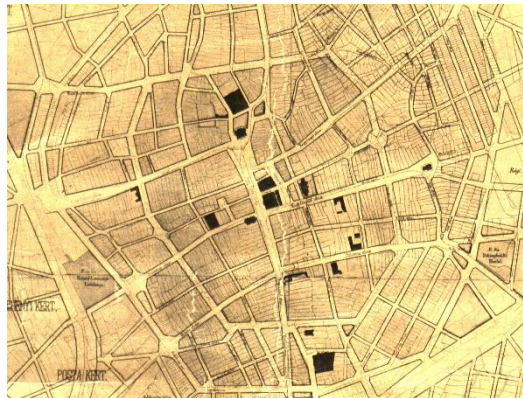

Ha ránézünk a város korábbi térképére, egy nagy fa rajzolódik ki belőle. Mi várható, ha egy százéves tölgyfának az egyik oldalán az ágait derékban levágják? Mondják is sokan, hogy ez már nem az a Debrecen. Nyomokban Debrecent tartalmaz.

Városunk vezetői Borsos Józsefre és az ő rendezési tervére hivatkoznak, ők csak ennek az elképzelésnek a végrehajtói voltak. Csakhogy tévednek.

Hogyan fejlesztette Debrecent Borsos József?

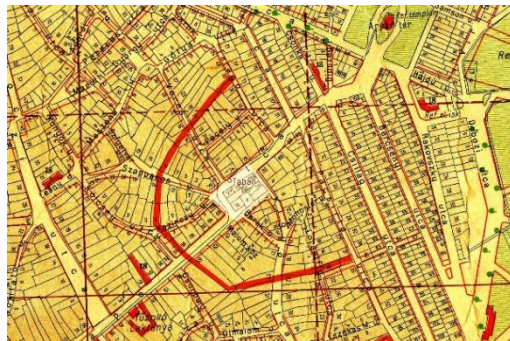
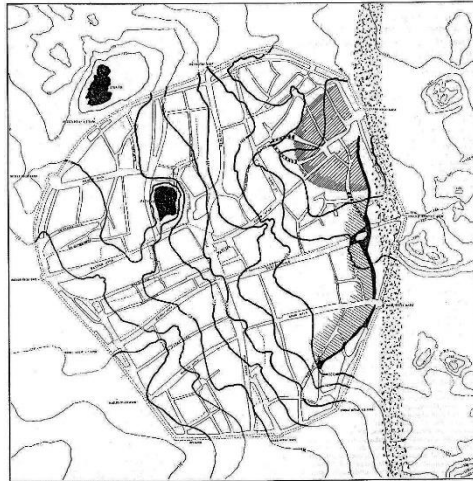
Valóban született egy terv 1899-ben, Aczél Géza aláírásával, ami a maihoz hasonlóan egy széles, belső kiskörutat vázolt fel, tökönpaszulyon átgázolva. (Aczél, 1899) Gondoljunk bele, akkor még a város tényleg egy nagy falu volt, unásig tele földszintes cívisházakkal, sáros, poros utcákkal. Nagyot akartak lépni, nem sajnálták a város szerkezetét, térráncait. Ez a lelkesedés aztán szerencsére lelohadt, nyilván nem volt gazdasági alapja a végrehajtásának. Később már Aczél Gézánál sem találunk erre utalást, Borsos pedig lényegesen finomított rajta. (Borsos, 1930)

Ő már inkább egy hálózatban gondolkodott. Jusszon eszünkbe a skálafüggetlen hálózat példája! A sok helyen már meglévő átkötéseket egészítette volna ki egy pókhálószerű hálóvá, csak egy-két telek szélességű bontásokkal. Nem törekedett feltétlenül a folyamatos vonalvezetésre sem, mégis bejárhatóvá tette

volna a nagy várostesteket. Megkímélte volna a városképet, a kis utcákkal hangulatossá téve a környezetet. Ebből kiindulva lehetett volna egy másfajta közlekedési rendszert létrehozni, ami talán kevésbé felelne meg az autók tömeges igényeinek, de többet meghagyott volna magából a városból.

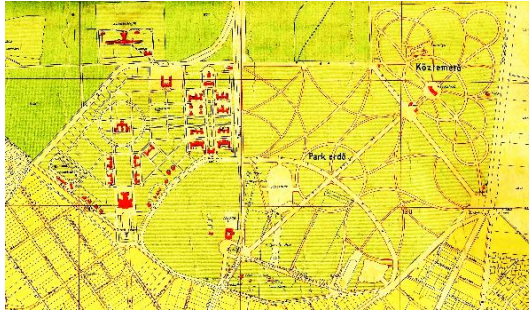
Borsos nagyon érzékenyen kezelte a várost, számos utcaigazítást rajzolt a tervére. Felismerte azt a szerkezeti különlegességet is, amire nekem Buka László hívta fel a figyelmemet. A Csapó utca végén a telekhatárok rajzolata egy félköríves, gyűrűs rendszert alkot. Ehhez én társítottam az alföldi szarmata sáncrendszer ide eső vonulatát, ami éppen az Árpád téren haladt keresztül. (Rácz, 1992) Ennek eredete vitatott, az i. e. első évezredben kell keresnünk. A Nagyerdőn, a temetőben és környékén ma is felismerhető. A sáncot összekapcsolva a félköríves faluképpel máris adódik egy esetleges hídfoállítás-hoz tapadó erőd gondolata, amely településsé fejlődött.

Ezt a ma is meglévő önálló egységet már alighanem Borsos is felismerte, mert a közepén egy hangulatos kis térrel oldotta volna meg a Csapókanyarnál az úttengelyek eltolódását. Hogy miért tolódott el az út, az egy másik, izgalmas kérdés.

Az utókor ezt is „érzékenyen” oldotta meg: két hatalmas szalagházat épített bele. Hangulatos térnek, Tabánnak nyoma sincs. Van helyettük rengeteg autó és betonfal.

Borsos nagy érdeme, hogy kiépítette a nagyerdei övezetet, gondosan ügyelve a természetre. Ez a terület a fa szerkezet folytatása, szinte kilombosodik odafent a Nagyerdővel. Hogy mennyire óvta az erdőt, arra a Ravatalozó a legjobb példa. Sok keresgélés után azért éppen oda építették, mert ott egy nagy tisztás volt. A

városi lőtérrel ugyanis kilóttak már ott minden fát.

Hogyan óvja ezt az örökséget az utókor?

Ma a Nagyerdőn természetpusztítás folyik, az állatkert fejlesztése helyett. Gyárak épülnek az erdőbe: fürdőgyár, játszótér, betonmedence, ordító, üvöltő rendezvények sorával mérgezik a levegőt, teszik még nehezebbé a környéken élő betegek és szenvedő idősök életét. Borsos József elkötelezett híve volt a fejlődésnek, a modern mérnöki tevékenységnek, de egészen biztosan nem ezt akarta. Munkássága méltányosabb elbárást érdemelne. Sokat köszönhetünk neki a városfejlesztésben, a Ravatalozója pedig hazánk egyik kiemelkedő műve. Látszólag most is szép, de most nem jellemezném, hogy belül milyen állapotban van.

Szerencsére jó példa is akad Borsos műveinek ápolására: az Egyetemi templom. Valójában nem is templom, hanem egy többcélú díszterem, ahol istentisztelet is tartható. Ez volt az egyetem szándéka, és pillanatnyilag is így működik, kulturális központként. Nemrég még könyvtár volt, magam is részt vettem némileg a tervezésében. A négyemeletes könyvvállvány csavarozott kapcsolatokkal készült volna, hogy könnyen szétszedhető legyen, és sehol nem ért a falakhoz és a mennyezethez. Valóban eljött a bontás ideje, csakhogy a kivitelezés nem csavarokkal, hanem hegesztéssel készült. De mégis szétdarabolták. Sikertelenül megmeneteni magát az eredeti épületet. Sajnos az új, neogótikus orgona nagyon idegen a modern tértől, és az eredeti tervek szerint a szószék mellett lett volna a helye, ahol most nagy, üres falak ásítoznak. Tizenhat évvel ezelőtt felajánlottam az akkori lelkésznek, hogy egy nemzeti kincset, Csete Ildikó tíz hatalmas lepelre festett Szent István intelmeit bemutató alkotását ide hozzuk, mert pontosan illett volna az ablakok közé. Nem kellett.

Borsos lakóházát sikerült életben tartani a Vénkertben, most szerencsésen művelődési házként működik, de a felújítása sajnos szakszerűtlenül történt, nem tükrözi megfelelően az eredeti képét.

Borsos József életművéről 2015-ben jelent meg a második, részletes monográfiám, melyet a város akkor nem támogatott, így a református egyház adta ki. (Rácz, 2015) Régen elfogyott. Az új kiadásáról idén szó volt, de a város ismét nem

tudott rá vállalkozni. Most az egyház sem. Az öt református templomot építő Borsosról most készül másfél órás mozifilmünk, születésének 150. évfordulója alkalmából, gyakorlatilag önerőből. Bemutatója várhatóan a Magyar Filmszüret műsorában lesz 2026. február 9. és 22. között a debreceni Apolló moziban. A film előzetese megtekinthető a www.afoepitesz.hu oldalon.

Felhasznált irodalom

- Aczél Géza: Debrecen sz. kir. város belterületének szabályozási térképe. 1899 MNL HBVL (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára) Ny. 075
- Bachelard, Gaston: A tér poétikája. Kijárat, 2011
- Borsos József: Debrecen sz. kir. város szabályozási térképe. MNL HBML (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára) XV. 4/b/nyomtatott térképek Ny. 136
- Buka László: Kísérlet. In: Országépítő 91/4, 1992.
- Csermely Péter: A rejtett hálózatok ereje. h. é. n. (Vince kiadó, 2005)
- Hajnóczi Gyula: Vallum és intervallum. Az építészeti tér analitikus elmélete; s.n., Bp., 1991
- Hall, Edward T.: Rejtett dimenziók. Gondolat, 1980
- Kőszeghy Attila: Platontól Le Corbusierig. h. é. n. (2023)
- RácZ Zoltán: A debreceni hídfőállás. In: Országépítő 91/4, 1992.
- RácZ Zoltán: Borsos József. Debrecen, 2015.

Kanadából Debrecenbe: T. E. Welsh (1882–1944) munkássága és publikációi a Debreceni Egyetemen

Cserép Attila

egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet

Venkovits Balázs

egyetemi docens, Debreceni Egyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet

Absztrakt: A tanulmány Thomas Edgar Welsh (1882–1944), a Debreceni Egyetem kanadai származású angol lektorának életét és munkásságát mutatja be. A kutatás elsőként tár fel részletes adatokat a Debrecenben tragikus körülmények között elhunyt oktató szakmai munkájáról, életútjáról és publikációiról. A korabeli források és sajtóanyagok alapján Welsh fontos szerepet töltött be a debreceni angol nyelvoktatás történetében a két világháború közötti időszakban, az egyetemen és a város más intézményeiben végzett oktatási feladatok mellett több, széles körben használt nyelvkönyv és szótár szerzőjeként is. A tanulmány a Welsh házaspár életének és tragikus halálának körülményeit is ismerteti, valamint bemutatja a lektor sokrétű debreceni tevékenységét. Ezen túlmenően elemzi Welsh nyelvoktatási kiadványait és azok viszonyát a korszak angol nyelvpedagógiai irányaihoz, hozzájárulva az angoltanítás helyi és hazai történetének pontosabb megértéséhez.

Kulcsszavak: T. E. Welsh, Debreceni Egyetem, angol lektor, nyelvkönyvek, szótár, nyelvoktatás, Angol Tanszék

Abstract: This paper presents the life and work of Thomas Edgar Welsh (1882–1944), a Canadian-born English-language lecturer at the University of Debrecen and is the first to reveal detailed information about his professional career and publications, as well as the tragic circumstances of his death in the city. Based on contemporary sources and press reports, Welsh played an important role in the history of English language teaching in Debrecen and beyond between the two world wars, as the author of several widely-used language books and dictionaries, in addition to his teaching duties at the university and other institutions in the city. The study also describes the circumstances of the tragic death of Mr. and Mrs. Welsh and the lecturer's varied activities in Debrecen. In addition, it analyses Welsh's language teaching publications and positions them in relation to the methodological trends of the time, contributing to a better understanding of the history of English language teaching in Debrecen and Hungary.

Keywords: T. E. Welsh, University of Debrecen, English-language lecturer, language books, dictionary, language teaching, English Department

Bevezetés

2024-ben a montreali magyarok történetét feldolgozó kutatásunk egyik kanadai interjúja során az egyik interjúalany, akinek családja 1956-ban hagyta el Debrecen, egy szótárt emelt ki az otthoni emlékek közül. A *The Practical Dictionary*-t Joó Klára rokona, Dr. Joó István városi tanácsnok és egy bizonyos T. E. Welsh, a „Debreceni Egyetem lektora” készítette és adta ki 1931-ben. A *Debreceni Szemle* akkor így számolt be a megjelent szótárról: „Mindazok, akik angolul tanulnak, szerte az országban, örömmel üdvözlők a minden tekintetben kitűnő munkát, de különösen örömmel üdvözljük mi debreceniek, akiknek a körében az öt év előtt megszületett ötlet, egy teljes és valóban megbízható zsebszótár ötlete — most íme testet öltött” („Practical English-Hungarian Dictionary” 1931, 444).

A Debreceni Egyetem Angol Tanszékének történetében, ahol később a híres szótárkészítő Országh László professzor is dolgozott, ismert egy Welsh Tamásként is emlegetett angol lektor, de életéről és munkásságáról eddig kevés információ állt rendelkezésünkre; igaz ez annak ellenére, hogy az említett szótár mellett, mint kiderült, több, széles körben használt nyelvkönyv és tankönyv szerzője is volt. Welsh éppen 80 évvel az interjút megelőzően hunyt el Debrecenben, sírja, amelyben feleségével együtt temették el (egy korábbi kihantolást követően) a Debreceni Köztemetőben található (ld. 1. ábra). „Mr. és Mrs. T. E. Welsh” sírkövén az 1944-es halálozási és az 1882-es születési dátum is megegyezik (ahogy látni fogjuk, helytelenül). A jelen tanulmány célja, hogy eddig nem ismert részleteket osszon meg Welsh angol lektor debreceni életéről, munkájáról és publikációiról. Az ezzel kapcsolatos munka során előkerült dokumentumok alapján egy sok szempontból úttörő jellegű, de tragikus életút rajzolódik ki, egy a Debreceni Egyetemhez és a városhoz ezer szállal kötődő kanadai nyelvтанárról, az egyetem és a Bölcsészettudományi Kar angol lektoráról, a Nyári Egyetem oktatójáról, számos nyelvтанulást segítő kiadvány és szótár szerzőjéről, és a két világháború közötti időszak aktív debreceni polgáráról.

1. ábra. Thomas Edgar Welsh (Welsh Tamás) és felesége sírja
a Debreceni Köztemetőben¹

A debreceni halotti anyakönyvi adatok szerint Mr. és Mrs. Welsh, akik a Ferenc József út (ma Piac utca) 22. szám alatt laktak,² 1944-ben öngyilkosok lettek.³ Október 22-én 10 órakor az angliai „Noár-Wichi” községi illetőségű Welsh Tamásné végzett életével, majd másnap 3 órakor a „kanadai községi születésű” Welsh Tamás angol lektor is hasonlóan tragikus módon hunyt el. A zivataros időben történt öngyilkosság részleteiről ebből a dokumentumból nem tudhatunk meg többet, a feleség neve sem azonosítható pontosan, de az bizonyos, hogy a sírhe-lyen lévő születési dátuma helytelen (hiszen halála időpontjában a dokumentum

¹ Sírazonosító: II. BOKS. 34. Fénykép forrása: <https://www.debrecenikoztemeto.hu/> (letöltés: 2025.07.19).

² A korabeli utcaképet lásd a Fortepan oldalán: <https://fortepan.hu/en/photos/?id=228786> (letöltés: 2025.10.03).

³ Köszönjük szépen Mudrák József segítségét az anyakönyvi lap kapcsán. Az anyakönyv elérhető a FamilySearch adatbázisban. (letöltés: 2025.07.19).

szerint Mrs. Welsh 46 éves volt, bár ahogy lentebb láthatjuk ez is megkérdőjelezhető).

T. E. Welsh brit alattvalóként (1947 előtt a kanadai születésű személyek ennek minősültek) élte át az orosz katonák érkezését Debrecenbe 1944 októberében. Az októberi nagy harcokcsütközet után, a városban október 19-én vették át a hatalmat a szovjet csapatok.⁴ A német megszállás és a háború vége azonban nem hozott felszabadulást a Debrecenben élő házaspár számára. Haláluk lehetséges körülményeiről (és a korszak szörnyűségeiről) egy, a *Kanadai Magyarság* hasábjain talált, 1953. augusztus 1-én megjelent beszámoló nyújthat további részleteket:

Az egyetlen kanadai család még az enyémen kívül élt abban a városban Mr. és Mrs. T. E. Welsh-nek hívták őket. A férfi az egyetemen tanított angol nyelvet és ő is meg volt győződve, hogy a védlevel, ami orosz nyelven volt nyomtatva és az angol követségtől kaptunk, meg fogja védeni.... Mrs. Welsh egy kicsi vékonyka asszony volt, aki persze nem tudott oroszul. Két félrészeg tatár puska tussal rájukverte az ajtót, órát meg pénzt követelve. Az asszony tehetetlenül állt a szoba közepén szótlanul s a ruszki nekiugrott s ökölrel szájbavágta, úgy hogy hanyatt esett. Felugrott, megfordult, nekiszaladt a csukott ablaknak s a hazai kettősaplaktáblát áttörve, kidobta magát a harmadik emeleti ablakon s halva terült el a járdán. A két orosz erre elment rabolni másfelé. Mr. Welsh leült és leírta egy levélre mindezt s aztán utána ugrott a feleségének s ő még élt pár órát az ugrás után. Az orosz ezredes mellett működő magyar tolmács, aki angolul is beszélt, olvasta el Welsh levelét, amit az orosz ezredes nyomban megsemmisített, nehogy a Debrecenbe érkező angol katonai misszió bizonyítani tudjon. Ez csak egy eset a millióból (Babanes F., 1953).

Temetésükről ugyanakkor nem 1944-ben, hanem a következő évben találunk szűkszavú beszámolót; 1945. május 15-én a következő felhívás jelent meg a *Debreczen* c. napilapban az aznap esedékes temetésről: „T. E. Welsh angol lektor és felesége kihantolt tetemeinek temetése ma, kedden délután fél négykor lesz a köztemetőben a Kassa-úti (sic.) bejárótól a ravatalozóhoz vezető út baloldalán lévő sírnál” („Hírek” 1945, 3). Ezt megelőzően mindössze egy sírhantjuk volt

⁴ Korabeli fotókért lásd a „Debreceni Képeslapok” oldalát: <https://debrecenikepeslapok.blogspot.com/2023/10/1944-oktober-19-nemet-megszallas-vege.html> (letöltés: 2025.07.19).

Debrecen belvárosában, melyről Marjai Márton az 1945. február 11-i nap krónikájában a következőképpen számolt be 1952-ben:

1945. február 11. Még nincs vonatközlekedés, gyalog és szekéren járunk Debrecenbe. Most kivételesen teherautón érkezünk Rákosi elvtársat meghallgatni. Debrecen külvárosánál összeomolva, kormosan meredeznek a repülőtér hangárai, a házak tetején összeborzolta a bombázás és a gránát a cserepeket. A főutcán, Hatvan utcán kiégett épületek. A nagytemplomnak csak a falai, még a nyugati torony is leégett. Nincs tető a városházán sem, csak égés nyomat. Hetekig füstölgött, de már elhamvadt a Tiszántúl legnagyobb gőzmalma, az István gőzmalom, 500 vagon búzával és gépeivel. Romokban a törvénytörők, az ítéletkövek. A főutca közepén a németek maguk robbantották fel a parancsnokságukat, a légnyelés a szomszéd házakat is megrongálta. Elpusztultak az üzemek, a nagyállomásnak csak romjai. A vagongyár, kefégyár teljesen leégett. A járdák mellett és udvarokban civilek és katonák sírjai. A városháza előtti tér csupa temető. *A Csokonai Színház előtt a járda mellett két domb, rajta két tábla, „Welsch (sic) Tamás és neje”, az egykori angol nyelvtanító nem bírta ideggel és állítólag feleségével öngyilkos lett* (Marjai M., 1952, 2; saját kiemelés).

Virágos Zsolt és Pálffy István szerint a sírhant hosszú időn át látható volt az „egykori Kölcsonos Segélyező Bank Kossuth utcai épületének árnyékában, a Csokonai Színházzal átellenben, a poraik csak akkor nyertek végső tisztességet, amikor néhány évvel ezelőtt az egyetem vezetői méltó formában lerótták kegyeletüket az időközben a Köztemetőbe áttelepített sírjuk előtt” (Virágos Zs. – Pálffy I., 2014, 46). A sírhely a mai napig ott található.

2. ábra. Welsh könyvének hirdetése a *Debreczen* c. lapban néhány hónappal az (újra)temetést követően (1945. december 28.)

De ki is lehetett Thomas Edgar Welsh vagy Welsh Tamás, kinek könyvét még az 1945-ös újratemetése után is népszerűsítették a debreceni lapok (ahogy a 2. ábrán is láthatjuk)? Korai életére vonatkozó információkat kanadai adattárakban találhatunk. Ontario tartomány születési anyakönyvi kivonatai alapján Thomas Edgar Welsh 1882. július 24-én született a földműves Abraham George Welsh és Sarah Ann Mancrieff gyermekeként. Az 1891-es kanadai népszámlálási adatlapokból az is kiderül, hogy az akkor már 9 éves fiú az 1850-es években alapított Huron East/Grey Township elnevezésű kis faluban született, a család legkisebb gyermekeként.⁵ A nagyszülők ír származásúak, a család presbiterianus vallású volt. A következő, 10 év múlva végzett népszámlálás a 18 éves T. E. Welsh adatait sorolja fel: „írni, olvasni tud, anyanyelve angol”.

A következő népszámlálás idejére azonban Welsh már valószínűleg elhagyta szülőföldjét. Virágos és Pálffy szerint egy ideig Skóciában tanítóskodott, majd 1914-ben Magyarországra érkezett (45) és Debrecenben telepedett le. A városi házassági anyakönyvi kivonatok tanúsága szerint 1919-ben már bizonyosan Debrecenben élt, hiszen május 10-én itt lépett házasságra feleségével, kinek helyes nevére is fény derül:⁶ Alicze Raper özv. nyelvtanár 1879. december 21-én született (ebben az esetben a halotti anyakönyvi kivonatban megadott 46 éves kor sem helyes), „Raper György” és „Blake Anna” gyermekeként. A halotti anyakönyvi kivonatban nevét elírhatták, ami így azonosíthatatlan lett, így, ahogy láthattuk Welsh Tamásnéként/Mrs. Welshként maradhatott fenn csak neve, sírján

⁵ Az 1882-es születési anyakönyvi kivonat elérhető a Familysearch.org oldalon. A kanadai népszámlálási adatok elérhetőek a Library and Archives Canada weboldalon, a Census search felületen az 1825 és 1931 közötti anyagok kereshetők (<https://recherche-collection-search.bac-lac.gc.ca/eng/Census/index>). Welshre vonatkozó bejegyzés: <https://central.bac-lac.gc.ca/.redirect?app=census&id=25642608&lang=eng&>

⁶ A házassági anyakönyvi kivonat elérhető a Familysearch.org oldalon.

pedig férje születési dátuma szerepel; életéről egyelőre levéltári kutatások sem fedtek fel további információt. A menyasszony ezen bejegyzés szerint osztrák állampolgár volt és mivel a házasságkötés során tolmács segédkezett.

T. E. Welsh oktatói és közéleti tevékenysége

Az egyetemi évkönyveket fellelve kiderül,⁷ hogy Welsh Tamás 1921 óta dolgozott az akkori Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen, angol lektorként. Az 1922-23. tanévről szóló évkönyv és almanach oldalain a Bölcsészettudományi Kar lektorai között tűnik fel, de orvos- és jogászhallgatókat is oktatott, Lieli Pál szerint akkortájt az egyetlen anyanyelvi angoltanárként az egyetemen, illetve az egyetemi nyelvoktatás mellett „már az első, 1927-ben rendezett Nyári Egyetemen is tartott angolórákat” (Lieli P., 2011, 87). Emellett részt vett a Debreceni Egyetemi Népszerű Főiskolai Tanfolyam munkájában is. Az 1929-30-as tanév beszámolójában már oktatási módszereibe is betekintést kaphatunk: a „Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1929-30. tanévről” oldalain a következőt olvashatjuk:

A már évek óta virágzó nyelvtanfolyamaink ebben az évben szép látogatottságnak örvendettek. Az angol kezdő tanfolyamnak 5, a haladónak is 5 hallgatója volt. Az angol nyelvet Welsh Tamás egyetemi angol lektor adta elő, aki anyanyelvét tanította szép eredménnyel. A nyelvtant szisztematikusan nem tanította, csak a beszédgyakorlatok folyamán. A kezdők részére saját könyvét használta, a haladók kurzusában elbeszéléseket, meséket olvastak és beszéltek meg (342-343).

⁷ Köszönjük szépen Béres Zsuzsának (DE M. Tóth Ildikó Sajtóközpont) az egyetemi évkönyvek áttekintése kapcsán nyújtott segítségét.

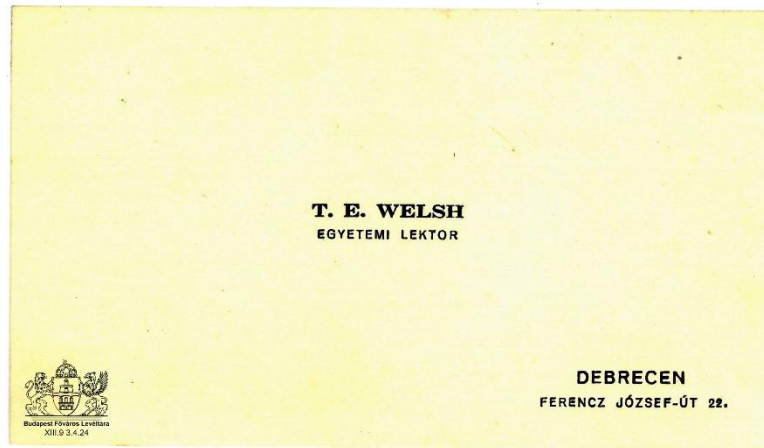
6 I.-ső félév. 1938/39. I. Az 1938./39. tanév

Az előadások címe, az előadó tanárok nevével	Heti órák száma	A quaestor bizonyítja a beirat- kozást	A tanár bizonyítja a jelentkezést a félév kezdetén	
			aláírás	nap
Dr. Kiss István Mozg. népsz. feje.	4		Pelyv	
Welsh Tamás Ang. nyelvt. és ny. t. o.	1.		Welsh	

3. ábra. Bejegyzés Pelyvás-Ferencsik István leckeönyvében
Welsh Tamás aláírásával⁸

1938-ban megalakult az egyetem Angol Tanszéke, majd az 1938-39-es tanévben elindult az angoltanári képzés: összesen nyolc hallgatóval és nagyon kis létszámú oktatói gárdával (Virágos Zs. – Pálffy I., 2014). Hozzájuk csatlakozott Welsh is, aki már a legelső évben is szerepelt az oktatók között (lásd a 3. ábrát), de hivatalosan 1940. január 1-jei hatállyal nyert lektori megbízatást az Angol Tanszéken: „ennek alapján heti nyolc órában tanított a tanszéken, heti négy órában az elsőéveseknek tartott nyelv- és stílusgyakorlatokat, s ugyancsak négy órában stílus- és fogalmazásgyakorlatokat a másodéveseknek” (Virágos Zs. – Pálffy I., 2014, 45). Bár a beszámolók szerint kiváló és népszerű nyelvtanár volt, brit alattvalóként 1941-ben eltiltották a tanítástól (Lieli P., 2011, 87). 1942-ben már levélben kérte felmentését a BTK tanácsától, amit a kar „sajnálattal teljesített”. A jegyzőkönyv tanúsága szerint „Thomas Welsh hosszú időn keresztül politikamentesen végezte munkáját, s kizárólag a kultúra szolgálatára élt” (idézi Virágos Zs. – Pálffy I., 2014, 45). Így a tanszéken végzett munkája sajnos rövid életű volt; érdekesség, talán a sors fintora, hogy két évvel később, 1944-ben, néhány hónappal Welsh halála előtt a Tanszéken is leállt a munka, amikor a megszálló német hadsereg az egyetem főépületében verte fel egyik főhadiszállását. Az oktatás újraindítását követően lett Országh László a Tanszék vezetője, de a munka ismét rövid életű lett, 1949-ben felfüggesztették az angol-, francia-, német- és olasztanár-képzést, a tanszéket pedig csak az 1957-58-as tanévben lehetett ujjaszervezni.

⁸ Köszönjük Pelyvás-Ferencsik Péternek, hogy megosztotta velünk ezt a dokumentumot.

4. ábra. T.E. Welsh névjegykártyája
(Budapest Főváros Levéltára engedélyével)

Welsh az egyetemi oktatás mellett máshol is feltűnik nyelvoktatói szerepben. A Lelkészképző Intézetben már az 1931. évi tanrendben is találkozunk nevével, ahol heti három alkalommal tanított angol nyelvet, majd az angol lektor óradíjának költségvetésből történő 1932-es törlését követően, az angoloktatás javítása érdekében 1933-ban újra elindultak az órák, méghozzá ismét Welsh Tamás vezetésével, neve még az 1940-es tanrendben is feltűnik (Fekete K., 2019). Oktatási tevékenységére és tapasztalatára ezen intézmények mellett a város számos egyéb helyén támaszkodtak. Előadóként felbukkan a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában, ahol a cserkészcsapat és Ifjúsági Vöröskereszt-Egyesület azon tagjai számára tartott angol nyelvtanfolyamot, akik angliai nemzetközi táborozásra készültek (S. Szabó J., 1929). Mindezek mellett tartott tanfolyamokat például a Debreceni Újságíró Klubban is:

Az Újságíró Klub most tagjai és az érdeklődő nagyközönség számára igen olcsón, a nehéz gazdasági helyzetben igen méltányos áron idegennyelvű tanfolyamokat rendez helyiségében. Nyolc, tízes csoportokban, kezdők és haladók számára rendez az Újságíró Klub oktató tanfolyamot. Angolnyelvre T. E. Welsh tanár, a debreceni Tisza-egyetem angol nyelvi lektora, a kiváló professzor tanítja a hallgatókat. A kezdők csoportja már kedden megkezdte a tanfolyamot heti két órában, kedden és pénteken este 8-9 óra között. A haladó kurzusra most folynak a jelentkezések („Debreceni Újságíró Club” 1932, 4).

A korabeli sajtóban található beszámolókból nemcsak egy népszerű oktató képe rajzolódik ki, hanem egy olyan emberé is, aki aktívan részt vett a városi és az egyetemi közéletben is. A 30-as évek során például a Debrecenben megrendezett baseball mérkőzéseken vállalt szerepet, ami akkoriban igazi kuriózumnak számított („Kinizsi legyőzte Botondot” 1931, 18). Az év során „az egyetem közkedvelt professzora, Welsh Tamás” több alkalommal is bíróként tevékenykedett a mérkőzéseken („Baseball mérkőzés” 1931, 17). Emellett volt, hogy az egyetemet képviselte például az angol Ward Price fogadásakor („Daily Mail” 1930, 7), de találkozhatunk vele a város hírnevét öregbítő fordítóként is:

Tavaly húsvétkor a Leplay House szociológus társaság harminc férfi és nő tagja meglátogatván Debrecen és a Hortobágyot, a fogadtatás rendezését vezető egyetemi tanárok megbízásából Zoltai Lajos tömör leírást készített Debrecenről és a Hortobágyról, beleszőve abba a város történetét és hagyományos gazdasági, kulturális jelentőségét is. A kis monográfiát akkor Welsch (sic) E. Tamás egyetemi lektor lefordította angolra, az egyetemi nyomda pedig kinyomta. Az angol vendégüknek – úgy látszik – nagyon megtetszett, mert a londoni *Sociological Review* egész terjedelmében közölte, néhány sikerült, jellemző fénykép reprodukciójával illusztrálva. Sőt külön lenyomatot is csináltak belőle („Vallásos élet” 1925, 2).

Az említett közlés „Debrecen and the Hortobágy Pusta” címen valóban megtalálható a *Sociological Review* című folyóiratban (Vol XVI, no. 4 (1924): 336-343), és vizsgálata egy külön tanulmányt is megérdemelhethetne (akár a Robert Townson híres debreceni útleírására adott reflexiók miatt is).⁹

T. E. Welsh publikációi

Welsh a fentiek alapján számos debreceni diák és lakos angol nyelvi fejlődéséhez és sikeréhez járulhatott hozzá, akár egyetemi kurzusokon, akár nyelvtanfolyamokon. Legnagyobb hatását azonban valószínűleg számos nyelvkönyv, tankönyv és szótár szerzőjeként fejtette ki, amelyeket széles körben, hosszú éveken át alkalmaztak különböző intézményekben, illetve „magántanulásra” is ajánlották a bennük kialakított nyelvtanulási rendszer miatt. A *Debreceni M. Kir. Tisza István-*

⁹ A tanulmány elérhető a következő oldalon: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1924.tb01512.x?icid=int.sj-abstract.similar-articles.1> (letöltés: 2025.10.27.)

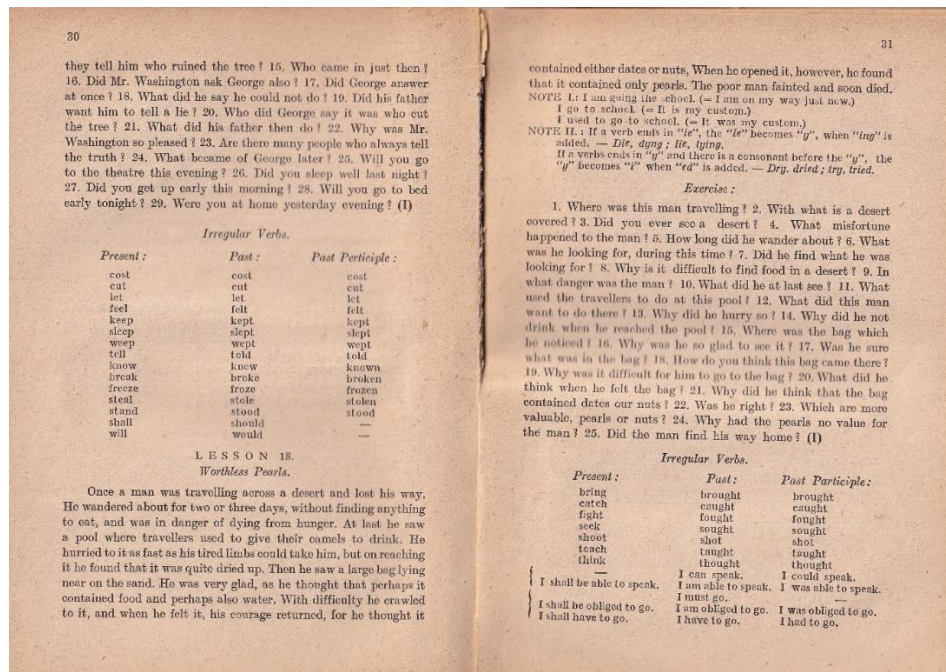
Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1937-38. tanévről részletes kimutatást ad Welsh Tamás szerzői tevékenységéről, amikor felsorolja a lektor publikációit:

Welsh Tamás:

1. 1922-ben kiadta The "50-Lesson System", első kiadása.
2. 1923-ban kiadta My Little English Grammar, első kiadása.
3. 1923-ban kiadta The "50-Lesson System", második kiadása.
4. 1924-ben kiadta The "50-Lesson System" (magyarázatos kiadás), első kiadása.
5. 1930-ban kiadta The "50-Lesson System" (magyarázatos kiadás), második kiadása.
6. 1930-ban kiadta An Historical Outline of the English Language, első kiadása.
7. 1931-ben kiadta Dr. Joó István együttműködésével The Practical Dictionary, I. rész, angol-magyar, első kiadása.
8. 1934-ben kiadta Many Things About English, első kiadása.
9. 1934-ben kiadta The "50-Lesson System" (mind angol szöveg), harmadik kiadása.
10. 1936-ban kiadta Practical English Expressions, első kiadása.
11. 1936-ban kiadta The Practical System (A 50-Lesson System teljesen átdolgozott hatodik kiadása).
12. 1938-ban kiadta The Practical System, hetedik kiadása.

A lista egy évvel később tovább bővült az évkönyv bejegyzése szerint: „Welsh Tamás: 1939 januárban kiadtam a The Practical System 8., 1939 márciusban a The Practical System 9. kiadását. Ugyanebben a hónapban kiadtam a Practical English Expressions 2. kiadását. 1939 aug.-ban kiadtam a The Practical System Part II. (Második rész.)”

Welsh angol nyelvkönyveivel olyan segédeszközöket kívánt létrehozni, melyek által mind a tanár, mind a tanulók a lehető legkisebb erőfeszítéssel érhetik el a kívánt eredményt (Welsh T., 1948a, 3). A *The "50-Lesson System" for Teaching English*, és ennek átdolgozott kiadása, a *The Practical System*, rövid olvasmányokon keresztül mutatja be az adott szókincset és nyelvtant (5. ábra).

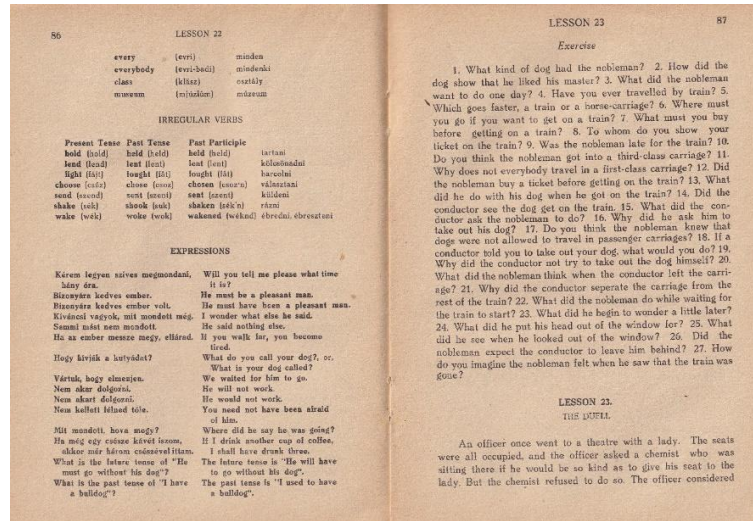
5. ábra. The "50-Lesson System" for Teaching English, 1955, 4. kiadás (30-31)

A *The "50-Lessons System" for Teaching English* nyelvkönyv bevezető leckékkal kezdődik, melyek alapvető nyelvtani szerkezeteket és szókincset tanítanak egyrészt az osztályteremben előforduló tárgyakat felhasználva (A könyv az asztalon van; Én vagyok a tanár; Van egy ceruzád?; Becsukom a könyvet; Az asztal kemény angol megfelelői), másrészt az általános tudásra alapozva (testrészek nevei, ruházkodás, étkezés, állatok, az idő kifejezése, napszakok, napok, hónapok). Ezt követően az olvasmányok valamilyen történetet mesélnek el. A leckék zöme azonos felépítésű: a szövegeket rövid angol nyelvű nyelvtani magyarázatok követik, utána egyetlen gyakorlat áll, mely az olvasmánnyal kapcsolatos angol nyelvű kérdéseket tartalmazza. Itt-ott felbukkannak a kérdések mellett más jellegű feladatok, például mondatátalakítás (szenvető szerkezet), helytelen mondatok kijavítása (present perfect és simple past igeidők) vagy mondatátfogalmazás rokon értelmű szavak alapján (a *get* ige jelentései). Az egyik leckében pedig, egy mintalevél bemutatása után, a tanulónak levelet kell írnia. Szószedetet eleinte nem tartalmazott a könyv, később kiegészítő kötet is készült (*Függelék és szójegyzék a „50 lesson system” nyelvkönyvhöz*; összeállította Simányi Tibor), mely a leckék sorrendjében adja meg az ismeretlen szavakat, kiejtésüket, jelentésüket és a nyelvtani magyarázatok lerövidített magyar nyelvű fordítását, így a tankönyvvel párhuzam

zamosan volt használható. A kiejtés jelölése a magyar ábécé ismert betűivel történik mindenféle különleges ékezet vagy fonetikai jel nélkül, pl. *require* rikváj, *approach* eprócs (Simányi T., 1955, 48), ami az előszóban is megjelölt céloknak felel meg: egyszerűség és érthetőség. Ez azonban sokszor nem tudja pontosan visszaadni, legfeljebb csak sejteti, az angol kiejtést.

A *The "50-Lessons System"* függeléke szerint „kis figyelemmel és szorgalommal, **minden nyelvtani felkészültség nélkül**, bárki, önmaga is megtanulhat angolul” (Simányi T., 1955, 48; kiemelés az eredetiben). Ez merész állításnak vagy reklámfogásnak tűnik, mivel az önálló tanuláshoz valójában jóval részletesebb magyar nyelvű magyarázatok szükségesek. A nyelvtani magyarázatok bővebb leírását, igaz angol nyelven, egy évvel a tankönyv első kiadása után készítette el Welsh *My Little English Grammar* címmel. Ebben a szerző végigveszi a szófajokra vonatkozó szabályokat, tárgyalja az igeneveket, a függő beszédet, a szórendet, és felhívja a figyelmet a kettős tagadás helytelen voltára az angolban. A rövid zsebkönyvbe belefértek még a számok, dátumok kifejezésének módjai és a leggyakoribb országnevek a belőlük képzett melléknevekkel.

A *"The 50-Lessons System"* átdolgozott kiadásában (*The Practical System. Part I.*) a *Függelék* szavai és nyelvtani magyarázatai már nem különálló kötetben kaptak helyet, hanem az egyes leckékbe beépítve. A nyelvtani magyarázatok magyar nyelvűek, részletesebbek, és Welsh gyakrabban kitér nyelvhasználati tudnivalókra is, például egyes rokon értelmű lexikai elemek közti különbségekre (*tell* és *say*; *small* és *little*; *weep* és *cry*; *answer* és *reply*; *large* és *great*; *between* és *among*; *big* és *large*; *journey* és *travel*; *mistake*, *fault* és *defect*, Welsh T., 1948a, 49-50, 57, 81, 93, 104, 110, 140, 169). Az olvasmányok is módosultak. Mintegy 30 százaléka a szövegeknek teljesen kicserélődött, és a megmaradt szövegek nagy részében is kisebb változások láthatók. Egyes olvasmányokat Welsh kibővített, máshol egy-egy kifejezést átfogalmazott, vagy más szót használt részben azért, hogy egyszerűsítse a nyelvezetet és kiszűrje az esetleges szépirodalmi elemeket, részben pedig garantálja a megtanulandók stílusbeli egységességét (Welsh T., 1948a, 3).

6. ábra. The Practical System.

Part I. Az angol nyelv gyakorlati tanítása. I. rész. 1948 (86-87)

További újtásként az „Expressions” (Kifejezések) címszó alatt magyar mondatok és angol fordításai is megjelennek. Ezekben elsősorban nem a beszéd-fordulatokat és a tanuló szintjén még nem elemezhető kifejezéseket találjuk (néha erre is akad példa, ahogy a lenti táblázat első sora mutatja), hanem többnyire az adott leckéhez szorosan kapcsolódó szavakat és nyelvtant, másrészt a mondatpárok a korábbi leckékben tanultak ismétléséül is szolgálnak. A szavak és a nyelvtan szisztematikus ismétlése az egyik hangsúlyos eleme Welsh könyvének, a másik az igeidők teljes bemutatása, mert ezek okozzák a legnagyobb nehézséget (Welsh T., 1948a, 3). A fent említett magyar-angol mondatok mellett találunk angol-angol mondatpárokat is, ahol az első mondat a tanulótlól egy közlés átfogalmazását kéri egy másik igeidőben. Íme néhány példa a mondatpárookra (eredeti helyesírással):

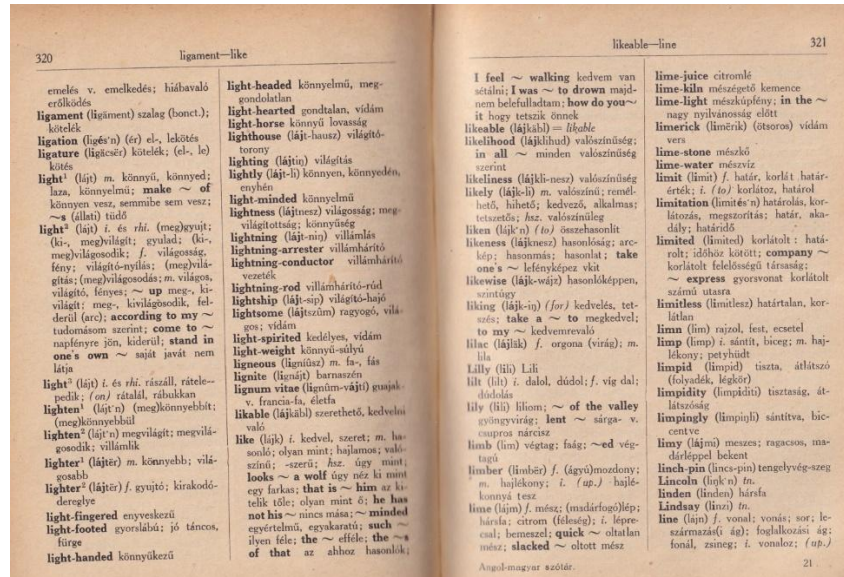
Van valami kifogásod ellene, ha kinyitom az ablakot?	Do you mind if I open the window?
Bizonyára kedves ember volt.	He must have been a pleasant man.
Nemsokára egy hete lesz már, hogy a sárgarépát lopkodja.	He will soon have been stealing carrots a week.
Meg fogom írni a levelet.	I shall have the letter written.
Ugy van, hogy a nagybátyjánál fog élni, ugye?	She is to live at her uncle's, isn't she?
What is the future tense of "He cannot find his axe"?	The future tense is "He will not be able to find his axe".
What is the past tense of "He must be a bad sultan"?	The past tense is "He must have been a bad sultan".

1. táblázat. *The Practical System. Part I, Az angol nyelv gyakorlati tanítása. I. rész. 1948*

A nyelvkönyv haladóknak írt folytatása, *The Practical System. Part II.*, brit és amerikai írók novelláinak rövidített vagy teljes változatát tartalmazza, angol-magyar szöszedettel, de már angol nyelvű magyarázatokkal. Az olvasmányok szövege olyan írók tollából származik, mint Oscar Wilde, Erskine Caldwell, Arnold Bennett vagy Katherine Mansfield. A szépirodalomra jellemző, de a társalgási stílusba nem illő szavakat Welsh csillaggal jelöli, és megadja a megfelelő köznyelvi formát. Az olvasmányt követő magyarázatok egyrészt ezeket tartalmazzák, másrészt kifejezések jelentését adják meg átfogalmazással, vagy a rendhagyó igék alakjait sorolják fel, vagy szinonimák közti különbségekre világítanak rá. Esetenként rövid nyelvtani magyarázatot adnak. Szintén megtaláljuk a kezdők tankönyvéből jól ismert magyar-angol mondatpárokat.

Welsh *Practical English Expressions* könyve a mondatpárjainak mintáját követve nyújt jóval bővebb anyagot a gyakorláshoz egy igeidőket és segédigéket magyar nyelven ismertető rövidke nyelvtani bevezető után. Változó szókinccsel ismételt mondatpárok drill-szerű gyakorlására alkalmas ez a könyv, főképpen az igehez kapcsolódó nyelvtanra összpontosítva (igeidők, feltételes mód, segédigék, műveltető szerkezet). A nyelvtanárok és komolyabb érdeklődésű nyelvtanulók haszonnal forgathatták Welshnek az *An Historical Outline of the English Language* című ismertetőjét az angol nyelv történeti fejlődéséről az óangoltól a középangolon keresztül a modern nyelvig a szókincs, nyelvtan és kiejtés területén.

A nyelvkönyveken és nyelvtanon kívül Welsh szótárral is gazdagította a korabeli kínálatot. A *The Practical Dictionary. Part I.*-nal T. E. Welsh és Dr. Joó István olyan zsebszótárt kívántak megalkotni, amely „kis terjedelméhez képest bő szókinccsel az angol nyelvben közepes jártassággal bírók igényeit ki tudja elégíteni” (Welsh T. – Joó I., 1931, 1). Ennek érdekében a képzett szavak egy része kikerült a szótárból, így mintegy 30 000 szó és 6 000 kifejezés megadására nyílt lehetőség (*Debreceni Szemle*, 1931, 5. évf. 10. sz. 444). Ellensúlyozandó a képzett szavak megrostálását, az előszóban felsorolásra kerültek a leggyakoribb képzők angol példával és a magyar fordítással kiegészítve. Érdekességgé megemlíthetjük azt is, hogy 600 tulajdonnév szintén megtalálható a kiejtéssel együtt, mint pl. *Guinevere* (gwīnivir), *Lindsay* (līnzi), *Pompeii* (pampíáj), *Quebec* (kwibek), *Vesuvius* (viszúviûsz) (*Corvina*, 1931, 54. évf., 38. sz. 172). A címszót követi zárójelben a kiejtés, utána a szófajra vonatkozó információ, majd a magyar megfelelő(k) megadása és a címszóval alkotott állandósult szókapcsolatok, kifejezések (7. ábra). Helyszűke miatt példamondatok nem találhatók. A szótár gyakorlatiasságához hozzájárulnak a függelékben összegyűjtött hasznos nyelvi-kulturális elemek: a rendhagyó igék, számok, a brit nem metrikus mértékegységek a metrikus megfelelőikkal, egy Celsius-Fahrenheit összehasonlító táblázat, valamint rövid angol nyelvű ismertető a brit nemesség különböző rangjairól (Welsh T. – Joó I., 1931, 652-663).

7. ábra. *The Practical Dictionary, Part I, English-Hungarian, 1931* (320-321)

Az akkori szótárszerkesztői gyakorlattal összhangban a kiejtések az ábécé betűivel és különböző ékezetekkel vannak jelölve, nem a ma ismert nemzetközi fonetikai jelekkel. Utóbbiakat Magyarországon Országh László alkalmazta először az 1939-ben kiadott nyelvkönyvében, és 1948-tól kezdve a szótáraiban (Magay T., 2020).¹⁰ Ahol lehetett, a szerzők törekedtek a magyar betűk szokásos kiejtését alapul venni, ahol pedig eltért a két nyelv, ott használták az *ä, å, û, ë* stb jelöléseket, melyekhez rövid magyarázatot fűztek, mint pl. „A magyar „ä” és „e” közt”, „Közel a magyar „ör”-höz, de az „r” alig hallszik” (Welsh T. – Joó I., 1931, 8-9). Korlátozott mértékben nyelvtani információt is nyújt a szótár, például a *border* szócikkében az igei jelentések így vannak feltüntetve: „(with) beszeg, szegélyez; szélén van; (on, upon) határos vmivel; vmi-ig ér; hasonlít”, vagy egyes melléknevek előljárás vonzatai is megtalálhatók: *afraid* (of), *keen* (on), *mad* (at) dühös; *(for, after)* nagyon vágyódó, *weary* (of) stb (Welsh T. – Joó I., 1931, 23, 63, 304, 331, 634).

Amint az a publikációk felsorolásának 7. pontjából kitűnik, az angol-magyar szótárnak folytatása is tervbe volt véve, a második rész. Ez a magyar-angol változat meg is jelent 1941-ben, *The Practical Dictionary. Part II* címmel egy új szerzőtárs, Dora Lee-Delisle, közreműködésével (Corvina, 1942, 65. évf. 15. sz.

¹⁰ Egyes fonetikai jelek korábban is előfordultak egy-egy hang jelölésére. Welsh 1931-ben kiadott szótárában például a *ŋ*, vagy Yolland 1921-es szótárában az *ə* (Welsh T., 1931, 9; Yolland A., 1921, vi).

32). Az előszó rávilágít arra, hogy a szerzőtárs „T. E. Welsh tanár úr alapgondolatát fejlesztve az ő értékes útbaigazításának gondos figyelembevételével” állította össze a szóanyagot (Lee-Delisle D. – Welsh T., 1941, 1). A mintegy 35 000 (más források szerint 30 000) címszót és sok ezer kifejezést tartalmazó mű a különböző kontextusok megadásával segíti a nyelvtanulót a helyes angol megfelelő megtalálásában („Magyar-angol gyakorlati szótár” 1942, 7; „Új magyar-angol szótár” 1942, 10). A *hamis* általában *false*-ként fordítható, de ha ércpénzről van szó, akkor *counterfeit*, ha papírpénzről vagy aláírásról, akkor *forged*, és ha például barátságról, akkor *feigned* (Lee-Delisle D. – Welsh T., 1941, 308).

Welsh idejében léteztek már angol nyelvkönyvek és szótárak, *A Literatura Almanachja* 1927-es kiadása például számos nyelvtant és szótárt felsorol (*A Literatura Almanachja* 1927, 464-466). Ugyanakkor, az első nyelvkönyvének megjelenése, azaz 1922 előtt, gazdagnak nem mondható a választék. Welsh lelkesedéséről tanúskodik, hogy nem elégedett meg a létező forrásokkal. Mindezt egy olyan korban tette, amikor az angol nyelvnek marginális szerep jutott a magyar közoktatásban a latin, német és francia mögött (Medgyes P., 2023a, 7; Medgyes P., 2023b, 194). Újításnak tűnhet a tanulók anyanyelvének teljes mellőzése az első nyelvkönyvének első kiadásában (*The “50-lesson System”*), még akkor is, ha ez valószínűleg nem a 20. század elején megjelenő direkt módszer tudatos alkalmazásának köszönhető. A módszer egyéb jellemzői (tematikus képek, hosszú fonetikai bevezető, a fonetikai átírás tanítása, a nyelvtan tanításának hiánya) nem figyelhetők meg (Bárdos J., 2005, 71).¹¹ A magyar anyanyelvű tanár vélhetően használta a magyart a tanórán, és nem sokkal később elkészült egy kiegészítő kötet (*Függelék*) a szavak magyar megfelelőivel és magyar nyelvű nyelvtani magyarázatokkal, ahogy fent szó volt róla, bár ezek a magyarázatok a tanár iránymutatása nélkül szüksézhavúak. Két évvel az első kiadás után ugyancsak megjelent a nyelvkönyv angol szövegeket és azok magyar fordítását tartalmazó változata, *Az angol nyelv 50 leckében* (Corvina, 1925. augusztus 30). Az 1936-os *The Practical System* pedig már szervesen beépíti a magyar nyelvet. Ugyanakkor a magyar nyelvű magyarázatok lehetővé teszik Welsh reményei szerint, hogy a tanár csak idegen nyelvet használjon már az első órától kezdve (Welsh T., 1948a, 4). Ez a törekvés mindenképpen dicsérendő, de nem tudni, hogy a magyar ajkú tanárok mennyire oktattak ennek szellemében.

A 20-as és 30-as évek nyelvkönyveivel összevetve Welsh szövegei narratív jellegűek, és a bevezető leckéken kívül nem találkozunk a hagyományos társalgási témákkal. Országismereti olvasmányok sem gyakoriak, összesen két lecke szól az amerikai őslakosokról (*The American Indian*) a *The “50-Lesson System”*-ben, és ha a történelemből ismert (George Washington) vagy irodalmi (Jonathan Swift)

¹¹ A módszer maga ismert volt, hiszen az Országos Köznevelési Tanács egyik 1909-es nyomtatványa mint „pár évtized óta leggyakrabban elfogadott módszer[t]” említi. Az Orsz. Köznevelési Tanács nyomtatványai. 1909. VII. szám. Forrás: Arcanum Újságok.

személy jelenik meg, akkor is inkább az életének egy anekdotaszerű eseménye áll a középpontban. Ennek Welsh nem látja hátrányát, amint az előszóban kifejti, mivel a tanuló a leckék megtanulása után olyan nagy szókincsre és széleskörű tudásra tesz szert, hogy képes lesz kifejezni önmagát a különféle helyzetekben (Welsh T., 1948a, 3). Latzkó Hugó (1921), Yolland Arthur és Kundt Ernő (192?), Kováts Albert (1932) és Szenczi Miklós (1937) könyvei szintén tartalmaznak elbeszéléseket, de többségében társalgási témákra épülnek (utazás, bevásárlás, nemzeti ünnepek, a ház, étkezés stb.).

A Welsh leckéinek gerincét adó elbeszélő szövegek nem jelentik azt, hogy párbeszéd nélküli, pusztán narratív olvasmányokkal szembesülünk. A bevezető leckék zömmel kérdés-felelet mondatokból állnak (*Has the teacher your money? No, he has not my money; he has his money* vagy *Is your English book large? My English book is not very large, but it is larger than my German book*), és máshol a szereplők megnyilatkozásainak szó szerinti idézése becsempészi a párbeszéd formát is. Ugyanakkor olvasmányon kívül megjelenő párbeszéd nincs, pedig ez tetten érhető a korszak nyelvkönyveiben, ha nem is minden leckében. A beszédfejlesztés ebben a korban főképp az olvasmány tartalmára vonatkozó kérdés(-felelet), illetve előre megírt párbeszéd gyakorlása útján történt, Welshnél kérdéseket és magyar-angol mondatpárokat találunk, illetve a haladóknak szánt *The Practical System. Part II*-ban az olvasmányra vonatkozó kérdések helyett a tanulónak saját szavaival kell összefoglalni az olvasottakat. A mondatpárok szerepe Welshnél nem a párbeszéd forma gyakorlása, hanem az igei szerkezetek (igeidők, segédigék) használatának bevétele. Ezek fontosságát Welsh így tudatosítja: „Igen fontos, hogy a tanuló könyv nélkül tudja a kifejezéseket, mint a legfontosabb nyelvtani és kifejezésbeli sajátosságokat” (Welsh T., 1948a, 33 lábjegyzet). Ritkán találunk beszédfordulatokat is, pl. *Nem tehetek róla - I can't help it; Üdvözlöm a feleségét - Remember me to your wife; Parancsoljon a vajból - Help yourself to the butter; Sok dolgom van - I have a lot to do.*

A magyar-angol mondatpárok alkalmasak lehetnek a fordítás gyakorlására, bár Welsh nem ezt a szerepet szánta nekik, hanem a szókincs és nyelvtan gyakorlását, mégpedig nemcsak az adott leckében előfordulókat, hanem a korábbi leckékben vett nyelvtanét is. Ez a változó szókinccsel ismétlődő nyelvtan segíti a szerkezetek begyakorlását. Másoknál nagyobb a fordítás szerepe. Kováts (1932) és Szenczi (1937) mind adnak fordítási feladatot, bár a fordítás nem mindig kapcsolódik az olvasmány témájához. Náluk a fordítás a lecke lexikájának és nyelvtanának elsajátítását célozza (Medgyes P., 2023c, 199).

Összességében Welshnél nem kifejezetten hangsúlyos a nyelvtan. Első könyvében még kevés nyelvtani magyarázat szerepelt, a *The Practical System*-ben már bővebb magyar nyelvű szabálymagyarázat áll, de nem olyan terjedelemben, mint más nyelvkönyvekben. Welsh magyarázataira úgy tekinthetünk, mint az adott szövegben előforduló különböző nyelvtani jelenségekhez fűzött rövid megjegyzésekre. A tizenharmadik leckében például megadja a múlt idő végződésének

írott és kiejtett változatait, a *tell* és *say* igék főbb nyelvtani szerkezeteit, a *far* melléknév rendhagyó fokozását, és említi az angol mondat szórendjét is (Welsh T., 1948a, 49-50). Így több különféle nyelvtani jelenség is terítékre kerül, de csak a szöveg által megkívánt terjedelemben. Egyértelműen nem a nyelvtani téma határozza meg, milyen jellegű az olvasmány, hanem fordítva. Kováts (1932) kivételével a vizsgált könyvekben jellemzően egyetlen nyelvtani téma bővebb kifejtése történik egy-egy leckében. Ugyanakkor Welsh szándékosan korán bevezeti az ige-időket, és mindet átveszi, még a ritkábbnak számító folyamatos jövő időt is, mert ebben látja a magyar tanulók fő nehézségeit (Welsh T., 1948a, 3).

A kiejtés jelölése okozta a nyelvkönyvíróknak és szótárszerkesztőknek az egyik legnagyobb gondot a 20. század első felében. E célra magyar betűket és különböző ékezeteket használtak, bár helyenként megjelentek fonetikai jelek is. Welsh, ahol csak lehet, a magyar ábécé betűit használja, pl. *wild* wájlđ, *mouse* mausz, *hope* hop, *faint* fěnt (Welsh T., 1948a, 39, 62, 63), ezzel minimálisra csökkenti az idegen jeleket. Ahol angol hangok nem felelnek meg a betűk magyar kiejtésének, felhívja a figyelmet a különbségekre. Így például az *r* sokkal lágyabb, mint a magyarban (Welsh T., 1948a, 7), a *th* olyan, mint a magyar selyp sz hang a *tusz* szóban (Welsh T., 1948a, 7), a *th* pedig olyan, mint a magyar selyp dz hang a *pedzi* szóban (Welsh T., 1948a, 7). Welsh egyetlen fonetikai jelet használ, a veláris nazális hang jelölésére a *ŋ*-t, pl. *sing* szin, és ékezetes betűkkel jelöli a kiejtést a következők szerint: *ā* (*hand* hānd), *ā* (*all* āl), *û* (*but* bût), *ēr* (*girl* gěrł). Természetesen a magyartól eltérő betűket, jeleket kiegészíti egy kiejtést segítő magyarázat. Ebben vagy két magyar hang lett megjelölve, amelyek közt elhelyezkedik az angol hang (ä - a magyar „á” és „e” közt”), vagy a legközelebbinek ítélt magyar hang(ok)tól való eltérés kerül megvilágításra (ēr - közel a magyar „ör”-höz, de az „r” alig hallszik) (Welsh T. – Joó I., 1931, 8-9). Érdekes az a megjegyzése, amit a fordított ponthoz (·) fűz a szótárában, „alig hallható, határozatlan magánhangzófélet jelöl” (Welsh T. – Joó I., 1931, 10), és ehhez a nyelvkönyvében még hozzáteszi: „amelyet a tanítvány könnyen megtanul a tanítótól” (Welsh T., 1948a, 7). Továbbá a szótárban ez is olvasható: „Egyes hangokat nem lehet magyar jelekkel hűen visszaadni. Ezek magyarázatát tehát meg sem kíséreltük, mivel ezek helyes kiejtését úgyis csak hallás után lehet megtanulni” (Welsh T. – Joó I., 1931, 10). Vagyis a magyarázat ellenére, illetve helyett, szükségesnek tartja a hallás útján való tanulást. A szóvégi és mássalhangzó előtti *r* hangot is jelöli (*door* dor, *large* lárdsz; Welsh T., 1948a, 9, 22), ami az amerikai angol jellemzője; ebben közrejátszhatott Welsh kanadai volta.

Zárógondolatok

A tanulmány reményeink szerint sikeresen rá tudott világítani Thomas Edgar Welsh Debrecenben és azon belül a Debreceni Egyetemen végzett kiemelkedő, de eddig kevésbé ismert tevékenységére, emellett pedig alapot teremt olyan kutatásokhoz, amelyek Welsh és felesége életének továbbra is tisztázatlan részleteivel

kapcsolatban szolgálhatnak új információkkal. Reméljük, hogy a tanulmány csak egy kezdeti lépés a Debreceni Egyetem angol lektora örökségének hozzá méltó megőrzéséhez és további ápolásához.

Felhasznált irodalom

Használt adatbázisok:

Arcanum Újságok
FamilySearch
Library and Archives Canada – Census Search
Hungaricana közgyűjteményi portál

Elsődleges források:

- A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyvei és Almanachjai.* 1922-1941. Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetemi Nyomda.
- Kováts Albert – Muzsnai, László (1932). *Angol nyelvkönyv.* Budapest: Budapesti Angol Nyelviskola.
- Latzkó Hugó (1921). *Angol nyelvkönyv magántanulásra és tanfolyamok számára.* Budapest: Lingua.
- Lee-Delisle, Dora – T. E. Welsh (1941). *The Practical Dictionary. Part II. Hungarian-English.* Debrecen: „Méliusz” Könyvkereskedés.
- S. Szabó József (1929). *A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának értesítője az 1928-29. iskolai évről.* Debrecen: Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda vállalata.
- Simányi Tibor (1955?). *Függelék és szójegyzék a 50 lesson system nyelvkönyvhöz.* Budapest: Corvina.
- Szenczi Miklós (1937). *Tanuljunk könnyen gyorsan angolul.* Budapest: Novák Rudolf és Társa.
- Welsh, Thomas Edgar (1923). *My Little English Grammar.* Debrecen: Joseph Gárdos.
- Welsh, Thomas Edgar (1930). *An Historical Outline of the English Language.* Debrecen: Városi Nyomda.
- Welsh, Thomas Edgar (1955). *The “50-lesson System” for Teaching English.* Budapest: Corvina Könyvkiadó.
- Welsh, Thomas Edgar (1948a). *The Practical System. Part I. Az angol nyelv gyakorlati tanítása. I. rész.* Debrecen: Csillag könyvkereskedés.
- Welsh, Thomas Edgar (1948b). *The Practical System. Part II. Haladóknak.* Debrecen: Csillag könyvkereskedés.
- Welsh, Thomas Edgar – Dr. Joó István (1931). *The Practical Dictionary. Part I. English-Hungarian.* Debrecen: „Méliusz” Könyvkereskedés.
- Yolland, Arthur B (1921). *Magyar és angol szótár. Első (angol-magyar) rész.* Budapest: Franklin Társulat.
- Yolland, Arthur – Kundt Ernő (192?). *Angol nyelvkönyv. I. rész. A reáliskola, leánylíceum és leánykollégium III. és a reálgimnázium V. osztálya számára.* Budapest: Franklin Társulat.

Újságcikkek:

- Babanes, Frank B (1953). „A brantfordi magyar antibolsevista rádió műsorán elmondott beszéde”. *Kanadai Magyar Újság* (1953. augusztus 1.), 6. Forrás: Hungaricana.
- „Baseball mérkőzés a villanygyár Bocskay-téri sportterén”. *Debreceni Újság* (1931. október 4.), 17. Arcanum Újságok.
- „A Daily Mail főszerkesztőjének debreceni látogatása”. *Debreceni Újság* (1930. december 3.), 7. Forrás: Arcanum Újságok.
- „A Debreceni Újságíró Club idegennyelvű tanfolyamai”. *Debreceni Újság* (1932. december 18.), 4. Forrás: Arcanum Újságok.
- „Hírek”. *Debrecen* (1945. május 15.), 3. Forrás: Arcanum Újságok.
- „Kinizsi legyőzte Botondot, de azért mégis a ’huj-huj hajrá’ volt a legszebb...”. *Pesti Napló* (1931. június 23.), 18. Forrás: Arcanum Újságok.
- „Magyar-angol gyakorlati szótár”. *Pesti Hírlap* (1942. május 16.), 7. Forrás: Arcanum Újságok.
- Marjai Márton (1952). „Rákosi elvtárs szól hozzánk”. *Építünk. A Magyar Írók Szövetsége debreceni csoportjának folyóirata*. 1. szám, 2. Forrás: Arcanum Újságok.
- „The Practical English-Hungarian Dictionary”. *Debreceni Szemle*, V. évf. 10. szám (1931. december), 444. Forrás: Arcanum Újságok.
- „Új magyar-angol szótár”. *Újság* (1942. május 26), 10. Forrás: Arcanum Újságok.
- „Vallásos élet Vámospércsen”. *Egyetértés* (1925. március 4), 2. Forrás: Arcanum Újságok.

Másodlagos források:

- Bárdos Jenő (2005). *Élő nyelvtanítás-történet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fekete Károly (2019). „A Lelkészképző Intézet”. In: Árvavölgyi Béla és sztsai. *Őrállóvátettek: Műhelytanulmányok a debreceni teológiai oktatás és református lelkészképzés 1850-2000 közötti történetéhez*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 195-227.
- Lieli Pál (2011). „Brit és amerikai részvétel a debreceni Nyári Egyetemen a II. világháború előtt.” *Gerundium*, 2(1-2), 75-91.
- Magay Tamás (2020). *Zöldgallytörés, avagy minden, amit a szótárírásról tudni érdemes*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Medgyes Péter (2023a). „Az általános iskolai angoltanítás 150 éve: tények és emlékek.” *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat* 11(1), 5-28.
- Medgyes Péter (2023b). „Négy régi angol tankönyv bemutatása és értékelése I.” *Modern Nyelvoktatás* 29(1-2), 188-196.
- Medgyes Péter (2023c). „Négy régi angol tankönyv bemutatása és értékelése II.” *Modern Nyelvoktatás* 29(3-4), 192-200.
- Virágos Zsolt Kálmán – Pálffy István (2014). *A debreceni Angol Tanszék története (1938-2014)*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Családi vállalkozások és az utódlási tervek kidolgozása, kihívások és megoldások

Nagy-Tóth Boglárka

közgazdász, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem

Absztrakt: A családi vállalkozások világszerte, így Magyarországon is, a gazdaság gerincét alkotják, a generációváltás pedig az egyik legnagyobb akadály ezen cégek életében. Ennek megvalósítását számos tényező nehezíti, az egyik legjelentősebb a tudatos tervezés hiánya. A kutatás ennek vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. Az eredmények a szakirodalmat támasztják alá, miszerint a megkérdezett, főleg alapító generációs vállalkozásvezetők esetén az utódlás gyakran informálisan történik, a későbbi generációk esetében viszont a tervezés már strukturáltabb. A vezetők az utódlás sikerességét leginkább az utód belső tényezőihez kötik, míg a tanácsadók bevonása nem általánosan elfogadott eszköz.

Kulcsszavak: családi vállalkozás, generációváltás, tudatos tervezés, stratégia

Abstract: Family businesses form the backbone of economies worldwide, including Hungary, and generational succession is one of the biggest obstacles in the life of these companies. Several factors make this difficult to achieve, one of the most significant being the lack of conscious planning. The research focuses on examining this issue. The results support the research literature, which states that succession often takes place informally in the case of the surveyed business leaders, mainly from the founding generation, while planning is more structured in the case of later generations. Managers attribute the success of succession mostly to internal factors of the successor, while the involvement of external consultants is not a generally accepted method.

Keywords: family business, generational change, conscious planning, strategy

Bevezetés

A családi vállalkozásoknak nincs egységesen elfogadott tudományos meghatározása, mivel a különböző szerzők eltérő jellemzőket tartanak meghatározónak abban, hogy egy cég családi vállalkozásnak tekinthető-e. Ennek ellenére az Európai

Bizottság 2009-ben ajánlást dolgozott ki a családi vállalkozások definíciójára vonatkozóan (Bogáth, 2016; Krankovits et al., 2020). Az ajánlás szerint a következő feltételek teljesülése esetén a vállalkozás családinak tekinthető:

- A döntéshozatali jogkör közvetlenül vagy közvetetten az alapítók és családtagjaik kezében összpontosul.
- A cég irányításában legalább egy családtag vagy hozzátartozó aktívan részt vesz.
- Nyilvánosan működő részvénytársaság (Nyrt.) esetén a vállalkozás akkor minősül családinak, ha az adott család a részvények, valamint a döntési és szavazati jog legalább 25 %-ával rendelkezik.

Érdemes kiemelni, hogy a családi vállalkozások rendkívül sokszínű csoportot alkotnak, hiszen méretük az egyéni vállalkozásoktól egészen a nagy, nemzetközileg is működő cégekig terjedhet. A definíciók sokfélesége, valamint az egyéni meghatározás hiánya megnehezíti a családi vállalkozások számának pontos felmérését, illetve akadályozza a kutatási eredmények összehasonlíthatóságát (Bogdány et. al, 2019).

A családi vállalkozások kiemelkedő szerepet játszanak a magyar gazdaságban. Az FBN-H felmérése alapján ezek a vállalkozások a hazai GDP 50-60 %-át termelik meg, valamint a foglalkoztatottak körülbelül felének biztosítanak munkahelyet (Bogáth, 2016; Nagy – Tobak, 2017). Egyes becslések szerint Magyarországon mintegy 153 ezer társas formában működő családi vállalkozás található, és ha az egyéni vállalkozásokat is figyelembe vesszük, számuk meghaladja a 900 ezret (Vágány, 2022). A hazai kis- és középvállalkozások nagyjából 60 %-a családi kézben van, és ezek közül körülbelül minden negyediknél-ötödiknél idősebbé vált a generációváltás. Ez azt jelenti, hogy sok helyen már megtörtént a cég átadása a következő nemzedéknek, vagy rövidesen sor fog kerülni rá a családon belül (Krankovits et al., 2020). A rendszerváltás idején, az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején sok családi vállalkozás indult el, és ezek alapítói mostanra elérik, vagy már el is érték a nyugdíjas kort. Ezért a generációváltás kérdése ma fontosabb, mint valaha a magyar családi cégek életében (Konczosné Szombathelyi – Kézai, 2018). Sok vállalkozásnál magas az üzemvezetők átlagéletkora, különösen a mezőgazdaságban, ahol jelentős a 65 év felettiek aránya (Kovács, 2020b). Magyarországon a mikrovállalkozások aránya meghaladja az uniós átlagot, és ezek jellemzően olyan munkaigényes ágazatokban működnek, mint a mezőgazdaság, a vendéglátás, a kereskedelem, az egészségügy, a szociális ellátás, az oktatás, valamint a szakmai, tudományos és műszaki szolgáltatások (Krankovits et. al, 2020).

A kutatások szerint, ennek ellenére a hazai vállalkozásoknál komoly hiányosságok vannak az utódlás megtervezésében (Bogáth, 2016; Krankovits et. al, 2020). Csákné (2012) vizsgálata alapján a családi cégeknek csupán 53,2 %-a rendelkezik valamilyen utódlási tervvel. Más források szerint ez az arány még ala-

csonyabb: a vállalkozások kétharmada egyáltalán nem foglalkozik ezzel a kérdéssel (Kovács, 2020a). Ráadásul azok közül, ahol éppen generációváltás zajlik, a cégek 34 %-ának nincs semmilyen stratégiája, míg 55 %-uknak ugyan van terve, de azt nem írták le hivatalosan (Polster – Konczosné Szombathelyi, 2020).

A generációváltás összetett és gyakran nehéz folyamat, amit sokféle tényező nehezíthet. A legfontosabb kihívások közé tehető az előző generáció ragaszkodása a vezető szerephez és a tulajdonhoz (Kovács – Pető, 2021). Sokszor nehézséget okoz, hogy világosan el lehessen különíteni az átadó és az átvevő szerepét a cég vezetésében. Az alapító-tulajdonosok, akik saját kezükkel építették fel a vállalkozást, gyakran nehezen tudják elképzelni, hogy teljesen visszavonuljanak (Filep – Szirmai, 2006; Hamza, 2022). Nem ritka, hogy a tulajdonosok úgy érzik, „örökké” a helyükön maradhatnak, miközben a családtagok nem szívesen hozzák fel a hatalomátadás kényes kérdését (Noszkay, 2017). Ez a halogatás könnyen kedvét szegheti a fiatalabb generációnak, és visszafoghatja a kezdeményező-készségüket vagy a kockázatvállalási hajlandóságukat (Kovács, 2020b). Nehézséget jelent a megfelelő utód megtalálása és felkészítése is. Az egyik legnagyobb kihívás, hogy olyan valakit találjanak, aki szakmailag is alkalmas a cég vezetésére (Kalmár – Miklósné Varga, 2021). Gyakran előfordul, hogy a fiatalabb generáció nem érdeklődik a hagyományos tevékenységek iránt, és inkább saját karriert épít más területen. A szülők részéről érkező elvárás sokszor érzelmi feszültséget okoz a fiataloknak. Emellett a vezetők gyakran nem fordítanak kellő figyelmet arra, hogy időben kineveljenek egy belső utódot (Filep – Szirmai, 2006). Sok hazai vállalkozás vezetőjénél hiányoznak a megfelelő menedzsmentkézségek, valamint a jogi, pénzügyi és számviteli ismeretek is gyakran hiányosak (Kovács – Pető, 2021). Emellett a tudás átadása is nehézséget jelent, mivel a kisvállalkozásoknál általában nincs kialakult kultúrája vagy rendszere a tudásmegosztásnak. Az információk gyakran egyetlen embernél, a tulajdonos-ügyvezetőnél összpontosulnak, ami megnehezíti az átadás folyamatát (Krankovits et. al, 2020).

A tudatos tervezés hiánya szintén komoly probléma (Kalmár – Miklósné Varga, 2021). Sok vállalkozásnak nincs konkrét utódlási terve – az átadás inkább spontán módon, a cég fejlődése során adódó helyzetekhez igazodva történik. Ez a szervezetlenség és felkészületlenség gyakran azzal jár, hogy az utódlás végül nem sikerül (Bogdány et. al, 2019). A kutatás ezt a kiemelt problémát elemzi részletesen, és tárja fel a tudatos tervezés megvalósításának akadályait, jellemzőit, lehetséges megoldásait.

Anyag és módszer

A kutatás során a tervezett kutatási kérdéseket, a hozzá tartozó hipotéziseket és az azok tesztelésére választott módszereket az *1. táblázat* tartalmazza.

Az adatok gyűjtéséhez kérdőíves módszert alkalmaztam. A kérdőívek olyan családi vállalkozásokhoz kerültek emailen és telefonos megkereséssel, amelyek megfeleltek a szakirodalomban megismert fogalmi ajánlásnak, azaz a döntéshozatali jogkörnek és aktív családtagi részvételnek. Ezek előzetesen a családi vállalkozás weboldalán szereplő információk alapján vagy a telefonos megkeresés első lépéseként kerültek visszaigazolásra. A kérdőívet 260 felkeresett magyar családi vállalkozásból 52 töltötte ki. A vizsgálat nem valószínűségi mintavétellel készült, ezért a minta nem reprezentatív az alapsokaság egészére. A következtetések feltáró jellegűek: a mintában megfigyelt mintázatokot és összefüggéseket írják le, amelyek hipotézisek megfogalmazására és gyakorlati jelzésekre alkalmasak, de országos szintű általánosításra nem.

1. táblázat: Hipotézisek összesítő táblázata

Kutatási kérdés	Hipotézis	Módszer
Befolyásolja-e az utódlás tudatosságát a vezetők különböző generációja és a vállalkozás mérete?	H1: A második és harmadik generációs vállalkozások körében gyakoribb az utódlási terv és potenciális utód megléte, mint az első generációsoknál.	Keresztábra elemzés, Khi-négyzet próba
	H2: A mikro- és kisvállalkozások körében kevésbé gyakori az utódlási terv és a potenciális utód megléte, mint a közép- vagy nagyvállalkozásoknál.	
Hogyan állnak a családi vállalkozások külső segítség igénybevételehez?	H3: A többgenerációs családi vállalkozások vezetői gyakrabban vesznek igénybe külső segítséget.	
	H4: Azok a vállalkozások, amelyek rendelkeznek utódlási tervvel, nagyobb arányban vesznek/venének igénybe külső segítséget.	

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

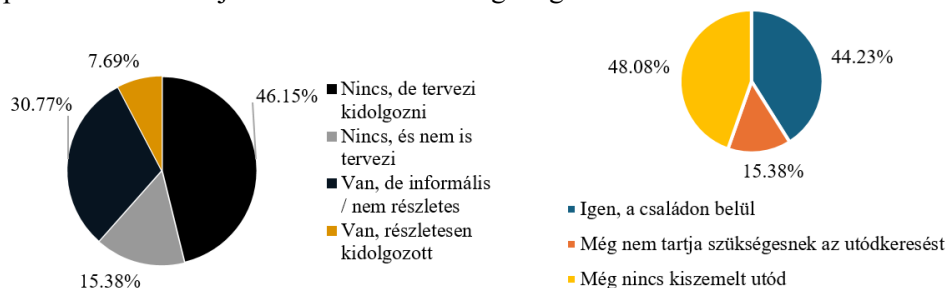
A kutatásban részt vevő családi vállalkozások mintája több szempont alapján jellemezhető. A válaszadó vállalkozások székhely szerinti megoszlását tekintve Hajdú-Bihar megye aránya a legmagasabb, 26,92 %, így van kifejezett területi fókusz a debreceni központú megyére. A Központi Statisztikai Hivatal ágazati megoszlása szerint a legnagyobb arányban a kereskedelem és gépjárműjavítás területén működnek (34,62 %), ezt követi a mezőgazdasági tevékenység (17,31 %), valamint a feldolgozóipar (13,46 %). Jelentősebb részt képvisel még a szálláshely-szolgáltatás, a vendéglátás (9,62 %) és az építőipar (9,62 %). A többi ágazat – mint például a pénzügyi szolgáltatások, szállítás, vízellátás vagy az információ-kommunikáció – kisebb arányban van jelen. A vállalkozások méretét tekintve a mikrovállalkozások dominálnak (55,77 %), őket követik a kisvállalkozások (19,23 %), majd a közepes vállalkozások (13,46 %), míg a nagyvállalatok aránya a legkisebb (11,54 %). Az utódlási generációk megoszlása alapján a legtöbb cég már a második generáció irányítása alatt áll (31 vállalkozás), míg az alapítók által

vezetett cégek száma 18. A harmadik generációs vagy annál idősebb vezetésű vállalkozások aránya elenyésző, mindössze 3 eset szerepel a mintában. Ez a minta azt mutatja, hogy a családi vállalkozások többsége kisebb méretű, leginkább a kereskedelem és a szolgáltatások területén tevékenykedik, és jelentős részük már a generációváltás folyamatában van, főként a második generáció irányítása alatt.

A kereszttábla-elemzés és a khi-négyzet próba alkalmasak a kategóriás változók – például a generációs hovatartozás és a vállalkozásméret – közötti összefüggések feltárására. E módszerek lehetővé teszik a hipotézisekben megfogalmazott aránykülönbségek statisztikai tesztelését, így meghatározható, hogy a megfigyelt eltérések szignifikánsak-e. A választott eljárások illeszkednek a kérdőíves adatfelvétel jellegéhez és a viszonylag kis mintanagysághoz, valamint a változók nominális és ordinális mérési szintjéhez.

Eredmények

A szakirodalmi ajánlások szerint az utódlástervezés felkészültsége az utódlási terv és a potenciális utód megléte alapján került mérésre, az eredményeket az 1. ábra foglalja össze. A kérdőív válaszai közül kiemelendő eredmény, hogy a megkérdezett családi vállalkozások többségének nincs részletesen kidolgozott utódlási terve. A válaszadók kis háján fele ugyan nem rendelkezik ilyen tervvel, de tervezi annak kidolgozását, míg 15,38 %-uk egyáltalán nem tervezi utódlási stratégia kialakítását. Majdnem harmaduk rendelkezik ugyan utódlási tervvel, de az informális vagy nem részletes, és mindössze 7,69 % dolgozott ki részletes, formális utódlási tervet. A potenciális utód megléte tekintetében a vállalkozások 44,23 %-ának van kijelölt utódja a családon belül, 15,38 % szerint még nem időszerű az utódki-választás, míg a legtöbbben még nem jelöltek ki utódot. Összességében a minta azt mutatja, hogy a vállalkozások jelentős része még az utódlási tervezés kezdeti szakaszában jár, a formális, részletes stratégiák aránya alacsony, és sok esetben a potenciális utód kijelölése sem történt még meg.

1. ábra: Kérdőív eredményei azokra a kérdésekre, hogy rendelkeznek-e utódlási tervvel, illetve utóddal a vállalkozások

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

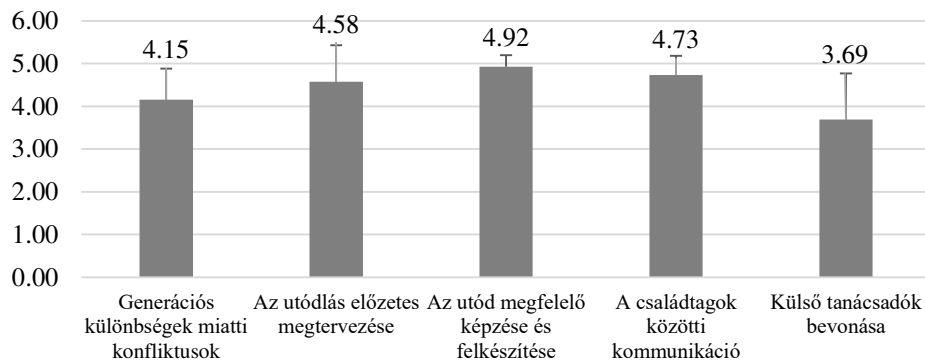
Megvizsgáltam, hogy a válaszok hogyan oszlanak meg a szerint, hogy a kitöltő hanyadik generációt képviseli, illetve milyen méretkategóriába sorolható a vállalkozás (2. táblázat). Az eredmények alapján egyértelmű generációs és méretbeli különbségek figyelhetők meg az utódlási tervek és a potenciális utód megléte tekintetében. Generációs bontásban a második vagy harmadik generáció által vezetett vállalkozásoknál jóval gyakoribb a formális vagy informális utódlási terv megléte, mint az alapítók által irányított cégeknél. Az utód megléte tekintetében azonban az első generációs cégek kissé jobban állnak, többen rendelkeznek potenciális utóddal, mint a második-harmadik generációs cégek. Méret szerinti bontásban a közép- és nagyvállalatok sokkal tudatosabbak az utódlási tervezésben, a potenciális utód megléte pedig még markánsabb különbséget mutat. Tehát a nagyobb méretű és már több generációt megélt vállalkozások tudatosabban készülnek az utódlásra, míg a kisebb és első generációs cégek körében az utódlási stratégia kidolgozása és a konkrét utód kijelölése még jelentős hiányosságokat mutat.

2. táblázat: Kereszt táblák az utódlás tudatos tervezéséről

		Utódlási terv...		Potenciális utódja...	
		van	nincs	Van	nincs
Generáció	Első	2 (11,1%)	16 (88,9%)	10 (55,6%)	8 (44,4%)
	Második v. harmadik	18 (52,9%)	16 (47,1%)	14 (41,2%)	20 (58,8%)
		Utódlási terv...		Potenciális utódja...	
		van	nincs	van	nincs
Méret	Közép és nagy	10 (71,4%)	4 (28,6%)	12 (85,7%)	2 (14,3%)
	Mikro és kis	10 (26,3%)	28 (73,7%)	12 (31,6%)	26 (68,4%)

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

A kérdőívben a cégvezetők az utódlást befolyásoló tényezőket is értékelték Likert skálán a szerint, hogy milyen erős hatásuk van az utódlásra. Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti. A szórásokkal korrigált átlagértékekből látszik, hogy a vállalkozásvezetők szerint az utódlást leginkább az utód megfelelő képzése és felkészítése befolyásolja. A külső tanácsadók bevonása a legalacsonyabb értékelést kapta, vagyis ezt tartják a legkevésbé meghatározónak az utódlási folyamat során.

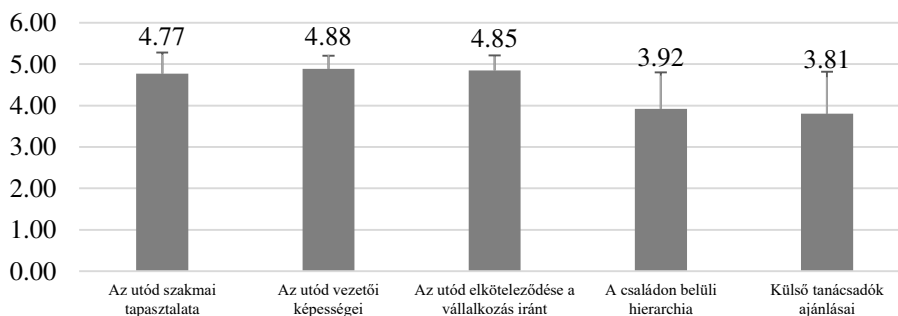

2. ábra: Utódlást befolyásoló tényezők értékelése

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

Ez alapján az állapítható meg, hogy az utódlás sikerességét a válaszadók leginkább belső tényezőkön (képzés, kommunikáció) keresztül értelmezik, és a formális előre tervezés és különösen a külső tanácsadók szerepe háttérbe szorul – ez fejlesztési lehetőséget jelez a családi vállalkozások utódlási stratégiáiban.

A 3. ábrán az utód kiválasztását befolyásoló tényezők értékelése látható. Az eredmények alapján legfontosabb szempont az utód vezetői képességei és elköteleződése a vállalkozás iránt, melyeket szorosan követ az utód szakmai tapasztalata. A családon belüli hierarchia és a külső tanácsadók ajánlásai kisebb jelentőséget kaptak. Ez arra utal, hogy az utód kiválasztásánál egyértelműen a személyes alkalmasság (kompetencia, elköteleződés, tapasztalat) dominál, a formális struktúra (hierarchia) és külső vélemények kevésbé meghatározóak. Ez egy tudatos, kompetenciaalapú utódlási kultúrát vetít előre.

3. ábra: Utód választási tényezők fontossága

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

Azoknál a válaszadóknál, akik jelezték, hogy nincs kidolgozott utódlási tervük, a kutatás rákérdezett ennek okára is. A leggyakoribb ok, hogy a vállalkozásvezetők nem tartják szükségesnek a terv kidolgozását, ami arra utalhat, hogy vagy nem érzik aktuálisnak a generációváltás kérdését, vagy bíznak az informális átadás sikerében. További jelentős akadály, hogy nem tudják, hogyan kellene kidolgozniuk az utódlási tervet, ami a módszertani ismeretek hiányára utal. A harmadik ok az időhiány, ami a mindennapi üzleti feladatok elsőbbségét jelzi a hosszú távú stratégiai tervezéssel szemben.

Arra a kérdésre, hogy milyen segítséget vennének igénybe az utódlás sikeres megvalósításáért, a legnagyobb érdeklődés a tapasztalatcserére mutatkozik más vállalkozásokkal (27 %), amit szorosan követnek az oktatóanyagok a generációváltás előtt állóknak (25,4 %) és a külső tanácsadók bevonása (24,6 %). Ez arra utal, hogy a vállalkozásvezetők nyitottak a tudásmegosztásra, a gyakorlati példák megismerésére, valamint a szakértői támogatásra. Érdekes módon az utódok felkészítésére indított egyetemi kurzusok kisebb, de még mindig számottevő igényt jelentenek, míg a megkérdezettek mindössze kevesebb, mint 4%-a utasította el teljesen a segítség igénybevételét. Az adatok azt mutatják, hogy a családi vállalkozásoknál az utódlási tervek hiánya nem csupán időhiányból vagy érdektelenségből fakad, hanem jelentős részben a tudáshiányra és a módszertani bizonytalanságra vezethető vissza. A segítségnyújtási formák iránti nyitottság azt jelzi, hogy a megfelelő információ- és tudásátadás, valamint a jó gyakorlatok bemutatása kulcsfontosságú lehet a formális utódlási tervezés elterjedésében. Ez arra is utal, hogy a vállalkozásoknál a célzott képzések, szakmai fórumok és mentorprogramok hatékony eszközök lehetnek a generációváltás sikeres megvalósításához.

Míg a szakirodalom javasolja a külső segítség igénybevételét, a gyakorlatban inkább elzárkózást lehet tapasztalni a vállalkozásoktól. Emiatt részletesen is célja volt a kutatásnak megvizsgálni az e mögött álló okokat, így a válaszokat a hipotézisek alapján elemeztem a különböző generációk és az utódlási tervek megléte szerint is (3. táblázat).

3. táblázat: Kereszt táblák a külső segítség igénybevételéről

		Külső segítséget...	
		venne igénybe	nem venne igénybe
Generáció	Első	6 (33,3%)	12 (66,6%)
	Második v. harmadik	24 (70,6%)	10 (29,4%)
		Külső segítséget...	
		venne igénybe	nem venne igénybe
Utódlási terv	Nincs	14 (43,8%)	18 (56,2%)
	Van	16 (80,0%)	4 (20,0%)

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a külső segítség igénybevétele való nyitottság magasabb a többgenerációs és a tervezetten működő cégeknél, ami arra utal, hogy a tapasztaltabb vagy strukturáltabban gondolkodó vezetők értékelik a külső szakértelmet. Az első generációs és terv nélkül működő vállalkozások esetében a visszafogott nyitottság mögött állhat bizalmatlanság, a változás szükségességének alulértékelése vagy a családon belüli informális megoldások előnyben részesítése.

A hipotéziseket érintő válaszokat statisztikai módszerekkel is teszteltem, melynek eredményei a 4. táblázatban láthatók.

A kutatás eredményei szerint a generációs státusz és a vállalatméret meghatározó tényezők az utódlási tervezés és az utódkijelölés gyakorlatában. A későbbi generációk esetében a tervezés strukturáltabb, ezzel szemben az alapító generációnál az utódlás gyakran spontán vagy informálisan történik, az utód „kinövi magát”. A méret pedig nemcsak erőforrásokat, hanem utódlási tudatosságot is jelent: míg a kisebb vállalkozásoknál az utódlás inkább halogatott vagy implicit döntés, a nagyobb cégek formálisan kezelik azt. Végül a tanácsadók bevonása nem általánosan elfogadott eszköz, aminek oka lehet a bizalomhiány a külső szereplőkkel szemben, költségérzékenység vagy az a meggyőződés, hogy az utódlás „családi ügy”.

4. táblázat: Hipotézis és következtetések

Hipotézis	Kiindulópont	Módszer	Eredmény	Következtetés
H1a és H1b	A második és harmadik generációs vállalkozások körében gyakoribb az utódlási terv és potenciális utód megléte, mint az első generációsoknál.	Keresztábra elemzések, Khi-négyzet próbák	Khi-négyzet értéke: 7,02, p-érték: 0,008, van szignifikáns különbség Khi-négyzet értéke: 0,49, p-érték: 0,486, nincs szignifikáns különbség	Elfogadás Elutasítás
H2a és H2b	A mikro- és kisvállalkozások körében kevésbé gyakori az utódlási terv és a potenciális utód megléte, mint a közép- vagy nagyvállalkozásoknál.		Khi-négyzet értéke: 6,994, p-érték: 0,0082, van szignifikáns különbség Khi-négyzet értéke: 9,984, p-érték: 0,0016, van szignifikáns különbség	Elfogadás Elfogadás
H3	A többgenerációs családi vállalkozások vezetői gyakrabban vesznek igénybe külső segítséget.		Khi-négyzet értéke: 5,25, p-érték: 0,0219, van szignifikáns különbség	Elfogadás
H4	Azok a vállalkozások, amelyek rendelkeznek utódlási tervvel, nagyobb arányban vesznek/vennének igénybe külső segítséget.		Khi-négyzet értéke: 5,22, p-érték: 0,0223, van szignifikáns különbség	Elfogadás

Forrás: Saját szerkesztés, 2025

Következtetések

Az eredmények szerint a formális utódlási tervek aránya alacsony, az átadás gyakran informális, különösen az alapító generáció esetében, míg a későbbi generációk körében strukturáltabb a felkészülés. Ez összhangban áll a hazai szakirodalommal, amely az utódlás alultervezettségét és az informális megoldások túlsúlyát hangsúlyozza (pl. Filep – Szirmai, 2006; Csákné, 2012; Bogdány et al., 2019; Krankovits et al., 2020). A külső tanácsadók szerepe a válaszadók megítélése szerint másodlagos, ami illeszkedik a korábbi megfigyelésekhez a tanácsadói bizalmatlanságról és a „családi ügy” normáról. Ugyanakkor a készségfejlesztés és utódfelkészítés kiemelt jelentősége (vezetői kompetenciák, elköteleződés) megerősíti a kompetenciaalapú utódlási szemlélet terjedését.

Az utódlás sikeres megvalósítása érdekében gyakorlati javaslatként megfogalmazható a családon kívüli utódválasztás lehetőségének szem előtt tartása, valamint a családon kívüli szakemberek bevonása. Kiemelt jelentőséggel bír a belső és külső családtagok, illetve a különböző generációk közötti együttműködés erősítése. Ennek keretét adhat egy családi alkotmány és/vagy egy írásos utódlási terv megfogalmazása. A támogatási programoknak – amelyeket például egyetemek, kamarák, családi vállalkozásokat támogató szervezetek kínálhatnak – nem kizárólag tanácsadói szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, hanem érdemes esettanulmányokon és példákön alapuló narratív kommunikációt, vállalkozói közösségeket és tapasztalatmegosztó fórumokat, valamint gyakorlati, személyre szabott tanulási formákat is biztosítaniuk, például az utódok célzott felkészítéséről vezetői és pénzügyi/működési kompetenciákban.

A tanulmány korlátjai közé tartozik, hogy a mintavétel nem valószínűségi, az eredmények nem általánosíthatók az alapsokaság egészére. A tanulmány nem végez formális illeszkedésvizsgálatot országos/régiós ágazati és méreteloszlásokhoz, a mintaleíró arányokat ezért leíró jelleggel közöljük. A kérdőív pedig önbevalláson alapult, így a társadalmilag elvárt válaszok lehetősége fennáll. A kutatás jövőbeli továbbviteli lehetőségeihez tartozik a célzott mintavétel és az esetszámnövelés, valamint kvalitatív esettanulmányok a tanácsadói bevonás elfogadottságának és a családi döntési dinamikáknak mélyebb megértéséért.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program, Kulturális és Innovációs Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával valósult meg.

Irodalom

Bogáth Á. (2016): Utódlástervezés családi vállalkozásoknál. Vállalkozásfejlesztés a XXI. Században VI.: Tanulmánykötet, Óbudai Egyetem, Budapest, 21-28.

- Bogdány E., Szépfalvi A., Balogh Á. (2019): Hogyan tovább családi vállalkozások? Családi vállalkozások utódlási jellemzői és nehézségei. *Vezetéstudomány*, 50(2), 72-85. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.02.06>
- Csákné Filep J. (2012): Családi vállalkozások – Fókuszban az utódlás. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem
- Filep J., Szirmai P. (2006): A generációváltás kihívása a magyar KKV szektorban. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 37(6), 16-24. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3801/1/vt2006n6p16-24.pdf>
- Hamza E. (2022): A generációváltás akadályai és ösztönzői a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 66(1), 3-27. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.1.t.pp_3-27
- Kalmár S., Miklósné Varga A. (2021): GYMS megyei fiatal gazdák generációváltási tapasztalatai. *Acta Agronomica Óváriensis*, 62, 171-186. <https://real.mtak.hu/id/eprint/193243>
- Konczosné Szombathelyi M., Kézai P. K. (2018): Családi vállalkozások–generációk és dilemmák. *Prosperitas*, 5(3), 49–76. https://doi.org/10.31570/Prosp_2018_03_3
- Kovács É. K. (2020a): A generációváltás megtervezettség és a családi gazdaságok jövőképe közötti összefüggések. *Economica (Szolnok)*, 11(3-4), 55-68. <https://m2.mtmt.hu/api/publication/32066972>
- Kovács É. K. (2020b): Az idősebb korosztály szerepe a családi gazdaságok generációváltásában. *Magyar Gerontológia*, 12(39), 2-13. <https://doi.org/10.47225/mg/12/39/9326>
- Kovács É. K., Pető K. (2021): A generációváltás okozta nyomás az utódokon a karcagi családi gazdaságokban. *Régiókutatás Szemle*, 6(2), 69-81. <https://doi.org/10.30716/RSZ/21/2/7>
- Krankovits M., Gyimesi Á., Konczosné Szombathelyi M. (2020): Családi vállalkozások generációváltása, mint komplex probléma – Oktatási szempontból. *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok – Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat*, (1), 71-89. <https://doi.org/10.33565/MKSV.2020.01.06>
- Nagy A. Sz., Tobak J. (2017): Családi vállalkozások vezetési és utódlási kérdései. *Taylor: Gazdálkodás- És Szervezéstudományi Folyóirat: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei*, 9(2), 188-196. <https://m2.mtmt.hu/api/publication/3227047>
- Noszkay E. (2017): Tapasztalatok a családi vállalkozások átörökítésének dilemmái kapcsán. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 48(6-7), 64-72. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2958/>
- Polster Cs., Konczosné Szombathelyi M. (2020): Összhang a családi vállalkozások generációi között Alignment between generations in family businesses. *Tér Gazdaság Ember*, 2020/3, 8, 63-79, 63-79.
- Vágány J. (2022): Rajtad a sor!? – Generációváltás a családi vállalkozásokban Magyarországon. *Mezőgazdasági Technika*, 58(12), 40-43. <https://m2.mtmt.hu/api/publication/33587940>

Példaképek: Moór Gyula, egy 20. századi magyar jogfilozófus közéleti szerepvállalása

Szabadfalvi József

jogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Absztrakt: Moór Gyula, a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás doyenje, a 20. század első felében a legkiemelkedőbb európai jogi gondolkodóknak volt a kortársa. A pesti jogi kar meghatározó professzoraként az 1930-as évek elejétől aktívan részt vett a tudományos és szakmai közéletben. Az egyetem rektoraként, majd a Magyar Tudományos Akadémia megbízott elnökeként a második világháborút követően a napi közéleti és politikai konfliktusok kereszt-tüzébe került. 1950-ben bekövetkezett haláláig képes volt megőrizni szakmai és emberi integritását, mely például szolgálhat az utókornak.

Kulcsszavak: Moór Gyula, jogbölcselet, Magyar Tudományos Akadémia, közélet, parlament

Abstract: Gyula Moór, the doyen of Hungarian legal philosophy between the two world wars, was a contemporary of the most prominent European legal thinkers in the first half of the 20th century. As a prominent professor at the Faculty of Law in Pest, he actively participated in academic and professional public life from the early 1930s. As the rector of the university and then as acting president of the Hungarian Academy of Sciences, he found himself in the crossfire of daily public and political conflicts after the Second World War. Until his death in 1950, he was able to preserve his professional and human integrity, which can serve as an example for posterity.

Keywords: Gyula Moór, jurisprudence, Hungarian Academy of Sciences, public life, parliament

Minden tudományos diszciplína művelése során találkozhatunk a tudmányszak olyan művelőjével, akinek szakmai-közéleti tevékenysége példa lehet az utókor számára. Jómagam tudományos pályafutásom elején legnagyobb szerencsémre – egykori tanszékvezetőm, Ruzsoly József professzor kapacitálására – szembesültem egy olyan életművel, mely nemcsak önértéke, hanem a tudományos teljesítmény mögött álló személyiség kiválósága okán is felkeltette az érdeklődésemet.

Moór Gyula életútját és munkásságát az évek során feltárva kötelességemnek éreztem, hogy személyét, életútját és szerepét a hazai jogbölcséleti gondolkodásban a szakmai nyilvánossággal is megismertessem (Szabadfalvi J. 1994; Szabadfalvi J. 1995, 143–210; Moór Gy. 2001; Szabadfalvi J. 2014, 103–147; Szabadfalvi J. 2024, 182–215.).

De ki is volt ez a magyar jogfilozófus? „A magyar jogfilozófia a külföldön és legújabban a belföldi irodalomban is bizonyosságát adta egészséges fejlődésének és most már a magyar közvéleményen, a magyar életen a sor, hogy az új magyar jogfilozófia kincseit birtokába vegye [...] mert az új magyar jogfilozófia, dr. Moór Gyula jogfilozófiája nemcsak modern színvonalú, a külföldi tudomány fejlődésével és legújabb eredményeivel teljesen egybeforrt, hanem eminenter magyar jogfilozófia is.” (Horváth B. 1923, 153.) Horváth Barna, a neves pályatárs, Moór 1923-ban megjelent *Bevezetés a jogfilozófiába* című – jogfelfogásának első szintézisét jelentő – könyvéről írt recenziójában olvashatjuk ezeket a sorokat. Horváth szavaival élve – a nem sokkal korábban elhunyt – Somló Bódogot követően Moór volt a magyar jogfilozófiai gondolkodás „representative man”-je. Folytatója a Pauler Tivadar, Pulszky Ágost, Pikler Gyula, Somló Bódog által megkezdett, a magyar jogbölcsélet önállósodási igényét kifejező kísérletnek. Ugyanakkor Horváth mondataiból a korszellem is tükröződik. A Trianon utáni Magyarországon nem csupán a közéletben, a politikában, hanem a társadalomtudományokban, így a jogbölcséleti gondolkodásban is tanúi lehetünk az identitásán és a jövőjén töprengő értelmiségi elit útkeresésének. Ebben a közegben kívánom bemutatni Moór Gyula 1930-as és 1940-es évekbeli közéleti, részben politikai szerepvállalását, illetve az ezekkel járó konfliktusokat.

Moór jogbölcséleti életművének értékelésekor megállapítható, hogy jogfilozófiáját alapvetően az újkantianizmus álláspontjának elfogadása határozta meg, melyet mint általános filozófiai kiindulópontot mindig nyíltan vallott. Ugyanakkor maga is látta, hogy a neokantianus filozófia a számtalan vonulatával a legkülönbözőbb jogbölcséleti konklúziók levonására alkalmas. Így nem véletlen, hogy ugyanahhoz a jogfilozófiai irányzathoz tartozónak tekinti az utókor Hans Kelsent, Rudolf Stammlert, Somló Bódogot, vagy éppen Gustav Radbruchot, Alfred Verdrossot, illetve Moór Gyulát vagy Horváth Barnát.

Moór feltétlen érdeme, hogy széles elmélettörténeti alapra építette föl saját jogbölcséleti tételeit, abban mindig világosan megjelölte, mit tart saját számára hasznosíthatónak. Alapvetően a korabeli német, illetve német nyelvű filozófiai, jogbölcséleti szakirodalomra támaszkodott, de műveiben jelentős az olasz és francia hivatkozások száma is. A német kultúrkörhöz való kapcsolódásának elsődleges okát a magyar tudományosság, azon belül pedig a hazai jogtudományi gondolkodás hagyományaiban kell keresnünk.

Moór saját felfogását az „összefoglaló jogfilozófiák” közé sorolta, mely a jogbölcséleti problémáknak nemcsak egyikét vagy másikat, hanem az általa négy kérdéskörként leírt (jogi alaptan, jogszociológia, jogi értéktan, jogtudományi

módszertan), azaz a jogfilozófiai gondolkodás fejlődése során kikristályosodott általános („örök”) jogbölcseleti problémák mindegyikével foglalkozik. Elméleti rendszerének felállításakor az a vágy hajtotta, hogy megoldásaiban a jogfilozófiai irodalomra támaszkodó, a különböző irányzatok, gondolkodók hibáiból okuló, az egyoldalú túlzásokat lementsző, „egyenlítő és összefoglaló rendszert” dolgozzon ki. Moór tisztában volt elméleti rendszere hiányosságaival, s ezt korrigálandó az 1920-as évek végétől kezdődően minden jelentősebb tanulmányában egy-egy részprobléma alapos elemzését végezte el. Igaza volt Kornis Gyulának, amikor 1943-as akadémiai üdvözlő beszédében – az életmű megkoronázásaképp – a végső szintézist sürgette (Kornis Gy. 1943, 258.). Jogbölcselete ugyanakkor jelentős befolyást gyakorolt kora magyar tételes jogtudományi irodalmára, mely egybevágott a jogfilozófia szerepéről és feladatáról vallott felfogásával.

Moór Gyula az 1930-as évek elején

Moór 1888. augusztus 11-én született Brassóban. Középiskoláit szülővárosában, egyetemi tanulmányait 1907 és 1911 között a kolozsvári magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán végezte. Tanárai közül számára a legfontosabb – a későbbi atyai jó barát és mester, az európai jogfilozófiai gondolkodás méltán számon tartott képviselője – Somló Bódog volt. 1912 tavaszán a kolozsvári egyetem ösztöndíjával fél éves tanulmányutat tett Németországban, ahol megismerkedett Rudolf Stammlerrel, a kontinensen ekkor

uralkodó neokantiánus jogfilozófiai irányzat megalapítójával. Egyetemi tanulmányainak zárásaként 1913. május 2-án „sub auspiciis Regis” a jogtudományok doktorává avatták.

Az első világháborút megelőzően két ízben is megpályázta az eperjesi evangélikus jogakadémia által kiírt tanári álláshelyet. Második próbálkozását siker koronázta, így 1914. szeptember 1-jétől a magyar büntetőjog, magyar büntető perjog és jogbölcsészet tanszékére nyilvános rendkívüli tanárnak nevezték ki. A háborús események azonban közbeszóltak, a mozgósítások a frissen kinevezett jogakadémiai tanárt a harctérre szólították. A több mint négyéves – főképpen az északkéleti fronton teljesített – katonai szolgálat megakadályozta, hogy Eperjesen tényleges oktatói tevékenységet folytasson. A „harctéri szolgálat” során az ifjú Moór derekasan helytállt. Számos katonai kitüntetésének is köze lehetett ahhoz, hogy 1928-ban vitézzé avatták. A második világháború után, a koalíciós évek vége felé, parlamenti közszereplései alkalmával politikai ellenfelei gyakran támadták e cím korábbi viselése miatt.¹

1917 tavaszán a háborús események közepette Somló bábáskodása mellett folyt le Kolozsvárott „jogbölceselet tárgykörből” a magántanári habilitációs eljárása. A háború befejezését követően Somló „saját tanszékének [nemzetközi jog és jogbölcsészet – Sz. J.] megosztásával” a kolozsvári egyetemen katedrához segítette volt tanítványát (Moór Gy. 1921, 18.). A háború utáni kaotikus viszonyok 1919 májusára ugyanakkor ellehetetlenítették az egyetem működését, s a bekövetkezett társadalmi-politikai változások az intézmény kényszerű menekülését eredményezték. A „száműzött” egyetem először Budapesten folytatta tevékenységét, majd remélve a mielőbbi Kolozsvárra való visszatelepülést a magyar parlament döntése értelmében „ideiglenes” jelleggel Szegeden nyert elhelyezést. Kézenfekvő megoldásként adódott a kar számára, hogy – az időközben tragikusan elhunyt – Somló megüresedett jogbölceseleti katedráját tanítványával töltsék be.

Az idő múlásával tudományos, közéleti elismerései és megbízatásai egyaránt gyarapodtak. Időközben a Magyar Filozófiai Társaság, a Magyar Társadalomtudományi Társaság, a Mikes Irodalmi Társaság választmányi tagjává, valamint a Magyar Külügyi Társaság és a szegedi székhelyű Dugonics Társaság tagjává választották. Az 1924/25. tanévben dékáni, a következő évben prodekáni megbízást kapott. Tudományos tevékenysége elismeréseként 1925 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választották. A Pauler Ákos, Finkay Ferenc, Angyal Pál és Kornis Gyula aláírásával jegyzett „tagajánlásban” a

¹ Legszemléletesebben példázza ezt Moór 1947. július 23-án a Nemzetgyűlésben elmondott beszédének hivatalos jegyzőkönyve. Vö. *Nemzetgyűlés Naplója*. VII. köt. Budapest: Athenaeum, 1947. 508–513. Hasonló módon jártak el vele szemben az Országgyűlésben az 1947. október 8-án elmondott beszéde közben. Vö. *Országgyűlés Naplója*. I. köt. Budapest: Athenaeum, 1948. 116–146.

következőket olvashatjuk: „Moór Gyula dolgozatai csaknem kivétel nélkül a jogbölcselet alapvető kérdéseivel foglalkoznak. Minden dolgozatát a jogtudományokban és a bölcséleti disciplínákban való teljes jártasság, éles ítélő és elemző képesség, bátor kritikai szellem, világos eleven stílus jellemzi. [...] Moór Gyulától nagy készsége, írói hivatottsága, tudmányszeretete alapján joggal várhatjuk a kiváló tudományos művek egész sorozatát. Eddig igen eredményes irodalmi munkássága máris érdemesíti arra, hogy a tek. Akadémia a levelező tagsággal jutalmazza, s ez által is kötelezze őt a további lankadatlan tudományos munkára.” (*Tagajánlások 1925-ben*. 13–14.)²

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara 1928 őszén hívta meg Moórt a betöltetlen jogbölcseleti tanszékre. Az évek múlásával, az 1930-as évek közepére a pesti jogi kar tekintélyes professzorává válva egyre több tudományos és közéleti feladatot látott el, illetve elismerésben részesült. Ezek közül kiemelésre érdemes, hogy 1935-ben Chorin Ferenc-jutalommal tüntették ki. A díjra jelölő akadémiai bizottság szerint: „Moór Gyula munkássága szinte iskolapéldáját mutatja a szüntelenül dolgozó, új meg új vizsgálati terénútnak kereső, az elhivatottságát érző tudományos elme tevékenységének.” A bizottság megfogalmazásában a jelölt „a magyar tudomány legkitűnőbb képviselői közé méltán beérkezett”. (*Tagajánlások 1925-ben*. 13–14.) Az 1935/36-os tanévben a pesti jogi kar dékánjává, majd 1937-ben – tíz évi időtartamra – Tomcsányi Mór felsőházi rendes tag mellé felsőházi póttaggá választották. Feltehetően az egyetemi ifjúság körében megmutatkozó szimpátia jele lehetett, hogy neve 1937 tavaszán a Márciusi Front elődszervezetének tekinthető Egyetemi Kör lehetséges elnökeként is felmerült (Tettamanti K. – Bachner E. 1991, 17.). A diáksághoz való kötődését még az 1948-as kényszernyugdíjaztatása alkalmából hozott kari tanácsi határozat is megemlíti.³

Moórt az 1930-as évek elejétől foglalkoztatták a jogi felsőoktatás megújításának problémái. Több előadásban és tanulmányban értekezett a jogászképzés modernizálásának szükségességéről (Moór Gy. 1938, 33.). Szerepet vállalt az oktatási kormányzat jogakadémiákat megszüntetni kívánó törekvéseiben (Bole-
ratzky L. 1990, 13.). Moór legfőbb ellenvetései a jogi felsőoktatás e formájával szemben az oktatás színvonalával voltak kapcsolatosak. Végleges megszüntetésükhöz azonban már semmi köze sem volt. A jogakadémiák bezárását – mely a jogászsággal és a jogászképzéssel szembeni átfogó politikai „támadás” része volt – 1949-ben halálos betegként „belső száműzetésben” élte meg.

A hazai tudós társaság Moórt 1942. május 15-én emelte rendes tagjainak sorába. Ajánlói között a korabeli jogtudomány és kapcsolódó „társtudományok”

² Akadémiai székfoglaló előadását „A jogi személyek elmélete” címmel tartotta, mely témában később – az Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozatában – terjedelmes monográfiát írt. Vö. Moór Gy. 1931.

³ ELTE Lvt. Iratok. 48. köt. Jkv. IV. rendes ülés. 1948. december 15. 5.

kiválóságait találjuk. A Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Polner Ödön, Ereky István, Kolozsváry Bálint, Schütz Antal, Navratil Ákos, Dékány István, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Szladits Károly, Marton Géza, Nizsalovszky Endre által jegyzett ajánlás végén bátor kritikai szellemét, világos, közérthető stílusát és a nemzeti szellemhez való ragaszkodását emelik ki, mely alapján Moór „bőségesen rászolgált” a nagy megtiszteltetésre (*Magyar Tudományos Akadémia Almanach MCMXLII-re.* 43.).

Emberi alkata, életvitele alapvetően nem predesztinálta közéleti-politikai szerepvállalásra. A magányt és visszavonultságot kereső természetéről egy háború után megjelent írásában is szól (Moór Gy. 1947b, 15.). Világnézeti felfogásának jellemzőeképp érdemes idézni a pesti egyetem rektoraként 1946-ban elmondott ünnepi beszédéből: „[A] legnagyobb élő hatalom a múlt [...] egész kultúránk nem egyéb, mint azoknak a szellemi kincseknek a halmaza, amelyek a múlt óriási hagyatékaként szállnak nemzedékről nemzedékre. Minden műveltség alapja a letűnt kor ismereteinek, erkölcsi, vallási, jogi és művészeti felfogásának, technikájának és gazdasági tudásának az az átvétele, amely a szó szoros értelmében vett átvétel és átadás: tradíció. A jelenkor a haladás terén akármilyen nagy is, az örökölt kultúra nagyságához képest rendszerint csak csekély töredékekkel bírja gazdagítani az emberiség szellemi kincseit.” (Moór Gy. 1946a, 8.) E gondolatok Moór konzervativizmusát jól jellemzik, ugyanakkor nem álltak távol tőle a klasszikus liberális alapértékek sem. A *jogrendszer tagozódása* című 1937-ben megjelent tanulmánya zárógondolataként a következőket írja: „Az individualizmustól védett értékekről sohasem mondhat le az emberiség. Az állam maga is a társadalomban rejlő egyéni erőkhöz, a magánszférából az állami tevékenység körébe vont emberi cselekvésekből épül fel. [...] Az individualizmus teljes kiirtása annál kevésbé lehet társadalmi végcél, minél magasabbrendűvé fejlődik az ember. Mert hiszen az egyéniség titokzatos mélységéből fakadnak azok a csodálatos erők, amelyek az emberi kultúrát előbbre viszik.” (Moór Gy. 1937, 44.)

Polgári (konzervatív) demokrata felfogása mindvégig szemben állt a magyar és német szélsőjobboldali, fasiszta törekvésekkel, illetve minden totalitárius rendszerrel és magatartással. A háború alatti „nyílt antifasiszta-náciellenes” kiállásáról tanítványi visszaemlékezésekből értesülhetünk (Berencz J. 1992, 8.). Ezt erősíti meg Szabó Imre – a későbbi kíméletlen marxista kritikusa – egy 1946-os recenziójában, amikor azt írta Moórrol, hogy „a hitleri Németországtól nemcsak távol állott, hanem azzal szembe is fordult”. (Szabó I. 1946, 40.) Ezzel kapcsolatosan érdemes előzményként utalni a pesti jogi kar dékánjaként 1935. október 6-án – Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején – tartott egyetemi ünnepi beszédére, melynek indító helyzetértékelése szerint Európában a „diktatúrák szele süvít végig”, majd így folytatja: „Ma hatalmas és művelt nagy kulturnemzetek az abszolút vezéri hatalomért lelkesednek s a néplélek mélyéből előtörő szenvedélyes fanatizmussal sorakoznak a diktátori zászló alatt.” Fél évvel később, 1936. március 15-én tartott ünnepi beszédében már így fogalmaz: „A nagy ember politikai

»vezérségét« kívánó modern szellemi áramlat, a Führer-Prinzip, a magyar gondolatától teljesen idegen.”⁴ Úgy véli, hazánkban az ezen az elven működő államrendszer nem lehet a távlatos jövője.

Emberi tartását, szellemi nagyságát példázzák a háború kellős közepén, 1943-ban az akadémiai székfoglaló előadásán elmondott gondolatok. A politikai szabadság, az erkölcsi felelősség és a zsarnoki állam kapcsán felemelte szavát az ártatlanul elítéltekért. A vészterhes időszakban az állam és polgárai viszonyáról megfogalmazott kijelentései nyomatékos súllyal bírtak: „Szabad akarátú eszes teremtmény számára [...] az államhatalom erkölcsileg csak akkor elviselhető, ha nem zsarnoki, vagyis ha a politikai szabadság útján a hatalomnak alávetettek maguk is beleszólhatnak a hatalom gyakorlásába.” (Moór Gy. 1943a, 229.)

A szintén 1943-ban a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent *A szabad akarat problémája* című könyvében – mely akadémiai székfoglaló előadásának könyvnyi terjedelmű változata volt – mind a fasiszta, mind a kommunista diktatúrát elutasítva fogalmazza meg: „Ha [...] a diktatúra a könyörtelen terror eszközeivel tartja fenn magát [...] akkor erkölcstelensége még csak fokozódik: mert hiszen nem enged polgárai számára más szabad választást, mint választást a fizikai vagy erkölcsi megsemmisülés között.” (Moór Gy. 1943b, 144–145.) E művében a háború borzalmaira utalva nem rejti véka alá véleményét: „[A] terrorisztikus diktatúra háborúja is a saját képére van teremtve. Attól a hatalomtól, amely saját polgáraiban nem tiszteli az embert, amely terrorlegényekkel és koncentrációs táborokkal dolgozik, nem várható, hogy meghajoljon az ellenséges katonák az ellenséges polgár emberi méltósága előtt. Nem meglepő tehát, hogy az európai kultúra kivirágzása óta aligha viseltek ilyen brutális módszerekkel, ilyen könyörtelen durvasággal háborút, mint ma.” (Moór Gy. 1943b, 147–148.) Ezekben a hónapokban a hazai véleményalkotó értelmiségből kevesen merték vállalni, hogy ilyen nyíltan szóljanak a köztudatban még alig ismert, tudott borzalmakról. Minden bizonnyal e sorok megjelenése is közrehatott abban, hogy Szálasi hatalomátvétele után lakását hátrahagyva kellett menekülnie. A nyilasok elől nővére pesterzsébeti otthonában talált menedéket (Mály J. 1991.).

Említésre méltó a Magyar Tudományos Akadémia 1943. évi nagyjuttalmának odaítélése körüli vihar is, amelynek során – elsősorban Moór bátor és harcias kiállásának köszönhetően – Hóman Bálint helyett Szekfű Gyula *Állam és nemzet* című munkája kapta meg a díjat. E lépést az utókor a háború alatti Akadémián belül is megnyilvánuló németbarát, szélsőjobboldali befolyás visszaszorítására irányuló törekvésnek tekinti, mely megpróbált nemzeti egységet teremteni a kultúrában és a tudományban (Szabolcsi M. 1991, I.).

A háború alatt tanúsított magatartását jól példázza az az eset is, amikor szegedi kollégája, Horváth Barna és tanítványa, Bibó István kezdeményezésére – több neves professzor visszautasítása után – Moór támogatólag aláírta Vas Tibor,

⁴ Moór Gyula előadásai (1936. március 15.) MTAK Kézirattár Ms. 1365/11.

zsidó származású fiatal jogfilozófusnak a kormányzóhoz írt kérelmét, melyben a zsidótörvények alóli mentességért folyamodott. Valószínűleg ennek is köszönhetően mentesült az ifjú kolléga – Moór későbbi dogmatikus marxistává váló utóda a pesti egyetemen – a hátrányos következmények alól. (Horváth B. 1993, 79.)

Moór Gyula 1945 körül

1945 őszén a budapesti egyetem Rector Magnificusává választották. Az egyetem első számú vezetőjeként jelentős szerepe volt az intézmény „újraindításában”, az oktatás, azon belül is a jogászképzés újjászervezésében. Ennek keretében támogatta a munkástanfolyamokat és a népi kollégiumok ügyét. A következő, 1946/47-es tanévben szokásos prorektori megbízatását töltötte, azonban a „soros”, orvostudományi kar által „delegált” rektor betegsége miatt a tanév jelentős részében „helyettes rektorként” az intézmény irányítása a továbbiakban is a feladata maradt. Egyetemi tisztségeinek sora ezzel azonban nem ért véget, hiszen az 1947/48-as tanévre – amire rektori megbízást követően még nem volt példa – ismételten a jog- és államtudományi kar dékánjává választották. Egyetemi vezetőként, kiállva az intézményi autonómia mellett, 1946 novemberében igen éles hangú sajtóvitába keveredett a minisztérium egyetemi ügyosztályának vezetőjével (Moór Gy. 1946b, 1.). Szembeszállt a főhatóság hivatalnokának azon kijelentésével, mely szerint az egyetemi autonómia akadályozza az intézményeket abban, hogy a „jobboldaliakat” „tudós demokratákra” cseréljék fel. Az igazolóbizottságok és a „B-lista-bizottságok” tevékenysége után a „politikai nagytakarítás” újabb

hullámainak veszélyeire hívta fel Moór a figyelmet. Álláspontja szerint az autonómia nemcsak az oktatás, a tudomány függetlenségét és szabadságát biztosítja, hanem annak is útját állja, hogy „a pártigazolvány váljék a legfontosabb állások betöltésénél az egyedüli legitimációvá”.

Feltehetően a háború előtti és alatti kiállása miatt 1945-ben, még rektori kinevezése előtt, följárlották számára Magyarország moszkvai nagyköveti posztját, melyet nem fogadott el. A követségi posztra később barátját, Szekfű Gyulát nevezték ki. Márai Sándor 1948-as naplójában Szekfű politikai szerepvállalását, illetve Moór későbbi sorsát így kommentálta: „Négyezer dollárt kap havonta, mint moszkvai nagykövet, ezt se felejtjük el; ha nem vállalja a szerepet, itthon ma koldus lenne vagy üldözött tudós, mint Moór Gyula, akit hasonlóan megkínáltak e tisztséggel, de nem fogadta el; s ma nyugdíjban tengődik, politikai számkivetettségben.” (Márai S. 2008, 60.)

A nagykövetségi poszt felajánlását követően más, jelentősebb tisztségek betöltésénél is felmerült a neve. Egy alkalommal az igazságügyi miniszteri szék várományosaként tartották számon, sőt a köztársasági elnöki posztra jelöltek között is szóba került a neve. Közéleti tevékenysége igazából ezt követően vált országosan ismertté. 1945. november 29-én a Nemzetgyűlés első ülésén a választójogi törvényben az ország szellemi és közéleti vezető személyiségeinek fenntartott 12 hely egyikére a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front ajánlására képviselőnek választották meg. A háború utáni első demokratikusan megválasztott parlamentben így jutott mandátumhoz, olyan tekintélyes személyek mellett, mint Bölöni György, Dálnoki Miklós Béla, Juhász Nagy Sándor, Károlyi Mihály, Kodály Zoltán, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Szőnyi István, Tamási Áron, Vámbéry Rusztem és Zsedényi Béla. A Nemzetgyűlés Naplója szerint a tizenkét név felsorolásakor egyedül Moór nevének elhangzása után volt hallható az „éljenzés és taps”, mely valószínűsíthetően a karzaton helyet foglaló joghallgató tanítványainak tetszésnyilvánítása lehetett.

1945 őszén a Magyar Tudományos Akadémia helye, szerepe, további sorsa kérdésében kibontakozó vita – melyben Moór igen aktívan vett részt –, illetve a Szent-Györgyi Albert-féle „Magyar Természettudományi Akadémia” életre hívása következtében Kornis Gyula, a tudós testület akkori elnöke lemondott tisztségéről.⁵ A kényes helyzet megoldása érdekében Moórt, a II. osztály elnökét bízták meg „helyettes elnökként” ideiglenesen az elnöki teendők ellátásával. A felkérő levél megfogalmazása szerint „az új elnök megválasztásáig, felmerült annak szükség-

⁵ Moór Gyula MTA-tisztségei: az igazgatótanácsának tagja 1945. május 30. és 1946. július 24. között, illetve a II. Osztály elnöke 1945. május 30. és 1948. január 12. között. (Forrás: MTA Történeti Adattár: mta.hu/tortenetitar?PersonId=29253)

sége, hogy az Akadémia az elnök helyetteséül egy kiváló és érdemes tagját felkérje.”⁶ E tisztséget 1945. október 29-től 1946. július 24-ig, az Akadémia részleges újjászervezéséig, illetve Kodály Zoltán elnöki megbízásáig látta el. Mindeközben egyre elmérgesedő nyilvános vitát folytatott Szent-Györgyi Alberttel. Érdemes utalni a *Világ* című korabeli lap 1945. december 12-i számában olvasható Moór-nyilatkozatra, ahol visszautasította Szent-Györgyi azon vádját, mely az Akadémia „közelmúltbeli” tévedéseit és botlásait szoros összefüggésbe hozta nemzeti katasztrófáinkkal. Cáfolta azokat a kijelentéseket, melyek az Akadémia összetételére vonatkoztak és bizarrnak nevezte azt a fővetést, hogy az összes tag mondjon le, és ezt követően egy arra hivatott bizottság hívja vissza az „igazi” tudósokat. Moór szerint az Akadémia jelenlegi helyzetében, anyagi gondjai közepe is a magyar kultúra és tudomány szolgálatában fejt ki felmérhetetlen értékű tevékenységét. (Moór Gy. 1945b, 4.)⁷

Egyetemi és akadémiai megbízásai mellett számos társadalmi, közéleti és szakmai szervezetben töltött be különböző tisztségeket. Elnöke volt az Országos Köznevelési Tanács felsőoktatási szakosztályának, és a Magyar-Jugoszláv Baráti Társaságnak, alelnöke a Magyar Jogászegyletnek, választmányi tagja a Magyar-Amerikai Társaságnak, a Magyar-Angol Társaságnak és a Magyar Írók Szövetsége Barátai Egyesületnek, tagja a Miniszterelnökség mellett működő reformbizottságnak, a Társadalomtudományi Társaság elnöki tanácsának, a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácsának, az Országos Ösztöndíjtanácsnak és az Országos Szabadművelési Tanácsnak.

1945 mint egy perspektivikusan új kor kezdete természetesen a társadalomtudós Moórt is fokozottabb aktivitásra sarkallta. Meghívottként *A demokrácia örvényei* című előadással vett részt a később „demokrácia-vitának” elkeresztelt konferencián, melyet 1945. június 26. és július 6. között a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán rendeztek (Moór Gy. 1945a, 96-106.). A tizenhárom előadó között a korabeli legjelentősebb politikai pártok képviselői és a tudomány emberei fejtették ki véleményüket a magyar társadalom legégetőbb kérdéseiről, a szükséges politikai változások irányairól. Moór gondolatai összegzésekképp a demokrácia megvalósításához szükséges „mértéktartásról” tesz említést, mely mint politikai „erény” doktriner elvek túlzó és végletes erőszakolását képes ellensúlyozni. A mértéktartás erénye biztosíthatja a kellő „politikai érettséget” a demokrácia – sokak szerint a „legnehezebb”, de Moór szerint egyben a „legemberibb” társadalomszervezési forma – megteremtéséhez. Moór 1945 és 1947 között írt számos más tanulmányában is központi helyet foglalt el a demokrácia megvalósításának és működtetésének a problémája (Szabadfalvi J. 1991, 28–41.).

⁶ MTAK Kézirattár Ms 1364/36.

⁷ A Magyar Tudományos Akadémia átszervezésével kapcsolatos történetekről lásd: N. Szabó J. 2015a; N. Szabó J. 2015b, 355–358.

A belpolitikai életben 1947 tavaszára egyre erőteljesebb támadások kezdődtek a polgári (politikai) demokrácia intézményrendszere ellen. Ez az esztendő azonban nemcsak a magyar demokrácia, hanem Moór életében is fordulatot hozott. A belpolitikai helyzetben, illetve a hatalmi erőviszonyokban bekövetkező változások egyre határozottabb közéleti-politikai szerepvállalásra készítették. Az ezekben a hetekben – jellemző módon – a Magyar-Amerikai Társaságban tartott előadásán a következő kijelentést tette: „A többségi elv a demokráciáknak nem egyedüli és nem végső alapelve. A demokrácia végső alapja egy erkölcsi felfogás: minden ember egyforma emberi méltóságának elismerése, ami elismerése annak is, hogy az emberi méltóság, az emberi személyiség korlát az államhatalom számára is. Éppen ezért a demokrácia számára az államhatalmat korlátozó szabadságjogok éppoly fontosak, vagy még fontosabbak, mint az államhatalomban részvételt biztosító politikai jogok. Az igazi demokrácia a kisebbség jogát is elismeri.” (Moór Gy. 1947a, 59.) A jövőért egyre inkább aggódó, azt féltő polgár hangja szólal meg ezekben a mondatokban.

A mindennapi történések Moórt nemzetgyűlési képviselőként egyre aktívabban parlamenti politizálásra készítették. 1947 nyarán az új választójogi törvénytervezet parlamenti vitájában aggályait fejezte ki az előterjesztés demokratikus jellegét illetően.⁸ Az országgyűlés feloszlását követően a Pfeiffer Zoltán által életre hívott Magyar Függetlenségi Párt jelöltjeként ismételten mandátumhoz jutott. Az új kormányprogram feletti vitában Moórnak még lehetősége volt pártja álláspontját kifejteni, melynek során kifejtette a „köztudomás szerint” tisztátlan eredményt hozó „kék cédulás” választást.⁹ Egy bő hónappal később a „petíciós per” végeredményeként a választási bíróság a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítését mondta ki. Ezzel szakadt vége Moór szűk két éves politikai tevékenységének.

Az időközben bekövetkezett társadalmi-politikai változások mellett Moórt romló egészségi állapota is megakadályozta a további aktív közéleti tevékenységben. A korabeli politikai közhangulatot jól jellemzi Kállai Gyula azon parlamenti felszólalása, melyben az új magyar kultúrpolitika megteremtése kapcsán az egyetemeken és a tudományos intézményekben bekövetkezett változásokat így kommentálta: „Egyetemeink és tudományos intézményeink, főleg a Magyar Tudományos Akadémia falai között igen elevenen él még a reakció szelleme. Ezen a téren ugyan Kornis Gyula, Moór Gyula és Halasy Nagy József eltávolítása is bizonyítja,

⁸ Vö. Moór Gyula 1947. július 23-án a Nemzetgyűlésben elmondott beszéde. *Nemzetgyűlési Naplója*. VIII. köt. Budapest: Athenaeum, 1947. 508-513.

⁹ Moór Gyula 1947. október 8-án az Országgyűlésben elmondott beszéde. *Országgyűlési Naplója*. I. köt. Budapest: Athenaeum, 1947. 116-146. (A beszédről megjelent sajtótudósítás: Hitvallás – pergőtűzben: Az első nagy ellenzéki megnyilatkozás az új parlamentben – Moór Gyula kétórás nagy beszéde a kormányprogram vitájában. *Ellenzék*, 1947. október 11. 1-2.)

hogy az utóbbi időkben történt egy és más, de természetesen ez még nem elegendő.”¹⁰ Ezt követően az „események” végképp felgyorsultak. Az új hatalom mindent és mindenkit félreállított, aki továbbterjeszkedésében bármiféle akadályt jelentett számára.

Moór Gyulát 1948. december 31-ével, hatvanéves korában, bár még érdemeinek elismerése mellett „végleges nyugállományba helyezték”. A kari tanács nyugdíjazása bejelentésekor a következő határozatot hozta: „[A] kar – elvonatkoztatva a nyugalomba vonuló kartárs politikai magatartásának bárminő megítélésétől – megbízza a dékánt, hogy fejezze ki a kar tagjainak kartársi érzelmeit és nagyrabecsülését, melyekkel iránta az európai tudós, a kiváló tanár, a megértő kollega, az ifjúság meleg barátja s egyben egyetemünk ügyeinek előmozdítója iránt viseltetnek.”¹¹ A Magyar Tudományos Akadémia 1949-es átszervezésekor már ennyire sem voltak tapintatosak. Politikai okokra hivatkozva Moórt egyszerűen kizárták az Akadémia tagjainak sorából. Rehabilitációjára épp 40 évvel később, 1989-ben került sor. Moór 1950. február 3-án, életének 62. évében gégerákban hunyt el Budapesten. A halálát követő jogi kari tanácsülés – a korábbi tradíciókkal ellentétben – már nem emlékezett meg a nemzetközi hírű tudós elhunytáról.

Végül, epilógusként érdemes Füst Milán 1948. február 16-án kelt Moór Gyulához írt leveléből idézni: „Hogy politikai magatartásodban van-e, nincs-e hiba, nem vagyok rá alkalmas, hogy megítéljem, s annál kevésbé minthogy újságot nem olvasok már negyven éve, tehát semmit sem értek a napi politikához. Viszont Téged nemeslelkű és jó embernek ismertelek meg és meg is szerettelek – engedd meg, hogy ezt most közöljem Veled, valamint azt is, hogy barátodnak érzem magam akkor is, ha netán hevesseged, túlságosan nagy bátorságod s a napi politika rontó viharai olyan világokba sodortak volna is magukkal, amelyek nekem merőben idegenek. Ha tévedtél volna: én akkor is meg vagyok győződve jóindulatodról és feddhetetlenségedről.”¹²

Felhasznált irodalom

- Berencz János (1992): Moór Gyula (1888-1950). A jogfilozófus és a demokrata politikus. *Magyar Nemzet*, 1992. június 22.
- Boleratzky Loránd (1990): *A tiszai evangélikus egyházkerület miskolci jogakadémiajának múltja és szerepe a jogi oktatásban*. Keszthely.

¹⁰ Kállai Gyula felszólalása az Országgyűlés 1948. február 23-án tartott ülésén. *Országgyűlés Naplója*. III. köt. Budapest: Athenaeum, 1948. 505-506.

¹¹ ELTE Lvt. Iratok. 48. köt. Jkv. rendes ülés. 1948. december 15.

¹² Füst Milán 1948. február 16-án kelt levele Moór Gyulához. MTAK Kézirattár Ms 1364/61.

- Dénes Iván Zoltán (2015): *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfü Gyula a történetíró és ideológus*. Pozsony: Kalligram.
- Horváth Barna (1923): Az új magyar jogfilozófia. *Keresztény Politika*, II. évf. 3. füz. 152–156.
- Horváth Barna (1993): *Forradalom és alkotmány. Önéletrajz 1944–45-től*. (Ford.: Nagy Endre) Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.
- Kornis Gyula (1943): Kornis Gyula ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde vitéz Moór Gyula r. tag székfoglalója alkalmából, 1943. február 8-án. In: *Akadémiai Értesítő*. LIII. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Magyar Tudományos Akadémia Almanach MCMXLII-re*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Mály József (1991): Dr. Mály József ügyvéd visszaemlékezése egykori professzorára. (1991. szeptember 11.) A riportot készítette: Szabadfalvi József. (Kézirat) Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék Könyvtára.
- Márai Sándor (2008): *A teljes napló – 1948*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Moór Gyula (1921): Somló Bódog. *Társadalomtudomány*, I. évf. 1. sz. 17–40.
- Moór Gyula (1931): *A jogi személyek elmélete*. (A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata 2. sz.) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Moór Gyula (1937): *A jogrendszer tagozódásának problémája*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Moór Gyula (1938): *A jogi oktatás reformja*. Országos Felsőoktatási Tanács 3. füz. Budapest.
- Moór Gyula (1943a): Az akarat szabadságáról. *Budapesti Szemle*, CCLXV. köt. 1. sz. 129–141; 219–231.
- Moór Gyula (1943b): *A szabad akarat problémája*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Moór Gyula (1945a): A demokrácia örvényei. In: *Demokrácia*. Budapest: A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Kiadása, Egyetemi Nyomda, 96–106.
- Moór Gyula (1945b): Moór Gyula visszautasítja Szent-Györgyi Albert vádjait az Akadémia ellen. *Világ*, 1945. december 12.
- Moór Gyula (1946a): *Az élő és a halott múltból és a jogi oktatás reformjáról*. Ünnepi beszéd, amelyet a kir. Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának CCCXI. és újjászervezésének CLXVI. évfordulója emlékére 1946. évi május hó 13-án mondott Moór Gyula dr. a Pázmány Péter Tudományegyetemnek 1945-46. évi Rector Magnificusa. Budapest: Egyetemi Nyomda.
- Moór Gyula (1946b): „Hozzánemértés és demagógia”. Moór Gyula professzor válasza Zsebők Zoltán miniszteri osztályfőnöknek. *Világ*, 1946. november 27.
- Moór Gyula (1947a): Fasizmus és demokrácia. In: *Tegnap és holnap között*. Budapest: Révai. 57–70.

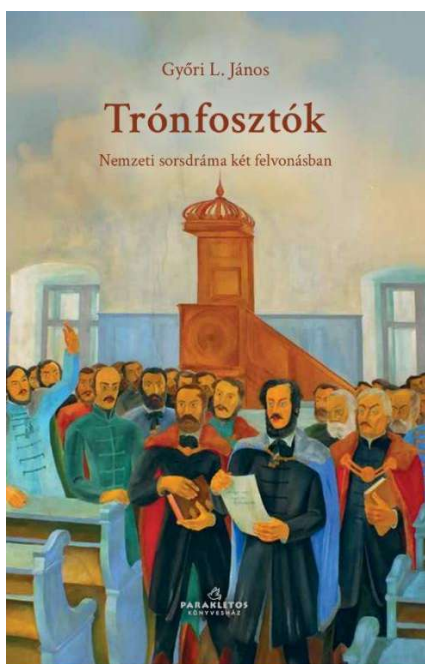
- Moór Gyula (1947b): Béke és jog. *Jogászegyleti Szemle*, 1. sz. 15–18.
- Moór Gyula (2001): *Moór Gyula*. (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést írta: Szabadfalvi József) Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- N. Szabó József (2015a): Szent-Györgyi Albert tudománypolitikai és kultúrdiplomáciai tevékenysége a második világháború után. (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szent_gyorgyi_albert_tudomanypolitikai_es_kulturdiplomaciai_tevékenysége_a_masodik_vilaghaboru_utan)
- N. Szabó József (2015b): A jogtudományi elit és a politika (1945–1946). *Jogtudományi Közlöny*, LXX. évf. 7–8. sz. 349–359.
- Szabadfalvi József (1991): „A demokrácia örvényei” (Moór Gyula demokráciafelfogása 1945–1947). *Valóság*, XXXIV. évf. 7. sz. 28–41.
- Szabadfalvi József (1994): *Moór Gyula. Egy XX. századi magyar jogfilozófus pályaképe*. Budapest: Osiris–Századvég.
- Szabadfalvi József (1995): Törekvések egy jogfilozófiai szintézisre. Moór Gyula jogbölcselete. In: Loss Sándor – Szabadfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zödi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 143–210.
- Szabadfalvi József (2014): *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében*. Budapest: Gondolat Kiadó, 103–147.
- Szabadfalvi József (2024): *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*. Budapest: Gondolat Kiadó, 182–215.
- Szabolcsi Miklós (1991): Az Akadémia és a „kettőszakadt irodalom”. (Az MTA 152. közgyűlésén elhangzott előadásának rövidített szövege) *Magyar Hírlap*, „Ahogy tetszik” (A Magyar Hírlap kulturális magazinja) 1991. május 9.
- Szabó Imre (1946): A jogbölcselet problémái (Moór Gyula tanulmánya). *Jogtudományi Közlöny*, I. évf. 1–2. sz. 39–40.
- Tagajánlások 1925-ben*. (Kéziratul) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Tagajánlások 1942-ben*. (Kéziratul) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Tettamanti Károly – Bachner Ernő (1991): Tettamanti Károly és Bachner Ernő 1937. április-májusban kelt levele Erdei Ferenchez. In: *Levelezés köz- és magánügyben 1931–1944. Címzett és feladó Erdei Ferenc*. Budapest: Magvető Kiadó.

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/4/487-488>

Új történelmi dráma Debrecenről Debrecenben

Győri L. János: *Trónfosztók*.

Kiskunfélegyháza: Parakletos Könyvesház, 2025.

Győri L. János újabb sorsdrámája kapcsolódik Debrecenhez és két kiemelkedően fontos történelmi eseményhez. Ezek az 1849. április 14-én elfogadott Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése a Habsburg-Lotaringiai ház trónfosztásáról és Kossuth Lajos kormányzóvá választása. A két felvonás 12 jelenetében az események történelmi hűséggel kerülnek bemutatásra élvezetes párbeszéd-ek formájában. Az egyik főszereplő Kossuth Lajos, aki személyesen nincs jelen, de minden az ő tetteivel függ össze. A másik Könyves Tóth

Mihály, 14 társszereplő mellett, akit „Kossuth papjának” tekint a közvélemény, bár személyes találkozásuk csak a dráma végén sejthető. A dráma azt a lényegi változást érzékelteti, ami az Aradon tábori lelkesként működő papban végbement a korábbi lelkesedése után, amikor közvetlenül szembesült a háború emberi borzalmaival. Eljutott ahhoz a felismeréshez, igazsághoz, hogy „ami a szabadságnál fontosabb, az maga az élet”. A fővárossá alakult Debrecenben Könyves Tóth Mihály-nak két alkalommal, két ünnepségen volt fontos, aktív, „lelkesítő” szerepe: 1849. március 15-én és április 14-én, Kossuth kérésére. A dráma pergő eseményei Kossuth Lajos januári Debrecenbe érkezésétől kezdve mutatják be Könyves Tóth Mihály családjának életét a trónfosztás kihirdetésének városi, fáklyás megünnepléséig. Életük fontos bizalmi része, hogy Kossuth anyja és húga az ő családi örökségüket képező házban kap biztos szállást és háztartást. Kitűnően megformált, kiemelt szereplő Rákóczy János, Kossuth titkára, aki nem csak képviseli, hanem „meg is testesíti” a főnökét. Szoboszlai püspök, a Kollégium képviselői a valós, történelmi hátteret adják. Velük szemben van azonban egy nagyon szerencsésen kitalált

alak, Nánási Szabó János, a sebesült kollégiumi diák, akit Könyves Tóth házában ápol Janka, a lelkész nevelt lánya. A dráma érzelmi csúcsait jelentik, mikor János először március 15-én, transzcendens emelkedettségű, lázas látomásban, az ágyából, szó szerint ismétli el Könyves Tóth imáját a Kistemplomból. Végül, április 14-én, a Nagytemplomban zajló, „trónfosztó” eseményt közvetíti szó szerint „lelki riporterként” a halálos ágyán. Könyves Tóth Mihály nagy dilemmája az, hogy felismert igazsága, hogy „ami a szabadságnál fontosabb, az maga az élet”, kinek, mikor és hol mondható el, amit Kossuthnak is tudnia kell. Erre az alkalmat az aznap választott kormányzó szolgáltatta, mikor üdvözlő beszéd tartására kérte fel. „Kossuth papja” ebben a szerepben burkolhatta az üdvözlő beszédébe felismert igazságát az ünnepi fáklyás felvonuláson, első személyes találkozásuk előtt.

Az első felvonás hét jelenete Könyves Tóth Mihály Aradról történő hazahívásáról és megváltozott gondolkodású hazaérkezéséről szól a vele hazahozott Nánási Szabó János, sebesült kollégiumi diák mellett. Ebben a részben kerül bemutatásra Kossuth anyjának és húgának elhelyezése is a Könyves Tóth örökséget képező házban. A második felvonás öt jelenetében domborodik ki Könyves Tóth Mihály egyenes, igaz jel-

leme, amikor megfogalmazza Kossuth titkárának azokat a feltételeket, melyek között vállalja március 15-én az imát a Kistemplomban, majd április 14-én a Kormányzót üdvözlő beszédet az ünneplő, esti fáklyás menetnek.

A történelmi hűséget pontosan visszaadó drámából számomra felsejlik még egy másik, általánosnak tekinthető, történelmi igazság kimondhatósága is. Az, hogy a „tényleges történelmet formáló személyiségek” cselekvési mozgástere mennyire más, mint a „csak történelmileg fontos” személyeké. Az elsőnek sokszor kegyetlen, racionális terheket kell felvállalnia, míg a másik típusnak, amibe Könyves Tóth Mihály is tartozik, nem csak megengedhető, sőt szükséges a moralizálás.

Győri L. János remek dramaturgiai készségét bizonyítja a hiteles, korhű „debreceni ájer” megteremtése. Jó lenne ezt a drámáját is színpadon látni Debrecenben!

A könyvben a dráma előtt Fazakas Gergely Tamásnak, a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet igazgatójának magas színvonalú bevezető gondolatai olvashatók.

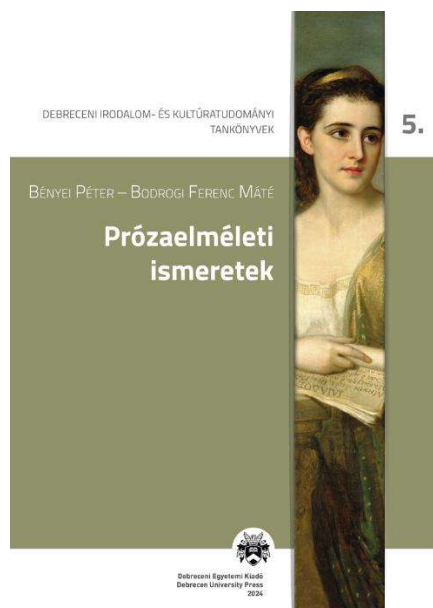
Sipka Sándor
professor emeritus
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/4/489-492>

Jókaitól Szerb Antalig – Prózaelméleti tankönyv mintaelemzésekkel

Bényei Péter – Bodrogi Ferenc Máté: *Prózaelméleti ismeretek*.

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024.

A hajdani egyetemi jegyzetek gyenge papírra gépelt és stencilezett oldalaihoz képest ma már felüdülés egy friss tanszéki kiadványt kézbe venni. A képernyőn (is) könnyen hozzáférhető tananyagok hódításának idején valóban fontos, hogy megfizethető kivitelben egyszerű, de igényes könyvtárgyakat lehessen a polcra levenni. A Debreceni Egyetemi Kiadónál megjelenő sorozat, a Debreceni Irodalom- és Kultúratudományi Tankönyvek ötödik darabja a 19. századi magyar irodalom két kutatójának tíz év alatt készített jegyzetszövegeire épülve, pályázati támogatásnak köszönhetően íródott,

nagyrészt a járvány bezártsága idején, és 2024-ben került nyomdába. A borító színes illusztrációja egy 1869-es festmény Kalliopéját mutatja, aki az első európai (nagy)epikai alkotás, az Íliász görög kézírata fölött megreng, sejtetve, hogy bár a klasszika és a romantika korának elbeszélő műveire és szerzőire hivatkoznak a szerzők, a hagyományoktól nem szakadnak el, hiszen az arisztotelészi taxonómiához alapvetően ma is rágaszkodunk.

A tárgyszerű címhez képest Bényei Péter előszava tisztázza, hogy a tankönyv „átgondoltan elméleti orientáltságú, ugyanakkor a szövegolvasás gyakorlatát is szem előtt tartja, ezért rövidebb-hosszabb példaelemzéseket is tartalmaz”. (7) Elsődleges célként az elsőéves magyar szakosok bevezetőjeként szolgál a tankönyv, de a többi bölcsész mellett a gyakorló tanárok számára is szolgálnak tanulással azok a minta-, vagyis mikroelemzések, amelyek az évekkel vagy évtizedekkel ezelőtti egyetemi oktatásból kimaradt vagy akkoriban (éppen) nem hangsúlyos művekkel foglalkoznak.

A szépirodalom atmoszférateremtési igénye munkálhatott a szerzőkben, amikor első fejezetnek egy tényleg izgalmas és az elbeszélő művek olvasásakor valóban alapvető kérdést körüljáró témát választottak.

Az irodalmi fikció című szakasz első sorban Wolfgang Iser triadikus – valóságos, fiktív és imaginárius – megközelítésére építve mutatja be fikcionális szövegvilágok valósághoz való viszonyulását. Az elméletbe történő bevezetés az illúzió etimológiája alapján a szabályok elfogadásából kiinduló olvasási módok, illetve a határátlépések fogalmait is bevonva nem kizárólag az epika, hanem a líra és a film példáival is dolgozik, majd Szerb Antal szándékátlanul is szinte tankönyvi pontossággal Isert megelőlegező regényét, *A Pendragon legendát* elemzi.

Az epika gazdag műfaji tárházából nem véletlenül kerül a regény a középpontba. A fejezetek sorra veszik az antik regény születésétől a modern regény térhódításáig az alakulástörténetet, majd a műfaji változatokat és a modernitás korának poétikai jellemzőit, illetve hatásfunkcióit. Ez utóbbi segít megérteni, mitől válhatott a legnépszerűbb irodalmi műfajjává a regény, melynek két eredettörténetét is felvázolja. A „visszatérő tematikus elemekből” (40) összeálló antik regény tér- és időszervezete nagyon változatos, viszont szereplői, az antik világ társadalmi elitből kikerült statikus hősei mindössze az akkor ismert – mediterrán – régiót járják be egy fenyegető világban, mely mégis „az élet alapvető elrendezettségét” sugallja (41). A polgárosuló modern világban az írástudás elterjedése miatt gyorsan gyarapodó olvasóközönség kelti újra életre a regényt, melynek formálódását kezdetben a „mindenki számára

többé-kevésbé érvényes világnézeti normák” határozták meg. (47)

A modernitáskori regény egyik mintapéldányaként Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* című alkotását elemzi Bényei Péter, aki fő kutatási területéről választja a példákat a következő fejezetekben is. Így első sorban magyar regényekre utal, Kazinczytól (*Bácsmegyey*), Kármánon át Jókaiig. Az elméleti jellegű megállapításokat is gyakran nemcsak magyar irodalmároktól, hanem többnyire egyenesen a Debreceni Egyetem más elismert oktatóitól származó idézetek támasztják alá. Így kerül egymás mellé Bényei Tamás és Mihail Bahtyin, Hegel és az őt értelmező S. Varga Pál (83) vagy később Dobos István (122). A kitekintés nemcsak a belterjesség gyanúját osztja el, hanem felhívja a – témából adódóan feltehetően elsőéves – egyetemisták figyelmét választott tudományterületük jelentős helyi szakembereire is.

A IV. fejezet elején Bényei Péter megjegyzi, hogy akkor is érdemes leírni a regény elemzéséhez szükséges alapszerkezeti fogalmakat, ha a módszer iskolásnak tűnik (76), és valóban nem haszontalan az alapoktól indulni. A műfaji-poétikai jellemzők és hatásfunkciók tudatosítása ugyanis nemcsak az akadémikus vagy iskolás „elemzés” alapfeltétele, hanem a nem feladatként olvasás folyamatát is gazdagítja. A történeti kontextus után az archaikus elbeszélőformák, az eposz és a legmagasabb rendűnek értékelt tragédia a kiindulópont, melyhez Kemény Zsigmond

1853-as esszéjére – *Eszmék a regény és dráma körül* – is gyakran hivatkozik. Az eposz és regény jellemteremtésének eltérő stratégiáit a *Buda haláláról* szóló néhány oldalas mikroelemzés mutatja be.

Ezután két narratopoétikai fejezetet olvashatunk. Az első az író, a „szerző” és a narrátor megkülönböztetéséről, a második az elbeszélés alapváltozatairól szól. A szerzői funkciókról többféle hivatkozás alapján tájékozódunk: Michel Foucault-t Umberto Eco és Paul Ricoeur koncepciója követi. A 19. századi regény – Asbóth János: *Álmok álmodója* – mikorelemzését már itt is megelőzik egy-egy közoktatásból is jól ismert szöveg értelmezésének kulcsát is biztosító narratopoétikai megállapítások. A következőket mintavételezés logikája szerint az eleméletet közvetlenül magyarázzák a kánon hagyományba beágyazódott alkotásaira tett utalások – hiszen úgyis mindenki ismeri –, majd az egyetemi oktatásban újraolvasott alkotások kapnak kissé nagyobb teret, inkább kedvcsinálónak, mint részletes ismertetésként.

A heterodiegetikus elbeszélés három alapvető eljárása Dorrit Cohn fogalmi rendszerére épülve kap nagyobb figyelmet. A „mindentudó” elbeszélés kifejezése a tankönyv szerzője szerint is „magyarul kicsit félreérthetően” hangzik (114), főleg ha a latin „omnipotens”-sel egyenértékűként kezeli, de *Az arany ember*-ből, majd az *Özvegy és leányából* hozott különböző jellemléírások eltéréseinek elemzésével érzékelteti a

pszichonarráció változatait és lehetőségeit. Utóbbi esetében például kiemeli a narratori szövegben ironikusan egybeolvasztott kétféle nézőpontot. Itt a szöveg egységének megtartása érdekében nem is válnak külön a rövid – olykor két-három bekezdésnyi – mikorelemzések. Móricz Flaubert-t „újraíró” regénye, *Az Isten háta mögött* narrátorának szerepéről szólva kiemeli az elemzés, hogy háttérbe vonul a szereplői nézőpontok és a jellemek közötti feszültségek érzékeltetése céljából. (118) A mikorelemzésekkel kapcsolatban a legfőbb tanulság a könyv szerint: „a még látszólag könnyen dekódolható pszicho-narrációs kijelentéseket is érdemes árnyaltan kezelnie, s a maga összetettségében olvasnia a befogadónak”. (119)

A VII. fejezet a jellemteremtés változataival kapcsolatban előzetesen megállapítja, hogy a „regények szereplői is nyelvi-poétikai teremtmények” (130), vagyis nem valódi emberek, és befejezetlen jellemek, az olvasónak is jut feladat az életre keltésükben, mégis feltérképezhetőek korszakokra jellemző, jellemteremtő tendenciák. Ezek közül az egyik legnevezetesebbet, a Mihail Bahtyin által kidolgozott polifonikus regény jellegadó stratégiáit ismerteti a könyv Kemény Zsigmond *Két boldog* című elbeszélésének bevonásával, amely a kötet leghosszabb és legrészletezőbb mintaelemzése tizenkét oldalon keresztül. (138–149) Ezen a ponton von be először terjedelmesebb elbeszélést az elemzések körébe, hogy a következő – a prózai

szöveg nyelvi megalkotottságáról szóló – fejezet a fabula és szűzsé, illetve a metonimikus és metaforikus elbeszélés jellemzőihez két, az eddigieknél sokkal rövidebb terjedelmű novellát társítson a *Beszterce ost-roma* mikroelemzése után. *A néhai bárány* és Krúdy *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellája a kispika elemzési módszerei felé tágitja a kötet látókörét.

Bodrogi Ferenc Máté tanulmányoknak is beillő összefoglalásai és elemzése is zárják a tankönyvet, mintegy keretet is képezve az első fejezettel együtt. Az intertextualitás fogalmainak alakulástörténeti bevezetője Bahtyintól Genette-en át Wolfgang Ialiet kultúratudományos nyitásaig vezet végig a fejlődést, hogy a kortárs jelenségeket is bevonja az elemzési lehetőségek körébe. A filmek és az internetes kultúra repertóriumának „törmeléknélveiből” összerakott jelenségek jóval túlmutatnak ugyan a szépirodalom kategóriáin, mégis egy régebbi korszak irodalmi közhelyeit is felvonultató mű, *A Pendragon legenda* már az első fejezetben megkezdett elemzését folytatja a kötet a szövegkapcsolatok bemutatásával. Az alapvetésen azonban ezen a fejezeten lép túl a *Próza-elméleti ismeretek* könyve. Az utolsó fejezetekben a prózaszöveg érzékiségéről, az önéletírás prózapoétikájáról, végül a posztmodern korszakról kapunk bevezető szintű ismertetést, kiemelve, hogy a prózaolvasás közben „mindazokkal a hatótényezőkkel is” dolgozunk akad a nyelv és a

jelentés mellett, „amelyek az adott szöveg medialitását, hangulatiságát, jelenlét-effektusait előállítják”. (211) Az önéletírás mintaelemzése az egész könyv talán legkorábbi jelenségét, Kis János (Kazinczy barátja) önéletírásának „én-fazonírozás”-át idézi fel.

Az elméleti összefoglalók nagy erénye az olvasmányosság, ami az alapvető nemzetközi és hazai szakirodalom tömör és könnyen érthető összefoglalói és utalásai közé szőtt mikroelemzésekből vagy olykor csak beszúrt utalásokból áll össze. A dőltten kiemelt szakkifejezéseket a szöveg magyarázza is. A tartalomjegyzék minden fejezetcíménél jelöli a szerző személyét, ahogy a vonatkozó gazdag szakirodalmat is fejezetként találja, segítve a jobb átláthatóságot. A klasszikus irodalmi tanácsok szerzőpárosának egyetemi jegyzete remélhetőleg a gyakorló magyartanárokhoz is eljut, hiszen az elméleti háttér ismétlése vagy kiegészítése elengedhetetlen, és bár nem lehet egy könyv elolvasását az akkreditált pedagógus-továbbképzések körében elfogadtatni, akár egyes fejezetek is gazdagíthatják az egyre inkább háttérbe szoruló olvasottság visszahódításáért folytatott heroikus küzdelem fegyvertárát.

Kovács Gergely

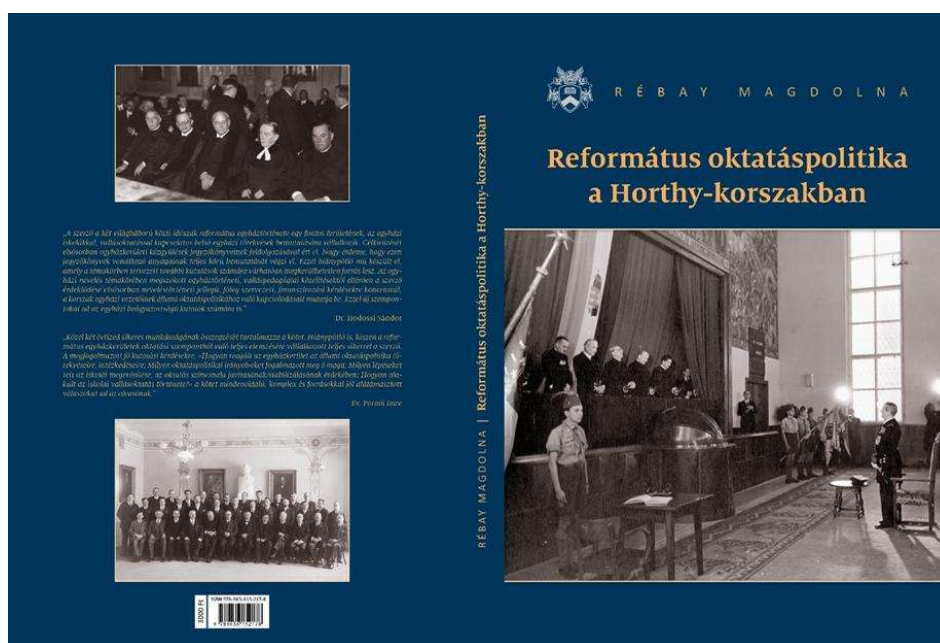
középiskolai tanár, A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/4/493-495>

Sokféleségből formálódó egység a két világháború közti időszak református nevelésügyi törekvéseiben

Rébay Magdolna: *Református oktatáspolitikai a Horthy-korszakban.*

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2025.

Az 1990-es politikai fordulatot követő években megkezdődött a „szocializmus építésének” ürügyén szinte teljes egészében felszámolásra ítélt egyházi intézményrendszer újjáépítése. Ennek során az egyházak oktatással, neveléssel foglalkozó vezetői elsősorban a két világháború közötti időszak példáihoz, mintáihoz tudtak visszanyúlni. A református egyházban többek között elsősorban Karácsony Sándor, Makkai Sándor, Imre Lajos munkássága adott impulzusokat a gyökereit kereső református pedagógiai gondolkodásnak. Az

ő tevékenységük jelentette a kiinduló pontot, a református nevelés történelmi folytonosságát. Ugyanakkor szembe kellett nézni azzal a ténnyel is, hogy az 1948 és 1990 közötti időszakban alapvetően változott meg a külső környezet, jelentősen csökkent az egyházak társadalmi beágyazottságának mértéke. Új kihívásokkal kellett számot vetniük az oktatásirányítóknak, iskolafenntartóknak, amelyekre nem volt példa a múltban.

Talán ez is magyarázza, hogy a két világháború közti időszak református oktatáshelyzetének teljességre törekvő, tárgyszerű, elfogultságoktól mentes bemutatása sokáig váratott magára. Ezt a hosszú évekig tartó kutatómunkát végezte el Rébay Magdolna. Könyvében az egyházi iskolákkal, vallásoktatással kapcsolatos belső egyházi törekvések bemutatására vállalkozott. Célját elsősorban egyházkerületi közgyűlések jegyzőkönyveinek feldolgozásával érte el. Nagy érdeme a kötetnek, hogy ezen jegyzőkönyvek vonatkozó anyagainak teljes körű bemutatására törekedett. Ezzel hiánypótló mű készült el, amely a témakörben tervezett további kutatások számára várhatóan megkerülhetetlen forrás lesz. A szerző is utal arra az előszóban, hogy a közgyűlési határozatok hosszas előkészítő folyamat lezárását jelentik, a döntésekhez vezető út diskurzusai, érvek és ellenérvek ezekben nem jelennek meg. Ezeket a korszak más forrásaiból, elsősorban az egyházi sajtóból lehet majd feltárni. Ez a munka a következő kutató generációk tagjait várja. Különlegessége a tanulmánykötetnek, hogy az egyházi nevelés témakörében megszokott egyháztörténeti, valláspedagógiai közelítésektől eltérően a szerző érdeklődése elsősorban neveléstörténeti jellegű, főleg szervezeti, finanszírozási kérdésekre koncentrál, a korszak egyházi vezetőinek állami oktatáspolitikához való kapcsolódásait mutatja be. Ezzel új szempontokat ad az egyházi beágyazottságú kutatók számára is.

A szöveg első nagy egysége az egyes egyházkerületek oktatással, iskolafenntartással kapcsolatos törekvéseit ismerteti. Mind a négy tanulmány az adott egyházkerület helyzetének bemutatásával indul. (Számba veszi az egyházmegyéek számának változásait Trianon után és a visszacsatolásokat követően, felsorolja a korszakban szolgáló püspököket és egyházkerületi főgondnokokat.) Ezt a kerületi adottságokból következő helyi oktatáspolitikai irányelvek bemutatása követi, majd az intézményhálózat áttekintésével folytatódik képzési szintenként. Az alapfoktól a középszinten keresztül egészen a felsőfokú képzésekig tekinti át az egyes egyházkerületek intézményrendszerét, valamint az egyes kerületek helyzete, lehetőségei, az egyházkerületek eltérő történelmi előzményei miatt mutatott különbözőségeket. Egyházi kötődésű olvasó számára különösen érdekesek a vallásoktatás helyzetét kerületenként bemutató alfejezetek. Abban nincs semmi meglepő, hogy minden kerületben alapvető elvárás volt a korszerű műveltség mellett a református elköteleződés erősítése a diákokban, azonban a vallásoktatás eredményességének növelésére tett erőfeszítések hangsúlyai kerületenként eltértek egymástól. Ez elsősorban a reformátusság létszámának, földrajzi elhelyezkedésének különbözőségeiből adódott. Ezekre az árnyalati különbségekre hívja fel a figyelmet a szerző. Ugyanakkor a sajátos kerületi hangsúlyokon túl meghatározóak voltak a közös vonások. A pedagógusok

módszertani felkészítésének és egyháziasságuknak erősítése minden egyházkerületben elvárásként, meghatározó igényként jelentkezett. Ezt részben missziói, részben tanügyirányítási feladatnak tartották a kerületek vezetői.

A tanulmánykötet második nagy szerkezeti egysége a szerző által fontosnak ítélt problémátörténeti csomópontokat tárgyalja. Ebben az egységben még hangsúlyosabban érzékelhető a megszokott egyházi kérdésfelvetésektől független neveléstörténeti szempontok meghatározó jellege. A korszak fiú-középiskoláinak koedukációs gyakorlata, a finanszírozással kapcsolatos viták, az állami szerepvállalás felekezeti autonómiára gyakorolt hatása általában kívül esnek az egyháztörténeti jellegű kutatások érdeklődési körén. Ugyanakkor az egyes kerületek vezetőinek vallásoktatással kapcsolatos állásfoglalásai vagy a lelkésztanítóság intézményének alakulása a korszakban fontos adalékokkal szolgál az egyházi elkötelezettségű kutatók számára is. A református oktatás újjászervezése az első és második bécsi döntést követően az elcsatolt felvidéki, majd észak-erdélyi területeken ugyanúgy úttörő vállalkozás,

mint a Bányai Evangélikus Egyházkerület oktatáspolitikájára való kitekintés, a református párhuzamok kiemelése.

A tanulmánykötet sok részterületen egészíti ki, ezzel árnyalva az egyházi és egyházon kívüli köztudatban a református egyház két világháború közötti időszakban betöltött szerepéről, törekvéseiről, lehetőségeiről alkotott képet. Az egyházkerületi jegyzőkönyvek vonatkozó részeinek alapos feltárása pedig kiindulópontja lehet a témakörben tervezett további kutatásoknak is.

A Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában megjelent kötet közel két évtizedes kitartó kutatómunka eredményeit foglalja össze. A négy egyházkerület korabeli közgyűlési jegyzőkönyveinek feldolgozása során új, korábban nem tárgyalt szempontokat is felvetett a szerző. Ezzel mind az egyházi, mind az egyházon kívüli kutatók számára hasznos olvasmány került kiadásra.

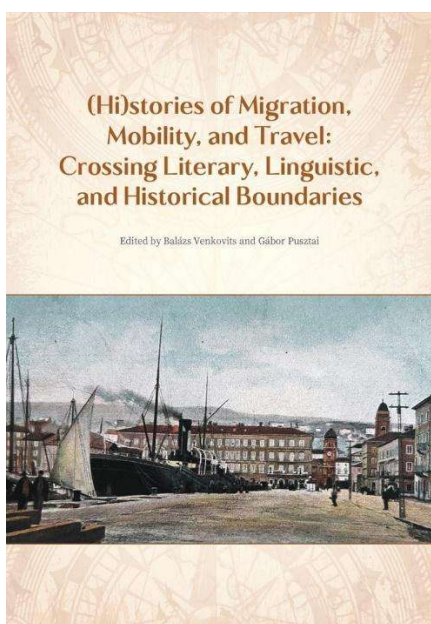
Hodossi Sándor
vallástanár
Debrecen, DRHE

<https://doi.org/10.59424/debreceeniszemle/2025/33/4/496-498>

Migráció komplex közelítésben

(Hi)stories of Migration, Mobility, and Travel: Crossing Literary, Linguistic, and Historical Boundaries.

Edited by Balázs Venkovits and Gábor Pusztai. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó/Debrecen University Press, 2024.

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának keretein belül 2012-ben létrehozott Nemzetközi Migrációkutató Központ által megjelentetett angol nyelvű tanulmánykötet egy három évvel ezelőtti, a kutatóközpont fennállásának tizedik évfordulójára rendezett konferencia tanulmányait tartalmazza. A kötet szerkesztői hangsúlyozzák, hogy a migráció jelenségét a lehető legszélesebb spektrumba helyezve és számos tudományterületet bevonva lehet és érdemes vizsgálni. A kötet ennek a célnak kiválóan megfelel, és ez

nem csupán a szerzők, de a szerkesztők lelkiismeretes munkáját is dicséri, akik három nagyobb fejezetbe sorolva tizenkét tanulmányt rendeztek egy technikai szempontból is gondosan, tetszetősen kivitelezett kötetbe. Az írások az interdiszciplinaritás, a regionalitás, a kronológiai diverzitás és a tematikai sokszínűség jegyében friss, újszerű szemléletben mutatják be a migráció jelenségét, és ezt a fajta komplexitást az olvasó mindvégig érzékelheti.

Az első fejezetben szereplő négy tanulmány Hollandia és a holland gyarmatok migrációtörténetével foglalkozik. Michiel van Kempen, az amszterdami egyetem emeritus professzora a posztkoloniális irodalom egyik példáján keresztül a határok, az utazás és az identitás összefüggésében jellemzi a holland-karibi költészetben megjelenő toposzokat. Bozzay Réka, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének docense a koraújkori peregrináció nyugat- és közép-európai történetét mutatja be sokféle fókuszról közelítve és gazdag levéltári forrásanyaggal alátámasztva. A tanulmány figyelembe veszi a peregrinusok társadalmi helyzetét, motivációikat, val-

lasi hovatarozásukat, az őket ért hatásokat, valamint a velük kapcsolatos különféle interakciókat is. Pusztai Gábor, ugyancsak a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének docense Radnai István 1914-es, a Holland-Indiákon tett utazásának elemzése során a migráció-utazás-identitás összefüggéseit és konfliktusait mutatja be példás alapos-sággal. Írása egyben részletes naplóelemzés is, az énkép és a másokról alkotott kép sokrétű összefüggéseinek jól használható esettanulmánya. Az első fejezet záró tanulmányának szerzője Nagy Roland, az ELTE nyelvész oktatója, aki írásában az 1920-as években Hollandia és Belgium irányában lezajlott magyarországi gyermekvonat akciók történetének kulturális és nyelvészeti adaptációját adja, felhasználva és fókuszálva a korabeli szótárakra, nyelv-könyvekre, kiadványokra, melyek segítették a magyar gyerekek beilleszkedését a németalföldi világban.

A kötet második fejezete az Egyesült Államok történetének migrációs vonatkozásait tárgyalja, öt tanulmánnyal és főként a történeti aspektusokra koncentrálva. Czeglédi Sándor és Németh Dominik, a Pannon Egyetem oktatói az USA korai történetének törvénykezését vizsgálva a bevándorló közösségek nyelvi meghatározottságaira és a velük kapcsolatos amerikai kormányzati reakciókra fókuszálnak, kiemelve, hogy a bevándorló közösségek nyelvi hagyományai milyen mértékben alakították az amerikai nemzeti identitást. Szabó Éva Eszter,

az ELTE amerikanista és Latin-Amerikával foglalkozó oktatója írásában azt vizsgálja, hogy a bevándorlásra alapvetően nyitott Egyesült Államok politikája hogyan alakult át időnként rasszista alapú és korlátozásokat bevezető, szövetségi szintű bevándorlási politikává. A második fejezet ezt követő három tanulmánya a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézete és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kutatóinak és oktatóinak írásai, melyek a migráció és a mobilitás összefüggéseit vizsgálják az amerikai történelemben. Szathmári Judit egy Chicagót érintő esettanulmányban az egyházak szerepét elemzi abban a folyamatban, amely az őslakos amerikai indiánokat a városok felé terelte, rákényszerítve őket az asszimilációra, a keresztény értékrend felvételére és a hagyományos életmódjuk teljes feladására. Balogh Máté Gergely írása érzékeny témát érint, amennyiben az 1945 utáni magyar állambiztonság USA felé irányuló és elsősorban az ottani magyar emigrációt megfigyelő tevékenységét tekinti át, hangsúlyozva, hogy mindezeket hidegháborús kontextusban kell látnunk, ahol az USA a szovjet tömb (benne Magyarországgal) első számú ellensége volt. Lévai Csaba – a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének egyetemi tanára – tanulmányában Bölöni Farkas Sándor amerikai utazásának részleteit és körülményeit tekinti át, kiemelve, hogy Bölöni írása nagymértékben hatott a 19. századi magyarországi Amerika-képre, és erőteljesen befolyásolta az 1849

utáni ún. Kossuth-emigráció felfogását is.

A kötet harmadik fejezete a migráció közép- és kelet-európai történeti vonatkozásait vizsgálja, erőteljesen hangsúlyozva a gazdaság-, közlekedés-, információ- és kommunikációtörténeti szempontokat. Tózsza-Rigó Attila, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének docense a korai modern kor közép-európai kereskedőinek mozgását a Duna folyó tengelyébe helyezve mutatja be, hangsúlyozva a határok és a kereskedelem folyamatos dinamikáját. Pénzes János, a Debreceni Egyetem Földtudományi Intézete docensének társadalomföldrajzi szempontú áttekintése az 1989 utáni hazai belső népmozgások sokrétű összetevőit vizsgálja meg, szemléletes térképekkel, grafikonokkal bemutatva a vonatkozó trendeket. Grunda Marcell, a Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézetének kutatója az információs korszakban, napjainkban elemzi a migráció jelenségét, szemléletesen

bizonyítva, hogy a téma mennyire aktuális, emocionális, átpolitizált, manipulálható és többféle narratívában is értelmezhető.

A kötet megjelentetése hasznos vállalkozás, az angol nyelvű kiadás felkeltheti a téma iránti szélesebb, nemzetközi érdeklődést. A gondos szerkesztői munka, valamint a tudományos alapossággal publikált tanulmányok biztosan kijelölik a kötet helyét a tudományterület hazai és remélhetőleg nemzetközi palettáján. A Nemzetközi Migrációkutató Központ munkáját jól reprezentáló kötet egyben azt is jelzi, hogy a migrációt vélhetően leginkább interdiszciplináris megközelítésekkel lehet értelmezni, azzal együtt, hogy a jelenség teljes megértéséig még vélhetően hosszú az út.

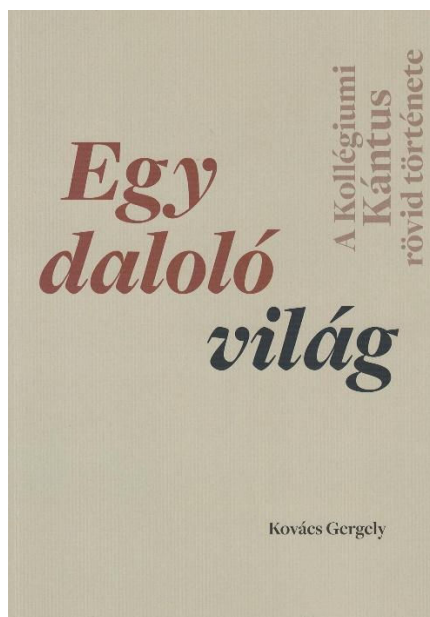
Barta Róbert

történész, egyetemi docens
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/4/499-501>

A Kántus történetéről röviden

Kovács Gergely: *Egy daloló világ. A Kollégiumi Kántus rövid története.*
Debrecen: Debreceni Református Kollégium, 2025.

A szerző, Kovács Gergely, a Debreceni Református Kollégium volt diákja és jelenlegi tanára nem először írt a Kántusról. A *Debreceni Szemlé*-ben is több tanulmánya jelent meg a patinás debreceni énekkarról, annak történetéről, fejlődéséről, karnagyairól, és vélhetően nem is ez lesz az utolsó alkalom, hogy Kovács tanár úr tollából érdekes kötet jelenik meg a Kántusról. Jelen könyv ugyan tudományos igényességgel készült, precíz munka, elsősorban mégis az érdeklődő nagyközönségnek szól. A szerző tizenkilenc rövid fejezetben mutatja be a debreceni Kollégium énekkarának történetét.

Maróthi György (1715-1744), a Kollégium professzora alapította az énekkart 1739-ben. Nehéz korszaka volt ez a városnak. A lakosságot pestisjárvány tizedelte, aki tudott, elmenekült. Maróthi eredetileg a számos haláleset miatt megszorodott temetésekre tekintettel hozta létre az énekkart, hogy azok énekszóval tudjanak szolgálni a szertartásokon. Maróthi, aki peregrinusként több mint hat évet töltött holland és svájci egyetemeken, külföldről hozta haza a négyszólamú éneklés hagyományát, melyet Debrecenben sikerrel honosított meg. Igaz, ennek az újfajta stílusnak nem sikerült zökkenőmentesen beilleszkednie a hagyományos gyülekezeti éneklésbe. Olyannyira nem, hogy a városi tanács 1743-ban figyelmeztette a Kollégiumot, s megintette a diákságot, hogy tartózkodjanak a közbotrányt okozó újszerű énekléstől.

A kötetből megtudhatjuk, hogy a református kollégiumok ekkortájt egyre-másra alapították saját énekkaraikat, Nagykőrösön (1742), Kolozsváron (1746), Székelyudvarhelyen (1753) és Sárospatakon (1752) is. Ekkor a latin eredetű 'cantus' (dal, ének, éneklés) kifejezést még általánosan használták köznévként, de kollégiumi kórus jelentésben majd csak a 20. század elején váltja

fel a latinos írásmódot a mai magyaros forma.

A kántus a 18. században a tűzoltókhoz vagy a rézmetszőkhöz hasonlóan kollégiumi diákegyesületként működött. Önálló szabályzatukat csak 1847-ben fogadták el. A *Cantus praeses*, vagyis a karelnök volt az énekkar művészeti vezetője. A protokántorok, vagyis a szólamvezetők segítségével ő tanította be a darabokat. A munkát a jegyző és szólamonként egy-egy válaszmányi tag segítette. Az énekkar hivatalosan az egyházkerület alá tartozott ugyan, de az ellenőrzését a Kollégiumra bízta. A Kántus bevétele nemcsak az énekari (főleg temetési) szolgálatok után kapott díjazásból állt, de fontos forrást jelentettek az alapítványok is. A 19. században többek között Radnóthy György, a városba látogató szerb kereskedő Tököly Száva (eredetileg Thököly Sabbás) és Nagy Lajos is alapítványt tettek az énekkar javára.

A Kántus vezetőinek sorában, többek között Mácsai Sándor (1858-1924) és Szigethy Gyula (1904-1986) mellett kiemelten foglalkozik a kötet Berkesi Sándor pályájával. Nem csoda, hogy Berkesi karnagysága ilyen fontos helyet foglal el a könyvben, hiszen 1967-től egészen 2023-ig (az utolsó tíz évben Arany Jánossal közösen) vezette az énekkart. Ebben az időben, az ötvenes években tapasztalható, egyházakat érintő elnyomás, hátrányos megkülönböztetés némileg enyhülni látszott. Nyilvános fellépések, rádiófel-

vételek, külföldi utazások kezdődtek. Ezeken keresztül úgy tűnhetett, hogy sikerül áttörni azt a láthatatlan burkot, mely fogva tartja a kiemelkedően tehetséges karnagyot és lelkes énekkarát. Persze most már a politikai akarat is megvolt az egyházi kórus nyugati utaztatására, mivel ebben a hatalom a vallás- és szólásszabadság ékes bizonyítékát kívánta kifelé demonstrálni, valamint a Kántusban a kultúrdiplomácia ellenőrizhető és jól eladható termékét látta. Az 1970-es, '80-as években a kórus többek között eljutott a Német Szövetségi Köztársaságba, Nagy-Britanniába, Ausztriába, Dél-Koreába, az Egyesült Államokba, Kanadába, Japánba, Jugoszláviába és a Szovjetunióba (Kárpátaljára) is.

A Kántus minden jelentős kollégiumi ünnepen, így az Emlékkertben található gályarabok emlékoszlopának avatásán, 1895-ben és a hagyományosan itt ünnepelt reformáció emléknapiján is fontos szerepet játszott. II. János Pál pápa látogatása idején, 1991. augusztus 18-án, a megbékélés gesztusaként megkoszorúzta az emlékoszlopot. Ugyanekkor a Kántus is szolgált az alkalmon. A gályarab vértanúkra való emlékezés zenei tolmácsolásában is fontos helyet kapott, amikor 1994-ben, a Debreceni Orvostudományi Kar énekkarával közösen szerepeltek Szokolay Sándor Gályarabkantátájának CD-felvételén.

Noha a könyv fejezetei meglehetősen rövidek, Kovács Gergely figyelmét nem kerültk el a részletek

sem. Külön részben tárgyalja a Kántusterem történetét, a KESZ-t, vagyis (az állítólagos) Kántus-ellenes Szövetséget és a Kántus jegyzőkönyveit is.

A 96 oldalas kötet hatalmas háttéranyag felhasználásával megírt, frappáns, közérthető és olvasmányos összefoglalása a Kántus történetének. Külön érdeme a könyvnek, hogy nagyon gazdag képanyagot vonultat fel, elsősorban fényképeket,

de a szerző grafikákat és rajzokat is közöl. Kovács tanár úr tarsolyában valószínűleg ott lapul még egy nagyobb ívű, tudományos igényű monográfia is a patinás debreceni ének-karról, melyet izgalommal várunk.

Pusztai Gábor
egyetemi docens
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/4/501-507>

Háborúábrázolások a kortárs filmtudomány fókuszában

Győri Zsolt és Kalmár György (szerk.): *Háború, mozgókép, reprezentáció*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2025.

A Kalmár György és Győri Zsolt által szerkesztett ZOOM könyvsorozat több mint tíz éves fennállása során számos, társadalmi problémák

filmes ábrázolását feldolgozó könyvet adott ki magyar és angol nyelven. Itt jelent meg többek között a *Tér, hatalom és identitás viszonyai a magyar filmben* (2015), a *Test és szubjektivitás* (2013), a *Representations of Social Inequality in 21st Century Global Art Cinema* (2021), idén pedig a *Háború, mozgókép, reprezentáció* című tanulmánykötet. A két szerző neve ismerősen csenghet a hazai filmkutatást követő olvasóknak, Győri Zsolté például a *Szerzők, filmek, kritikai-klinikai olvasatok* című könyv kapcsán (Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014), Kalmár Györgyé pedig legutóbbi művei, *A válság mozija* (Gondolat kiadó, 2023) vagy a *Post-Crisis European Cinema* (Palgrave-Macmillan 2020) című monográfiákból. A sorozat ugyan a filmtudományra fókuszál,

de történelmi és kultúratudományi szempontok is részei a könyvekben szerepeltetett tanulmányoknak. Az interdiszciplinaritás mellett éppúgy jellemzője ennek a debreceni filmes iskolának a különböző generációk együttműködése: az évek során a két alapító tag mellé felsorakozott számos fiatalabb oktató, doktori hallgató, sőt a Debrecenben tanuló külföldi hallgatók is, ezzel széles körű szerzői és olvasói bázist kialakítva a sorozat és a könyvkiadó számára.

A *Háború, mozgókép, reprezentáció* című tanulmánykötet a filmtudomány egyik legfontosabb kérdését feszegeti: hogyan jelenik meg a háború és annak hozadéka a mozgóképi médiumban, és mindezek milyen hatással vannak a háborús diskurzusokra? A kötet több, a háború filmes ábrázolásához kapcsolódó kulcskérdést fejt ki, időrendben haladva a korai 20. századtól napjaink háborús konfliktusaiig. A fókusz nemcsak magán a háborún és a történelmi eseményeken van, hanem a hadviselés és képkészítés technológiai fejlődésén, illetve az identitás, trauma és kulturális emlékezet kérdésein is. A kötet komoly hangsúlyt fektet a képi reprezentáció mikéntjére, a filmkészítési eszközökre, a trauma és kulturális emlékezet kérdéseire, illetve az animációs technikára és a propaganda eszközeire is. A reprezentáció elemzése kapcsán fontos szemponttá válik, hogy a mozgókép nem csupán ábrázolja a háborús eseményeket,

hanem a közvéleményt is formálja, sőt képes háborús eszközzé is válni.

A Kalmár és Győri által jegyzett bevezető tanulmányban gyorstalpalót kapunk a háború filmes ábrázolásáról mintegy hidat képezve múlt és jelen között. A történelmi, hadtudományi és médiatudományi belátásokat ötvöző tanulmány rámutat, hogy a 21. század technológiai fejlődésével „az olyan technológiai változások, mint a go-pro kamerák és a dróntechnológia fejlődése és megfizethetővé válása, a műholdalapú internet-hozzáférés és az élő streaming technikai feltételeinek a megjelenése, a közösségimédia-platformok megnyitása a vlogok és az élő közvetítés felé, vagy épp a decentralizált és titkosított platformok megjelenése mind átírták a háború ábrázolásának és mediatiszálódásának a lehetőségfeltételeit” (Kalmár–Győri 2025, 7). Persze – ahogy a bevezető is kiemeli – „ezeknek a változásoknak megjelentek a negatív következményei is: az online térben publikált képek és geolokációs adatok gépi elemzése például a katonai célpontok kiválasztásában és emberi életek kioltásában is szerepet játszik, a mesterséges intelligenciával alkotott vagy manipulált képek pedig beépültek a háborús propaganda és álhíripar napi működésébe is” (8). Ezzel a szerzők rámutatnak arra, hogy a felvételek valós idejű képeket mutathatnak, viszont ugyanannyira manipulálhatók, mint a korábbi médiumok által sugárzott felvételek.

A bevezető tehát teljes filmtörténeti áttekintést ad az első világháborútól a 21. századig. Több mint száz év változásait követi nyomon, kezdve a háborúellenes filmekről a különböző, személyes perspektívákat megmutató mozgóképes reprezentációkig. Emellett hangsúlyozza, hogy az újabb háborúk esetében (mint például az orosz-ukrán konfliktus), a haditechnológia fejlődése és a háború képi reprezentációi együttesen változnak, ugyanakkor a mozgóképes ábrázolás máig kulcsfontosságú eleme maradt a kollektív értelmezésnek.

„Gyakran használt közhely, hogy a háborúkat nemcsak a csatamezőkön vívják, hanem a hátszágokban is, hiszen az otthonmaradottak élete is hadiállapotban telik, így a háború kulturális reprezentációjának és az emlékezésnek is számos formája alakult ki” – hangzik a kötet második fejezetének bevezetésében (Debreceni 23). Debreceni Ferenc a magyarok és oroszok kapcsolatát és annak reprezentációját vizsgálja az első világháborús tematikájú filmekben. Debreceni kiemeli, hogy közvetlenül az első világháború utáni időszak magyar filmjei jellemzően a sztereotip és ellenséges orosz képet közvetítik, ugyanakkor a későbbi javuló tendenciára is felhívja a figyelmet. A tanulmány fontos konklúziója, hogy a két világháború közötti politikai prioritások ellenére a filmipar nem jeleskedett az ellenséges orosz kép felállításában. Ezzel szemben inkább egy dramatikus összkép alakult ki, köszönhetően

leginkább a *Hotel Imperial*nak. Debreceni tanulmánya jól mutatja, hogy a filmipar hogyan lavírozott a propaganda, a közösség igénye és a nemzetközi filmtrendek között. Így általánosságban megállapítható, hogy a fejezet leginkább kulturális és ideológiai szempontokra fókuszál.

A harmadik fejezetben Vajdovich Györgyi tanulmánya olvasható, melynek témája az 1931–45 közötti háborús tematikájú magyar játékfilm és annak műfaji változatai. Szerinte „ezek a művek a magyar közönség emlékezetében még élő, két-három évtizeddel korábbi háborús tapasztalatokra építenek. A korabeli közönség szerelmi történetek iránti igényét is kielégítve jelenítik meg a civilek életére ható háború, a hadifogság, a bujkálás és a kiszolgáltatottság élményét” (55). A fejezet konklúziója szerint a korszak magyar filmgyártása nem törekedett a realizisztikus ábrázolásra, a háború borzalmainak és veszteségeinek a bemutatására. Inkább melodramatikusan, erősen érzelmes történetekkel szerette volna palástolni a harcot és az ezt követő nehéz éveket. Érdekes azonban felvetni a kérdést, hogy vajon mennyire a Vajdovich által említett cenzúra és filmipari megkötések és mennyire valóban a közönség igénye formálta a melodráma elterjedését.

Turnacker Katalin elemzésében nem klasszikus háborús filmeket sorakoztat fel, hanem Stefan Zweig *Sakknovella* (1941) című művét és

annak két filmadaptációját. Kiindulópontja az emberi agresszió vizsgálata mint evolúciós tényező, melyben hangsúlyozza, hogy a háborúhoz ideológia és kulturális szempontok is kellenek. „Az emberi viselkedés egyik alapvető jellemzője az agresszió, amely biológiai adottságokon, konkrétan a viselkedésszabályozó gének tevékenységén nyugszik. ... Az állatok világából ismert, tanulmányozott viselkedés alapvető szerepe az, hogy az egyedek életképességét, rátermettségét növelje, valamint a csoporton belül az erőforrások optimális elosztását elősegítse” (75). Az általa vizsgált fentebb is említett művek által a sakkot mint indirekt háborús eszközt mutatja be. Fő tézise, hogy a sakk kiválóan alkalmas eszköz az ellenfél megtörésére. Tehát nem csupán játék, hanem a háború metaforája az ellenség leigázására. Turnacker fejezete az egyik legérdekesebb a kötet által vizsgált témán belül. Tanulmánya új perspektívából mutatja be a háború lélektani és fizikai aspektusait, rámutatva az indirekt pszichológiai dimenziókra. Annak ellenére, hogy a fejezet szűk keresztmetszetet vizsgál, sikeresen járul hozzá ahhoz, hogy tágabb értelmezői keretekben lássuk a háború reprezentációját.

Jurásek Dániel a háborús veterán kiutkeresését vizsgálja tanulmányában az 1980-as évek amerikai akciófilmjeiben, hangsúlyt fektetve a világhírű *Rambo*-sorozat főszereplőjére. Jurásek szerint „John Rambo

ikonikus alakja a félelmet nem ismerő elit katona prototípusának tekinthető” (90). Ezen filmek a veteránt traumatizált, társadalomból kirekesztett hősként igyekeznek bemutatni, aki szimpátiát ébreszt, mivel a korrupcióval és az ellenséggel harcol a közjó érdekében. Tanulmányában kitér arra, hogy a filmek „hazatérés-filmeknek” nevezhetők, ugyanakkor ezúttal a haza nem az otthonhoz, hanem a harchoz való visszatérést jelenti. A későbbi, századforduló környéki filmekben már egy társadalomba beilleszkedett karaktert figyelhetünk meg. Olyat, aki megfelel az adott kor politikai elvárásainak, kevésbé traumatizált, testére odafigyelő, egészségesebb veterán. A Jurásek által vizsgált filmek alátámasztják, hogy az akciófilmek az Egyesült Államok vereségét eszközként használják fel a kollektív trauma enyhítésére, ezáltal látható a változó tendencia a háborús filmes propagandában. A fejezet erőssége, hogy már a mai fiatalok számára is ismertebb és könnyebben elérhető filmekkel dolgozik. Hiányosságnak tekinthető ugyanakkor, hogy nem tartalmaz képi illusztrációkat, azaz nincs vizuális megjelenítése a szövegben említett veterán alakoknak az összehasonlítás megkönnyítésére.

Papp Fruzsina értekezésének középpontjában a Sofia Coppola által rendezett *Csábítás* (2017) című, részben polgárháborús tematikájú nagyjátékfilm áll. Fő célja elemezni, hogy a háború miként jelenik meg a női-férfi kapcsolatok szempontjából

a filmben. Szerinte Coppola filmje a hangsúlyt „a női-férfi kapcsolatokra, a társadalmi nemekkel szemben támasztott elvárásokra és ezek háború során zajló megváltozására helyezi” (106). Érvelése alapján a *Csábítás* nem csupán háborús filmként olvasható, hanem feminista allegóriaként is, melyben a női ágencia a fő téma a háború maskulin jellemzőivel szemben. A tanulmány, bár meglehetősen átfogóan elemzi a filmet, kevésbé láttatja a polgárháború egészét. A film feminista újraértelmezése a korábban készült filmadaptációnak, viszont kevés szó esik a korszak társadalmi berendezkedéséről. Ez Coppola filmjére nézve is hiányosság lehet, hiszen így a polgárháború reprezentációját egy lényegi aspektusától fosztja meg. Amennyiben a filmadaptációt csak a női sorsok/szerepek olvasatában értelmezzük, a tanulmány kíváloán értekezik a nők polgárháborúban eltöltött életéről.

A következő fejezet a pacifista hős karakterét mutatja be az első világháborús festészeti hagyományok és Sam Mendes *1917* című filmjén keresztül. Antalóczy Fanni a filmet a világháborús festészet kontextusában elemzi, segítségül hívva olyan festők műveit, mint Paul Nash, C.R.W. Nevinson, vagy Sir William Orpen. Szerinte az első világháború alatt megkérdőjeleződik a viktoriánus hős alakja, hiszen „a katona már nem a hősiesség, a bátorság, a viktoriánus férfiideál megtestesítője, hanem a géppuskák, bombák és mérges gáz által meggyomorított,

sárba fulladt, összetört test” (119). Tanulmánya ezt a tézismondatot járja körül és mutatja be vizuális elemekkel tarkítva. Értekezésében helyet kap a kettősség is, amely a filmet jellemzi. Egyrészt a katona, mint hős és áldozat, a vizuális elemek és az ábrázolni kívánt történet közötti kettősség, mivel szerinte a film vizuális szinten „egyértelműen áldozatközpontú, történetében sokkal inkább a heroizáló történetmesélés tűnik dominánsnak” (128). Antalóczy Fanni tanulmánya jeleskedik a film vizuális eszközeinek részletes bemutatásában és vizsgálatában. Segíti a megértést, hogy az általa említett festmények és filmes snittek nemcsak írásban kerülnek összehasonlításra, hanem a fejezet végén beillesztett képek által az olvasó saját maga is tudja ellenőrizni a szerző által felajánlott következtetéseket.

Sághy Miklós Tar Sándor *El, valahová* (1995) című novelláját és az azon alapuló Pálffy György rendezésében mozivásznonra kerülő *Mindörökké* (2022) című filmet elemzi, mely a hátország életére fókuszál. A novellához hasonlóan a film is egy Debrecenhez közeli, rendszerváltás utáni települést ábrázol, melyre mélyszegénység jellemző. Ezt a filmbéli helyet Sághy „poszt-apokaliptikusnak” és „poszt-katasztrofikusnak” látja (142). Csatajelenetek nem részei a filmnek, leginkább a nyomor, a veszteség bemutatása által következtethetünk a jelenlétére. Tehát a háború, Sághy érvelése

alapján, nem konkrét esemény, hanem a szegénység és a társadalmi kirekesztettség metaforája. Célja nem a tényleges háborús állapot viszonyosságainak, hanem az az okozta politikai, társadalmi és gazdasági válsághelyzet bemutatása. A fejezet konklúziója, hogy a film a hátszág háború metaforájáról szól, melyben a harc nem a fronton zajlik, hanem „kiszorul a térképről” és a periférián élők helyzete kapcsán mutatkozik meg.

Simor Kamilla tanulmányában az orosz-ukrán háború alatt, civilek által készített videók szerepét elemzi a dokumentumfilmek kontextusában. Elemzésének középpontjában a *Mariupol: Emberi történetek* (2022) és a *Mariupol: Harcban a reménnyel* (2022) című filmek állnak. Szerinte „az átmediatizáltság hatására radikálisan átalakulnak nemcsak a háborúval kapcsolatos jelenbeli tapasztalataink, hanem ennek hatására a média, az emlékezet és a történelem viszonya” is (152). Kitér a két film hasonlóságaira és különbözőségeire, és fontos következtetéseket von le az amatőr felvételek és egyéni perspektívák szerepéről. Simor szerint a dokumentumfilmek megmutatják, hogyan válnak az amatőr videók a háború kollektív emlékezetének hordozójává.

A kötet Orosz-Réti Zsófia által írott fejezete a videójátékok szerelmeseinek is egy átfogó tanulmánnyal szolgál. A *This War of Mine*, a *Bury Me, My Love* és a *Liyla and the Shadows of War* tekintetében azt vizsgálja, hogy a játékosok milyen

ágenciával rendelkeznek a játékban szereplő karaktereik felett. Emellett a hősnarratívák és a játékokban megjelenő gondoskodás egymásra hatásáról is szót ejt. Orosz-Réti kiemeli, hogy „a heroizmus és a gondoskodás aktusai... hagyományosan egymást kizáró, kifejezetten társadalmi nemek szerint súlyozott mezők középpontjai” (172). Ebben az összefüggésrendszerben mutatja be, hogy a fentebb említett játékok miként rombolják le vagy mossák össze a feminin és maszkulin szerepköröket illető sémákat. Orosz-Réti Zsófia elemzése bemutatja, hogy hogyan írják át ezek a játékok a háború hősiességre alapuló narratíváit a civil szempontok előtérbe helyezésével, illetve hogy bennük a gondoskodás nem mint feminin feladat, hanem mint a túlélés kulcsa jelenik meg. Ezáltal ezek a játékok új maszkulin képet alkotnak meg, melyben a hősiesség, sebezhetőség és gyengédség egyszerre jelenik meg. A fejezet teljesen új perspektívát kínál azzal, hogy a háború reprezentációját a videójátékok szemszögéből vizsgálja.

A kötet utolsó fejezetében Szőke Dávid Sándor a vizuális oknyomozás szerepéről ír. Bemutatja a nyílt forrású oknyomozás és a nyílt forrású hírszerzés közötti különbséget, hangsúlyt fektetve ezek módszereire és etikai hátterükre. Értekezése szerint a vizuális oknyomozás akár politikai manipulációk és narratívák leleplezéseként is szolgálhat, viszont etikai korlátai miatt csak ki-

egészítő eszköze lehet a háborús bűnök feltárásának. Szöke tanulmánya ugyan érdekes és releváns a technológiai fejlődés hatásainak feltérképezése szempontjából, témája és fő kérdései azonban némileg eltérőek a kötet alapkonceptiójától és a háborús reprezentációk elemzésétől.

A *Háború, mozgókép, reprezentáció* című tanulmánykötet összességében jól teljesíti a szakmai és olvasói elvárásokat. Világos történeti és elméleti keretekben mutatja be a háborúábrázolások sokféleségét, az ezek által felvetett különböző technológiai, etikai és politikai kérdéseket, illetve a ma relevánsnak számító szakmai közelítésmódokat. A tizenegy fejezetből álló kötet koherens felépítése szintén segítséget nyújt az olvasók számára szerteágazónak mondható témában való eligazodáshoz. A ZOOM sorozat korábbi köteteihez hasonlóan ez a

könyv is egy társadalmunkat érintő, égető témát dolgoz fel olyan közelítésben, mely egyesíti a filmtudomány, a kritikai kultúrakutatás és a médiatudomány szakmai eszköztárát. Nehézséget okozhat az olvasónak, hogy a fejezetek zöme bővelkedik kevésbé ismert példákban – filmekben, adaptációkban, festményekben és egyéb mozgóképes reprezentációkban –, ugyanakkor ezek felkutatása és megismerése kiváló lehetőséget kínál a film- és médiatudomány területén nem kifejezetten járatos olvasók számára, hogy szakmai szempontokat követve mélyítsék el tudásukat. A kötet a Debreceni Egyetemi Kiadó honlapjáról is rendelhető.

Szilágyi Míra

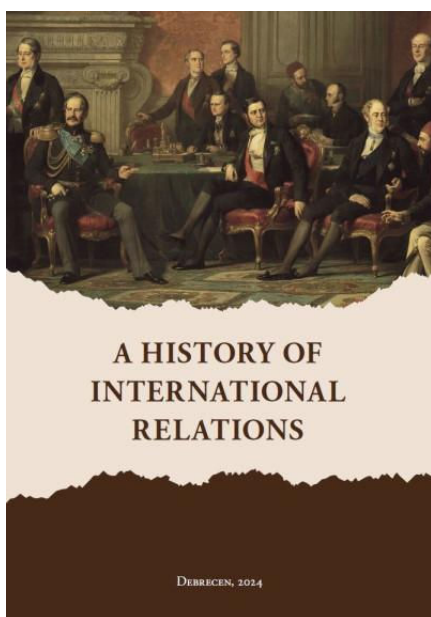
Anglisztika MA hallgató
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceeniszemle/2025/33/4/508-510>

A nemzetközi kapcsolatok története új megközelítésekkel

A History of International Relations. Edited: Katalin Schrek. Contributed: Attila Bárány, Róbert Barta, Attila Györkös, László Pósán, Katalin Schrek, Levente Takács. Associate editor: Melinda Jakab, Ádám Novák. Translated: Máté Barta.

Debrecen: University of Debrecen Doctoral School of History and Ethnography, 2024.

Az államközi- és diplomáciai kapcsolatok végigkísérték a történelmet az ókortól napjainkig, hiszen az évszázadok során létrejövő államok és birodalmak egy-egy térségen belül elkerülhetetlenül és szükségszerűen kapcsolatba kerültek egymással. A kapcsolatfelvételek mögött eltérő okok lehettek: gazdasági előnyök, katonai szövetségek, dinasztikus együttműködések, véd- és daczövetségek stb. Emiatt a történelemtanítás és -kutatás egyik legfontosabb részeként tekinthetünk rájuk.

A különféle bonyolult nemzetközi folyamatok megértéséhez elengedhetetlen a nemzetközi kapcsolatok kutatása. Ismeretük fontos a gazdasági folyamatok, a nemzetközi joggal kapcsolatos ügyek és a politikai konfliktusok, együttműködések értelmezéséhez is.

A témában már korábban is megjelentek magyar nyelven összefoglaló művek (pl. Fischer Ferenc, Harald Kleinschmidt, Henry Kissinger, Majoros István, Ormos Mária írásai), 2024-ben pedig a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi Intézete is kiadott egy összefoglaló munkát a nemzetközi kapcsolatok történetéről, amely a 2020-ban megjelent magyar nyelvű kötet (egyetemi tankönyv) bővített és kiegészített, angol nyelvű kiadása. A műben Történelmi Intézet oktatói és kutatói (Bárány Attila, Barta Róbert, Györkös Attila, Pósán László, Schrek Katalin, Takács Levente) készítették el a kutatási témájukhoz kapcsolódó korszakok nemzetközi kapcsolatainak történetét. Az előszóban Barta Róbert a DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola nemzetközi kapcsolatok története alprogramjának vezetőjeként és a

jegyzet modernkori részének szerzőjeként hangsúlyozza, hogy a kötet célja az is, hogy megalapozza a tervbe vett angol nyelvű történelem szakos diszciplináris és nemzetközi tanulmányok képzés törzsanyagát. A kötet szerkesztője Schrek Katalin, aki a 19. századi nemzetközi kapcsolatok történetét általánosan bemutató, megalapozó fejezet elkészítése mellett összeállította a válogatott bibliográfiát is. A könyv egyik nagy előnye, hogy nem pusztán nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó történetesek dolgoztak rajta, hanem olyan kutatók is, akik saját kutatási témájukkal is hozzá tudtak járulni a megjelenéshez (pl. Szilágyi Zsolt a történeti földrajzzal). A bevezető fejezet alapján tisztán látjuk, hogy mit jelentenek, valamint mikortól beszélhetünk nemzetközi kapcsolatokról. Ezáltal érthetőbbé válnak az olvasó számára a későbbi fontos információk. A fejezet végén egy rövid összefoglalót is találhatunk a nemzetközi kapcsolatok különféle szintjeiről. Említésre méltó, hogy a fejezetek során a legfontosabb fogalmakat, helyszíneket, személyeket, adatokat, műveket, eseményeket kiemelték a szövegben, s mindez segíthet az olvasónak abban, hogy a fontosabb információkat megjegyezzék. A vizuális források tekintetében megemlíteném, hogy nem pusztán az adott korszakokból származó képzőművészeti alkotások, fényképek szerepelnek a kötetben, hanem krónikarészletek is vagy a jelenleg is megtekinthető helyszínekről készült képek (pl. a Zeyrek Camii-ban található

monostor, vagy a Corte del Million Velencében), az amerikai légi felderítőktől származó archív kép, továbbá politikai karikatúrák a 19. századból. A kötet végén a fejezetek forrásai és szakirodalma, a vizuális források fellelhetőségei, valamint a témákhoz kötődő térképek külön részekre bontva szerepelnek, ezáltal is áttekinthetőbbé téve a törzsszöveg narratíváját.

A mű címe talán kissé megtévesztő lehet, hiszen sok esetben nem csupán a nemzetközi és az államközi kapcsolatokról esik szó a könyvben, hanem a szerzők kitérnek a gazdaságra, egy-egy állam belpolitikájára, katonai ügyekre, ideológiákra, szokásokra, hagyományokra stb. Így összességében a diplomácia és a nemzetközi kapcsolatok története csak egy részét fedi le a munkának. Ez nem feltétlenül hátrány, de a címben vagy egy-egy alcímben meg lehetett volna említeni, hogy a kötet egyéb területekkel is foglalkozik, mert az olvasó így azt hiheti, hogy ez a kiadvány csak a nemzetközi- és államközi kapcsolatok, külpolitikai és geopolitikai témák rendszerét és történetét öleli fel. Természetesen a tágabb kitekintés és a komplex megközelítés bizonyos szempontból szükséges, mert ahogyan a könyv elején is olvasható, a 17. század közepéig klasszikus és modern értelmezésben/értelemben vett hivatalos diplomáciáról, valamint államok közötti kapcsolatokról aligha beszélhetünk. Részben érthető, mégis hiányérzetet kelthet, hogy a műben Magyarország diplomáciatörténetéről nem, vagy

csak említés szintjén esik szó (pl. Magyarország és Velence kapcsolatáról). Hazánk, ha nem is mindig, de időnként fontos szerepet játszott az európai történelemben (pl. a két világháború közötti diplomáciatörténetben), emiatt talán bővebben ki lehetett volna térni a 19-20. századi magyar diplomáciára. Vélhetően mindezt a kötet terjedelmi korlátai is befolyásolták, de talán érzékelve népszerűségét, a szerzők a további kiadásokban megfontolják a magyar vonatkozások hangsúlyosabb beemelését.

Összességében megállapítható, hogy *A History of International Relations* modern szemléletű, jól használható összefoglaló az egyetemes történelem nemzetközi kapcsolatainak történetéről. Az ókortól a 21. század elejéig összefoglalja a fontosabb tudnivalókat a nemzetközi kapcsolatokról, diplomáciáról, dinasztikus politikáról, geopolitikáról, gazdasági kapcsolatokról, a diplomácia történelmi tradícióiról. A mű hasznos segítséget nyújthat a történelem sza-

kos (BA, MA, OMA) és a nemzetközi tanulmányok szakos (BA, MA) hallgatóknak ahhoz, hogy áttekintve megismerjék a nemzetközi kapcsolatok történetének legfontosabb aspektusait. Emellett hasznos segítség lehet a középiskolákban tanító kollégáknak, valamint azoknak az olvasóknak is, akik érdeklődnek a nemzetközi kapcsolatok és a diplomácia sokszor bonyolult és sokrétű világa iránt. A kötet angol szövege jól olvasható, értelmezhető és e-book formájában szabadon hozzáférhető. (<https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/inline-files/International-Relations-EBOOK.pdf>)

Lengyel Ádám

PhD-hallgató

DE Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola

E számunk szerzői és elérhetőségeik

Auksziné Erdélyi Anita	közgazdász, PhD-hallgató, stratégiai és kontrolling tanácsadó, erdelyi.anita@econ.unideb.hu
Barta Róbert	történész, egyetemi docens, BTK Debreceni Egyetem, barta.robert@arts.unideb.hu
Bittner Beáta	közgazdász, Debreceni Egyetem GTK, egyetemi docens, bittner.beata@econ.unideb.hu
Cserép Attila	nyelvész, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet cserep.attila@arts.unideb.hu
Hodossi Sándor	vallás tanár, főiskolai docens, Debrecen, DRHE, hodossi.sandor@drhe.hu
Kovács Gergely	középiskolai tanár, Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola koge@drkg.hu
Lengyel Ádám	PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, lengyeladam0911@gmail.com
Nagy-Tóth Boglárka	közgazdász, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem GTK, toth.boglarka@econ.unideb.hu
Pusztai Gábor	néderlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, pusztai.gabor@arts.unideb.hu
Rácz Zoltán	építész, Debrecen
Sipka Sándor	orvos, belgyógyász, professor emeritus, Debreceni Egyetem, sipka.sandor45@gmail.com
Szabadfalvi József	jogász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, Debreceni Egyetem ÁJK, szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu
Szilágyi Míra	Anglisztika MA hallgató, Debreceni Egyetem, szilagym05@gmail.com
Venkovits Balázs	amerikanista-kanadista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet, BTK, venkovits.balazs@arts.unideb.hu

THE DEBRECEN REVIEW
SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXXIII. NO. 4

NEW ISSUE

2025. IV

Contents

DEBRECEN IN THE PAST AND NOW

<i>Anita Aukszi-Erdélyi – Beáta Bittner: External Environmental Assessment of Public Service Organizations in Debrecen</i>	417
<i>Zoltán Rácz: Debrecen Alive</i>	433
<i>Attila Cserép – Balázs Venkovits: From Canada to Debrecen: The Work and Publications of T. E. Welsh (1882–1994) at the University of Debrecen</i>	441

STUDIES

<i>Boglárka Nagy-Tóth: Family Businesses and Succession Planning, Challenges and Solutions</i>	462
<i>József Szabadfalvi: Examples to Follow: The Public Role of Gyula Moór, a 20th-century Hungarian Legal Philosopher</i>	473

BOOK REVIEWS

<i>A New Historical Play about Debrecen, in Debrecen. János Győri L.: Dethroners. (Sándor Sipka)</i>	487
<i>From Jókai to Antal Szerb – A Textbook of Prose Theory with Sample Analyses. Péter Bényei and Ferenc Máté Bodrogi: Prose Theory (Gergely Kovács)</i>	489
<i>Multiplicity into Unity as Shown in the Efforts of Calvinist Public Education during the Interwar Period. Magdolna Rébay: Calvinist Educational Policy in the Horthy Era (Sándor Hodossi)</i>	493
<i>A Composite Approach to Migration. Balázs Venkovits and Gábor Pusztai (eds.) (Hi)stories of Migration, Mobility, and Travel: Crossing Literary, Linguistic, and Historical Boundaries (Róbert Barta)</i>	496
<i>The History of the Kántus in a Nutshell. Gergely Kovács: A Singing World. A Short History of the Kántus, the Choir of the Calvinist College (Gábor Pusztai)</i>	499
<i>Representing War in the Focus of Contemporary Film Studies. Zsolt Győri and György Kalmár (eds.): War, Motion Picture and Representation (Mira Szilágyi)</i>	501
<i>Novel Approaches to the History of International Relations. Katalin Schrek (ed.). A History of International Relations. (Ádám Lengyel)</i>	508
<i>Authors of this Issue</i>	511
<i>Contents</i>	512
<i>XXXIII. évfolyam</i>	513

A Debreceni Szemle XXXIII. évfolyamának tartalomjegyzéke (2025)

SZÍNHÁZ

Remélem, tragikomédiát rendeztem. D. Rácz István beszélgetése Szabó K. István rendezővel a <i>Godot-t</i> várva bemutatójáról és egyéb rendezéseiről	3
<i>Pinczés István</i> : A korlátozott időtartamú egzisztálás abszurdításának elviselése. Szabálytalan rendezői közelítés Samuel Beckett: <i>Godot-ra</i> várva című tragikomédiája szövegének megértéséhez	9
<i>Váró Kata Anna</i> : Deszkákra álmodott filmek. Szemezgetés a Csokonai Nemzeti Színház Debrecen 2024–25-ben bemutatott, ismertebb vagy kevésbé ismert előképpel is rendelkező előadásaiból	23
<i>Csató Péter</i> : Klasszikus és kortárs párbeszéde: kettős operabemutató a Csokonai Színházban	35

NEMZETGYŰLÉS ÉS KORMÁNYALAKULÁS DEBRECENBEN

<i>Püski Levente</i> : Hogyan lett Debrecen az ország ideiglenes fővárosa 1944-ben?.....	133
<i>Papp József</i> : Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány elhelyezése Debrecenben (1944-1945).....	141

ARCHEOGENETIKA

<i>Maticsák Sándor</i> : II. Archeogenetikai konferencia Debrecenben	269
<i>Szeverényi Sándor</i> : Nyelvészet és genetika: az uráli nyelvészet eredményei interdiszciplináris kontextusban	272
<i>Németh Endre</i> : Meddig maradt meg a magyar identitás Magna Hungáriában?.....	280
<i>Fehér Tibor</i> : Népek és törzsek a Kárpát-medencében: Y-kromoszóma eredmények a vaskortól a honfoglalásig	289
<i>Szeifert Bea</i> – <i>Gyuris Balázs</i> – <i>Türk Attila</i> : A honfoglalók uráli gyökerei és a keleten maradt magyarok – a legfrissebb archeogenomikai eredmények	297

TANULMÁNYOK

<i>Gáborjáni Szabó Botond</i> : Széphalom, Debrecen és egy „szabados bosszú”. Miért tette „kapóssá” Kazinczy Ferenc Sylvester Grammatikáját?	42
<i>Horog Máté</i> : Debrecenről Szántódpusztáig	68
<i>Maticsák Sándor</i> : Szíriuszi és amerikai ősmagyarok. A magyar mint a világ ősnyelve.....	157
<i>Puskás Marcell</i> : Devianciák és társadalmi diskurzus egy debreceni öngyilkosság példáján. Kenézy Lujza 1932-es halálának kontextusai	173
<i>Buczkó József</i> : Hadifogság versben. Henzsel Mihály első világháborús naplója	181
<i>Pusztai Réka</i> – <i>Pusztai Gábor</i> : Kultúrák között. Sivirsky Antal (1909-1993) szerepe a holland-magyar kulturális transzferben	198
<i>Nyul Imre</i> : Egy alig ismert építőmester. Horváth János	209
<i>Horog Máté</i> : „Debrecen szelleme mindent átölel. Itt a diákélet sosem múlik el.” A Debreceni diákhagyományok kurzus tapasztalatai	224
<i>Troitsky Mátyás</i> : Debreceni egyetemisták a munka világának küszöbén: A Z generáció karrierpreferenciáinak vizsgálata	336
<i>Győri L. János</i> : Egy évfordulós kiadvány margójára	354

<i>Nagy-Tóth Boglárka: Családi vállalkozások és az utódlási tervek kidolgozása, kihívások és megoldások</i>	462
<i>Szabadfalvi József: Példaképek: Moór Gyula, egy 20. századi magyar jogfilozófus közéleti szerepvállalása</i>	473

INTERJÚ

Szárnyalok. Pusztai Gábor beszélgetése az Első lépés zenekar két alapító tagjával, Bertha Zoltánnal és Hodossi Mátéval.....	84
Nyelvoktatás a gyorsan változó világban. D. Rácz István beszélgetése Szaffkó Péterrel, a Nyári Egyetem igazgatójával az elmúlt tizenöt évről	236
Alföldi színjáték nemcsak gyerekeknek. Seprényi Kinga beszélgetése Várhidi Attila rendezővel a gyermekszínpadról és az Alföld Gyermekszínpad jövőjéről	363
„Lármás semmirekellők”. Pusztai Gábor beszélgetése Béke Csabával és Béke Jakabbal, a Sonivius Vappae együttes alapító tagjaival	369

A TUDOMÁNYOS ÉLET HÍREI

<i>Csernoch László: Úrkutatás és –képzés a Debreceni Egyetemen</i>	90
<i>Bodrogi Ferenc Máté: A Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet őszi szemeszteréről</i>	97
<i>Benedek Máté: Beszámoló a 37. OTDK Debrecenben megrendezett Kémiai és Vegyipari Szekciójáról</i>	245

DEBRECEN MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL

<i>D. Rácz István: Bevezető</i>	303
<i>Czellárné Csiba Judit: Négy évtized után: Újra Debrecen!</i>	304
<i>Kozma Gábor: A Debreceni lakótelepek demográfiai mutatóinak változása a 2010-es évtizedben</i>	308
<i>Nyul Imre: Ary Lajos, Debrecen város egykori „pénzügyminisztere”</i>	321
<i>Horváth Péter: Örökségünk Debrecen</i>	334
<i>Auksziné Erdélyi Anita – Bittner Beáta: A debreceni közszolgáltató szervezetek külső környezeti értékelése</i>	417
<i>Rácz Zoltán: Élő Debrecen</i>	433
<i>Cserép Attila – Venkovits Balázs: Kanadából Debrecenbe: T. E. Welsh (1882–1944) munkássága és publikációi a Debreceni Egyetemen</i>	441

KÖNYVSZEMLE

Iskola, amelyikről mindig lehet újat mondani. Arany Imre: Fazekas 150. 1873–2023. A debreceni Fazekas Mihály Gimnázium története (<i>Ifj. Barta János</i>)...	101
Beszédessé tett regényhagyomány. S. Varga Pál: Fejezetek a 19. század második felének magyar regénytörténetéből (<i>Bényei Péter</i>)	105
„Tudom, hogy a könyvek a mi szabadságunk”. Gönczy Monika: „csillagokká repesztett szöveg...” – Szövegközi közelítések a 19. század második felének magyar irodalmához (<i>Kovács Gergely</i>).....	111
Fekete anyatörténetek új megvilágításban. Lénárt-Muszkas Zsuzsanna: Lehetetlen választások: Kortárs afroamerikai anyaszövegek és a rabszolgaság utóélete (<i>Papp Fruzsina</i>)	115

Menekülés Kakániából. Jan Mrázek (szerk.): Escaping Kakania: Eastern European Travels in Colonial Southeast Asia (<i>Hetei Adrienn</i>)	119
Amikor az épületek beszélnek. Papp József: Debrecen, a jövő városa – Városkép történelmi háttérrel (<i>Bazsa György</i>)	123
A matematika centenáriuma az egyetemen. Vincze Csaba (szerk.): Mathesis necesse est: 100 éves a matematika oktatása a Debreceni Egyetemen (<i>Pálffy Péter Pál</i>)	249
Emberek a száraz számok mögött, akikre nem szoktunk figyelni. Tózsá-Rigó Attila: Áruk – utak – emberek: Regionális üzleti és társadalmi hálózatok a kora újkori Közép-Európában. Pozsony–Nagyszombat–Bécs–Brünn (1560–1650) (ifj. <i>Barta János</i>)	252
Színek egy palettán – Tanári eszmény és irodalmi látásmód. Vincze Tamás: A sorsformáló pedagógusösztön. Színek a nevelő Németh László palettájáról (<i>Pornói Rita</i>)	257
A magyar gyümölcs új utakon. Dr. Csihon Ádám (szerk.): Gyümölcstermesztési ismeretek (<i>Surányi Dezső</i>)	260
A teremtő tudós. Béneyi Péter – Béres Norbert – Gönczy Monika (szerk.): „Hová e gondolatvezér mulatni vissza-visszatér”. Tanulmányok a 70 éves S. Varga Pál köszöntésére (<i>Karádi Zsolt</i>)	375
Félezer éve Debrecen közepe – megújult a 180 éves városháza. Papp József – Szendiné Orvos Erzsébet: A debreceni városháza története (<i>Harangi Attila</i>)	381
Újra és újra olvasni. Szirák Péter: Az irodalom ígérete. Tanulmányok 1998–2023 (<i>Balajthy Ágnes</i>)	387
Az egyetemi földrajzoktatás debreceni hagyományai. Lóki József: Geográfia a Debreceni Egyetemen (<i>Mező Szilveszter</i>)	390
Cívisházak emlékei. Harangi Attila – Vigh Levente – Löki Viktor – Szabó Anna Viola – Erdei Nóra – Seprényi Kinga – Udvardy Antal: Debreceni cívisházak és lakóik nyomában II (<i>Nyul Imre</i>)	397
Borneó magyar felfedezője. Kiss Tamás – Venkovits Balázs – Christopher Higgs (szerk.): Xántus and/és Borneo. A Hungarian naturalist in 19 th -century Sarawak. Egy 19. századi magyar természettudós Borneó Szigetén (<i>Hetei Adrienn</i>)	400
Határok, hálózatok és identitások: egyéni sorsok és a migráció interdiszciplináris megközelítésekben. Balázs Venkovits – Gábor Pusztai (eds.): (Hi)stories of Migration, Mobility, and Travel: Crossing Literary, Linguistic, and Historical Boundaries (<i>Andrékó Tamás Dániel</i>)	404
Új történelmi dráma Debrecenről Debrecenben. Győri L. János: Trónfosztók (<i>Sipka Sándor</i>)	487
Jókaitól Szerb Antalig – Prózaelméleti tankönyv mintaelemzésekkel. Béneyi Péter – Bodrogi Ferenc Máté: Prózaelméleti ismeretek (<i>Kovács Gergely</i>)	489
Sokféleségből formálódó egység a két világháború közti időszak református nevelésügyi törekvéseiben. Rébay Magdolna: Református oktatáspolitikai a Horthy-korszakban (<i>Hodossi Sándor</i>)	493
Migráció komplex közelítésben. Balázs Venkovits and Gábor Pusztai (eds.): (Hi)stories of Migration, Mobility, and Travel: Crossing Literary, Linguistic, and Historical Boundaries (<i>Barta Róbert</i>)	496

A Kántus történetéről röviden Kovács Gergely: Egy daloló világ.	
A Kollégiumi Kántus rövid története (<i>Pusztai Gábor</i>).....	499
Háborúábrázolások a kortárs filmtudomány fókuszában. Győri Zsolt és Kalmár	
György (szerk.): Háború, mozgókép, reprezentáció (<i>Szilágyi Míra</i>).....	501
A nemzetközi kapcsolatok története új megközelítésekkel. Katalin Schrek (ed.).	
A History of International Relations. (<i>Lengyel Ádám</i>)	508
<i>E számunk szerzői</i>	127
<i>E számunk szerzői</i>	263
<i>E számunk szerzői</i>	411
<i>E számunk szerzői</i>	511
<i>Contents</i>	128
<i>Contents</i>	264
<i>Contents</i>	412
<i>Contents</i>	512

